

*Suomen Ulkopolitiikka
Toisen Maailmansodan
Aikana* ~~~~~

~~~~~ ERIKOISKOMITEAN TOIMITTAMA ~~~~~

**SUOMEN ULKOPOLITIIKKA
TOISEN MAAILMANSODAN
AIKANA**

SUOMEN ULKOPOLITIIKKA TOISEN MAAILMANSODAN AIKANA

ERIKOISKOMITEAN
TOIMITTAMA

RAIVA AJA PUBLISHING COMPANY, FITCHBURG, MASS., 1946

LUKIJALLE

Raivaajan Kustannusliike, joka julkaisemansa päivälehdessä kautta on jatkuvasti levittänyt luotettavia ja kiintoisia tietoja Suomen asioista, tekee nyt jälleen mieluisan palveluksen Amerikan suomalaisille esillä olevan teoksen kustantamisella.

Kiintymyksemme entistä kotimaatamme kohtaan on meitä johtanut laajaan avustustoimintaan ja sen ohella meillä on joitakin yleisiä käsityksiä siellä vallitsevista olosuhteista. Mutta meiltä puuttuu sodan aikaisten olojen tarkempi tuntemus. Meiltä puuttuu myös yksityiskohtainen tieto sotaan johtavista ja sodan aikaisista ulkopoliittisista oloista ja niistä hyökkääjien järjestelmällisistä väkivaltaan perustuvista toimenpiteistä, jotka pienelle maalle jokaisessa vaiheessa ovat viitoittaneet sen välttämättömyyden tien, jota se on joutunut ja yhä joutuu seuraamaan. Nyt Amerikan suomalaisille koituu tilaisuus päästä perusteellisesti selville Suomen vaikeasta asemasta itäisen naapurin hyökkäys- ja sortopolitiikan ja Saksan kiristyksen ja uhan keskellä. Tämä teos on ajankohdallamme tuiki tärkeä juuri sen vuoksi, että se kohta kohdalta osottaa Suomen aseman ja sen rauhan ja vapauden pyrkimyksen suurvaltain voima- ja juonittelupolitiikan kiristävässä pauloissa ja antaa yhtenäisen historiallisen kuvauksen vanhalle kotimaallemme niin kohtalokkaiden vuosien tapahtumista. Tämä kaikki luo selvän taustan sille taloudelliselle kiristykselle ja poliittiselle sorrolle, mihin Suomi välirauhasopimusehtojen kautta tuli asetetuksi.

Käsillä olevan teoksen kirjoittajan, tai kirjoittajien nimiä ei hyvin ymmärrettävistä syistä voida julkaista. Kustantaja on kuitenkin vakuutettu siitä, että kirjoittaja, tai kirjoittajat, jotka luonnollisesti itse ovat vastuussa esityksestään, ovat huolellisesti seuranneet tieteellisesti pätevää objektiivista tutkimustapaa ja johtopäätelmissään koettaneet seurata ehdottoman totuuden vaatimusta. Kirjoittaja, tai kirjoittajat pyrkivät yksinomaan selos-

tamaan tapahtumia historiana ja mikäli heitä johtaa mikään yhteiskunnallinen katsantokanta on sen päämääränä kansanvaltaisen, vapaan yhteiskuntajärjestelmän, todellisen rauhan ja pienien kansojen itsenäisten oikeuksien puolustaminen.

Tämä kaikin puolin arvokas, itse puolestaan puhuva teos, julkaistaan Amerikan suomalaisille vakuutettuna siitä, että se tulee tyydyttämään kaivattua tarvetta vanhan kotimaamme traagillisten tapahtumien todellisena selittäjänä.

Fitchburgissa, toukokuulla, 1946.

Kustantaja.

JOHDANTO.

Suomen politiikkaan ja kohtaloihin toisen maailmansodan aikana liittyy moninaisia kysymyksiä, joiden selvittäminen tuottaa suuria vaikeuksia. Vaikeudet ovat monenlaisia.

Ensinnäkin lähdeaineisto on jo alun perin jäänyt puutteelliseksi, koska tapahtumien nopeasti kehittyessä ei aina ole käytetty kirjallisia menetelmiä. Asioiden käsittelyjärjestyskin on sodan poikkeuksellisissa olosuhteissa monesti ollut ulkonaisista muodollisuuksista niin piittaamatonta, että nyt perästä päin ei aina ole todettavissa, miten ratkaisut oikeastaan ovat tapahtuneet. Erikoisen vakiintumaton ja häilyvä on ollut valtion sotilaallisen ja poliittisen johdon välinen työnjako. Kun presidentti on sodan ja sotatilan ajaksi luovuttanut ylipäällikön valtansa nimitämälleen ylipäällikölle, on toimeenpaneva valta ollut jaettuna kahdeksi, mutta niiden raja ei ole selvästi määritelty. Tämän kahtiajaon käytännöllistä vaikutusta on lisännyt sotilas- ja poliittisen johdon sijainti sodan aikana eri paikkakunnilla. Niistä henkilöistä, jotka oman toimintansa ja havaintojensa perusteella tuntevat tapahtumien kulun, monet jo ovat poissa (esim. Kyösti Kallio, presidenttinä vv. 1937—1940, A. K. Cajander, pääministerinä vv. 1937—1939, Rolf Witting, ulkoasiainministerinä vv. 1940—1943, R. Walden, puolustusministerinä vv. 1940—1944). Lisäksi tulee erittäin vaikeuttavana asianhaarana se seikka, että tällä hetkellä ei juuri lainkaan ole käytettävissä muita ulkomaista aineistoa, kuin asianomaisena aikana jo on julkisuuteen päästetty. Ulkomaisten aineiston tunteminen olisi kuitenkin ehdottoman välttämätöntä syy-yhteyksien täydelliseksi tuntemiseksi, koska Suomien osuus on ollut vain pieni sivujuoni suuressa kokonaisuudessa.

On olemassa myöskin toisenlaisia vaikeuksia. Kotimaassa nykyään vallitsevat olosuhteet ovat sellaisia, että sotiimme liit-

tyviä kysymyksiä käsitellään kaikkea muuta kuin tasapuolisella harkinnalla ja riittävän aineksen varassa. Siinä oikeustilassa, joka vallitsee välirauhansopimukseen perustuvissa täysin poikkeuksellisissa oloissa ja venäläisen valvontakomission saattaessa mielivaltaisesti sekaantua mihin asiaan tahansa, on Suomessa myöskin sanavapaus rajoitettu niin ahtaisiin puitteisiin, että totuus on jätettävä sanomatta, jos se voisi olla neuvostohallitukselle epämieluisen. Senvuoksi julkinen keskustelu, joka on liittynyt sotaa koskeviin kysymyksiin, on pakostakin jäänyt yksipuoliseksi ja asiallisesti hedelmättömäksi. Tämän edellytyksen vallitessa on eräältä taholta, jonka aatteellinen ja taktillinen ylijohdanto näyttää olevan oman maan rajojen ulkopuolella, koetettu juurruttaa tapahtumien kulusta sellaista käsitystä, että Suomi itse on alusta loppuun saakka syyllinen kovaan kohtaloonsa ja että sen on kiitollisuutta tuntien suoritettava se raskas orjantyö, jota sotakorvauksen suorittaminen vaatii.

Myöskin ulkomailla ovat olosuhteet nykyään sellaisia, että Suomelle suotuisia tietoja ei ole odotettavissa julkisuuteen tuleviksi. Suhteet mahtavaan Neuvostoliittoon ovat kaikille sekä miehitykselle että vapaillekin maille niin tärkeitä, että Suomen asemassa olevan pikkuvaltion edut saavat väistyä niiden tieltä. Lisäksi ei ulkomailla nykyään enää tunneta Suomea kohtaan samaa myötätuntoa kuin aikaisemmin. Propaganda, jolle keinot on sivuasias ja tulos pääasia, on viime sotavuosina onnistunut hävittämään melkein jäljettömiin kaiken sen goodwillin, jota Suomella oli koko länsimaisen kulttuurin piirissä talvisodan ajoilta. Tämä johtuu ensi sijassa siitä, että ulkomailla ei voida tuntea kaikkia niitä tekijöitä, jotka kunakin ajankohtana ovat viitoittaneet Suomen politiikalle sen kulkeman välttämättömyyksien tien.

Ennen kaikkea siis kaivataan sekä kotona että ulkomailla selvityksentekoa niistä edellytyksistä, joiden vallitessa Suomi on kussakin tilanteessa ratkaisunsa suorittanut. Näiden edellytysten selvittäminen on ainakin pääkohdittain mahdollinen jo heti tapahtumien aikana tai pian sen jälkeen julkaistun aineksen perusteella. Jos sitä tärkeissä kohdissa voidaan lisäksi täydentää asiakirjojen ja tapahtumissa mukana olleiden henkilöiden antamien tietojen perusteella, tulee kuva kehityksestä tietenkin sitä täydellisemmäksi ja johtopäätely sitä sitovammaksi. Tällaisia täydentäviä tietoja onkin ollut suhteellisen helposti saatavissa, sillä Suomen politiikassa ei ole mitään salattavaa. Päinvastoin on suotavaa, että kaikki Suomen politiikkaa valaisevat yksityis-

kohdat tulevat tunnetuiksi, olkoonkin, että niitä voidaan vääristellä ja arvostella myöhemmän, aivan toisenlaisen tilanteen valossa kuin itse tapahtumien aikana vallitsi. Joka tapauksessa Suomelle ei mikään ole niin tärkeää kuin täyden totuuden julkisuuteen pääseminen.

Näistä eri kysymyksistä, joita ei voida sivuuttaa käsiteltäessä Suomen sodanaikaista politiikkaa, on heti paikalla mainittava seuraavat. Ensisijainen merkitys on kysymyksellä sotiemme luonteesta, toisin sanoen, millä tavalla jouduimme vedetyiksi sotaan, ja ennen kaikkea, olimmeko silloin hyökkäävänä vaiko puolustavana puolena. Jotta tiedettäisiin, kenen on otettava vastatakseen Suomen politiikasta sodan aikana, on ehdottomasti selvitettävä se suhde, joka hallituksen politiikalla kokonaisuudessaan ja sen yksityisissä ratkaisuissa on ollut kansaneduskunnan ja yleisen mielipiteen kanssa. Läheisessä yhteydessä edellisen kanssa on kysymys Suomen sotatavoitteista ja Suomen suhtautumisesta eri ajankohtana olleisiin tai olleiksi väitettyihin mahdollisuuksiin irtautua sodista. Erittäin tärkeä on lopuksi kysymys, oliko Suomen noudattama politiikka yleensä ja yksityisissä ratkaisuissaan sen omaa, vai oliko se omaksunut joitakin vieraita ideologioja ja oliko se jonkun vieraan vallan ylijohdon tai käskyvallan alaisena.

Näitä erittäin komplisoituja kysymyksiä ei tietenkään voida objektiivisesti eikä oikeamielisesti käsitellä, ellei johdonmukaisesti noudateta sitä kaikessa menneisyyden tutkimuksessa käytettävää historian tutkimuksen perusohjetta, että kutakin ajankohtaa on arvioitava sen omilla mittapuilla ja tehtyjä ratkaisuja arvosteltava niiden edellytysten mukaisesti, jotka vallitsivat ja olivat tiedossa ratkaisua tehtäessä. Jälkiviisaus, joka perustuu myöhemmän kehityksen ja sen tapahtuneiden tulosten tuntemukseen, sopii kyllä puoluepolitiikkaan ja propagandaan, mutta puolueettomuuteen pyrkivän tutkimuksen se tekee mahdottomaksi.

1. SUOMEN POLITIIKKA MAAILMANSODAN VÄLISENÄ AIKANA

1. Suomen perintö Venäjän unionin ajalta.

Ne 110 vuotta, jotka Suomen unioni Venäjän keisarikunnan kanssa sen autonomisena osana kesti, olivat, unionin loppuaikaa lukuunottamatta, suuren ja pienen kansan välistä ystävyydenaikaa. Venäjän hallitus kunnioitti Suomen erikoisasemaa ja sen lakeja, ja Suomi saattoi jatkaa niin vapaasti länsimaisen kulttuurimuotonsa kehittämistä, että venäläisen vaikutuksen jäljet olivat minimaalisen pieniä. Nikolai II:n aikana tapahtui kuitenkin käänne, joka muutti Suomen kansan käsityksiä Venäjästä ja venäläisistä. Kun Venäjän hallitus aloitti Suomessa varsinaisesti v. 1899 venäläistytämispolitiikan maan perustuslakeja ja keisarin hallitsijavakuutusta rikkoen, alettiin Suomessa vähitellen pitää venäläisiä vihollisina. Näin syntyneessä oikeustais- telussa suomalaiset hakivat ulkomaista tukea eri tahoilta. Toiset hakivat ja saivatkin tukea Länsi-Euroopasta runsain mitoin, toiset taas asettuivat venäläisten vallankumouksellisten piirien kanssa yhteyteen, jota on jatkunut meidän päiviimme saakka. Länsimainen suuntautuminen oli voimakkaampi. Länsimailta saatu aatteellinen tuki antoi kansalle rohkeutta taistelussa suurvaltaa vastaan ja toiselta puolen hidasti Venäjän sortotoimenpiteiden tempoa. Siten ansaitsee tulla mainituksi, että kun Venäjän hallitus vähän ennen ensimmäistä maailmansotaa suunnitteli Karjalan Kannaksen rajapitäjien Uudenkirkon, Kuolemanjärven ja Kivennavan liittämistä keisarikuntaan, tämä suun-

nitelma raukesi ensi sijassa juuri sen kiusallisen huomion vuoksi, jota suunnitelman tunnetuksi tuleminen Länsi-Euroopassa herätti. Suomen vapaussota v. 1918 tuli sitten käytäväksi samalla kertaa venäläisestä vaikutuksesta syntynyttä vasemmistokapinaa vastaan, toiselta puolen Suomessa olevia venäläisiä varuskuntia vastaan, jotka olivat jääneet maahan siitä huolimatta, että vasta valtaan päässyt neuvostohallitus oli tunnustanut Suomen itsenäisyyden. Suomen oli lunastettava itsenäisyytensä ankaralla taistelulla eikä suinkaan saatu lahjana, kuten venäläinen propaganda jatkuvasti väittää. Vapaussodan jälkeen seurasi vv. 1918—1920 toista vuotta kestänyt välitila, jota lähinnä on katsottava sotatilaksi. Tältä ajalta alkuisin on Neuvostoliiton yksipuolinen suhtautuminen Suomeen, Suomea koskevien informaatioiden yksipuolisuus ja syvälle juurtunut epäluulo Suomea kohtaan, tekipä Suomi sitten mitä tahansa, tai jättipä se mitä tahansa tekemättä.

2. Suomen suhde Saksaan ja länsivaltioihin.

Kun Suomi vapaustaistelussaan oli saanut välitöntä tukea Saksalta, oli aivan luonnollista, että Suomen itsenäisyyden alkuvaiheessa saksalainen vaikutus täällä oli erittäin voimakas. Kuitenkin jo toukokuussa 1918 asetettu J. K. Paasikiven hallitus, jonka ulkoasiainministerinä oli Otto Stenroth, koetti pitää Suomea puolueettomana käynnissä olevaan maailmansotaan nähden, kuitenkin siten, etteivät hyvät välit Saksan kanssa mitenkään rikkoutuisi. Kun sitten marraskuussa v. 1919 tapahtui Saksan sotilaallinen romahdus, seurasi sen mukana myöskin saksalaisen orientaation luhistuminen Suomessa. Tästä alkaen maan hallituksesta määräävä uusi suunta vastusti keisariajan Saksan ihanteita hakien esikuvia Ranskasta ja Englannista ja orientoituen poliittisestikin siihen suuntaan. Länsivaltujen

mielenkiinto Suomea kohtaan ei kuitenkaan ollut niin suuri, että Suomi olisi siltä taholta saanut kaikkea tarvitsemaansa tukea. Senvuoksi Suomen oli katseltava ympärilleen ja etsittävä lähempää valtioita, joiden kanssa etuyhteydet taikaisivat yhteistoiminnan.

3. Reunavaltiolinja vv. 1919—1922.

Ne ulkopoliittiset vaihtoehdot, jotka v:n 1918 jälkeen lähinnä saattoivat tulla kysymykseen, liittyivät eri menetelmiin, joilla voitiin suhtautua Venäjän uuteen neuvostohallitukseen ja neuvostojärjestelmään.

Kysymykseen saattoi tulla yhteistoimintaan asettuminen neuvostohallitusta vastaan taistelevien valkovenäläisten kanssa. Erittäin aktuaalinen oli tämä kysymys Judenitshin lähestyessä Pietarin portteja. Tarjottuun yhteistoimintaan ei Suomi kuitenkaan ryhtynyt, koska se piti järjettömänä sekaantumista suuren naapurimaan sisäisiin oloihin. Tällöin oikeastaan jo tuli avatuksi Suomen politiikan uusi suunta, nim. puolueettomuuslinja. Jo niin varhaisessa vaiheessa kuin 14. 10. 1920 Suomi teki Tartossa rauhan Neuvostoliiton kanssa, saaden tunnustetuksi vanhat rajansa ja Pohjoisen Jäämeren rannalta lisäksi Petsamon alueen, joka jo v. 1864 periaatteessa oli luvattu Suomelle korvaukseksi Karjalan Kannakselta keisarikuntaan liitetystä alueesta. Tämän jäljestä siis ainakin Suomella omasta puolestaan oli olemassa kaikki edellytykset normaalien suhteiden syntymiseen Neuvostoliiton kanssa.

Vielä saattoi kysymykseen tulla liittyminen siihen nimenomaan Ranskan suunnittelemaan Venäjän ns. sanitäärikordoniin, jonka tehtävä olisi ollut eristää Venäjä muusta Euroopasta. Varsovassa v. 1922 laaditulla sopimuksella suunniteltiin saatavan aikaan reunavaltioblokki tätä tarkoitusta varten. Suomen ulkoasiainministeri oli mukana

laatimassa tätä sopimusta, mutta eduskunta lykkäsi sen ratifioinnin käsittelyn eikä sitä tapahtunut milloinkaan. Eduskunnan käsittelyssä korostettiin nimenomaan puolueettomuuslinjan ainoaa sopivaisuutta Suomen ulkopolitiikalle. Tämä Varsovan sopimuksen hiljainen hautaus oli ulkopolitiittisen reunavaltiolinjamme varsinainen loppu. Sen vallitessa suhteemme Neuvostoliittoon olivat olleet kaikkea muuta kuin hyvät. Pahimpana kompastuskivenä oli Itä-Karjalan kysymys. Neuvostoliitto oli Tarton rauhan yhteydessä antanut deklaration, jossa se sitoutui järjestämään karjalaiselle väestölleen kansallisen autonomian, mutta tätä lupausta se ei pitänyt. Seurauksena oli Karjalassa kansannousu, jota suomalaiset vapaaehtoiset tukivat. Kun sekä karjalaiset että suomalaiset tekivät asiasta kansainvälisen kysymyksen, väitti neuvostohallitus sitä Tartossa antamastaan deklaratiosta huolimatta kokonaan sisäpoliittiseksi asiaksi, jonka se oli oikeutettu järjestämään mielensä mukaan kenenkään ulkopuolisen siihen sekaantumatta. Vaikka Suomella ei ollutkaan mitään valloitusaikeita Itä-Karjalan suhteen, joka tapauksessa Suomen osanotto Itä-Karjalan kysymyksen käsittelyyn oli omiaan ärsyttämään neuvostohallitusta. Neuvostohallitus taas puolestaan nimenomaan kominternin välityksellä jatkuvasti sekaantui Suomen sisäisiin asioihin ja herätti täällä katkeruutta neuvostojärjestelmää kohtaan. Täällä käsitettiin, että kominternin tarkoituksena oli toteuttaa Suomen valloitus sisästä päin.

Myöskin kolmas vaihtoehto jo tähän aikaan oivallettiin nim. lähentyminen skandinaaviseen suuntaan. Siinä tarkoituksessa Rudolf Holsti ulkoasiainministerinä ollessaan v. 1920 teki vierailumatkan Tukholmaan, mutta matka jäi tuloksettomaksi, koska tähän aikaan esillä ollut kysymys Ahvenanmaan omistuksesta oli luonut lähentymistä estävän tunnepohjan.

4. Kansainliittokausi vv. 1922—1935.

Tultuaan v. 1920 Kansainliiton jäseneksi, Suomi luuli löytäneensä kaipaamansa tuen ja suurella luottamuksella otti osaa Kansainliiton toimintaan. Suomen osanotolle ilmeisestikin annettiin arvoa, koska se sai olla edustettuna Kansainliiton neuvostossa vv. 1927—1930. Suomi yritti kehittääkin Kansainliiton organisaatiota sellaiseksi, että se tosiaankin olisi turvannut yleistä rauhaa ja lisännyt pikkuvaltioiden turvallisuutta. Sen vuoksi Suomi v. 1928 allekirjoitti Geneven pöytäkirjan, jonka tarkoituksena oli saada käytäntöön rauhanomaiset keinot riitojen ratkaisemiseksi, keskinäinen avunantosopimus ja aseistariisuminen. Tämän suunnitelman rauettua Suomi v. 1929 yhtyi aloitteeseen pysyvän kansainvälisen tuomioistuimen asettamisesta oikeusasteeksi eri valtioiden asettamiin välitystuomioistuihin nähden, Samaa tarkoittava oli Suomen liittyminen muihin Kansainliitossa käsiteltyihin sopimuksiin ja suunnitelmiin. Erittäin tärkeä oli Suomen aloite finanssiavun antamisesta provosoimattoman hyökkäyksen kohteeksi joutuneelle. Suomi liittyi Kansainliiton yleissopimukseen, Kelloggin sopimukseen ja hyökkääjäkäsitteen määrittelyä koskevaan sopimukseen sekä oli mukana aseistariisumiskonferenssissa.

Suoranaisena johtopäätöksenä jäsenyydestään Kansainliitossa Suomi piti entistä tiukemmin kiinni puolueettomuuslinjastaan, toisin sanoen vältti liittymistä mihinkään suurvaltaryhmään.

5. Pohjoismainen orientaatio vv. 1935—1938.

Vuoden 1935 tienoilla kansainvälinen politiikka alkoi tulla perin levottomaksi. Juuri tänä vuonna Saksa sanoi irti Versaillesin rauhansopimuksen itseään rajoittavat sotilaal-

liset määräykset. Englanti teki Saksan kanssa laivastosopimuksen ja Italia hyökkäsi Abessiniaan. Seuraavana vuonna Saksa suoritti Reinin alueen sotilaallisen miehityksen, solmi Japanin kanssa antikominternpaktin ja aloitti lähentymisen Italiaan. Espanjassa puhkesi sisällissota, joka kehittyi kansainväliseksi kysymykseksi.

Tämän myrskysään alkaessa Kansainliitto osoittautui täysin voimattomaksi. Kun Italiaa olisi ollut painostettava sanktioilla, otettiin käytäntöön vain taloudellisia, joilla ei ollut mitään vaikutusta, mutta sotilaallisia ei uskallettu käyttää. Tämä tapaus osoitti, että sanktiot kyllä saattoivat johtaa pikkuvaltiot kiusallisiin komplikaatioihin, mutta eivät niitä itseään hyödyttäisi lainkaan. Sen vuoksi tuli yleiseksi pyrkimykseksi vapautua näistä sanktiovelvollisuuksista. Samalla kuitenkin hävitettiin Kansainliitolta kaikki mahdollisuudet tehokkaasti vaikuttaa sotien ehkäisemiseksi.

Kansainliittoon kiinnitettyjen toiveiden pettäessä pikkuvaltiot yleensä alkoivat hakea tukea joko suurvalloilta tai liittymällä toisiinsa. Uskollisena aikaisemmin omaksu-malleen kannalle Suomi pysyi edelleenkin puolueettomuuslinjalla ja etsi yhteyttä muiden samalla kannalla olevien läheisten pikkuvaltioiden kanssa. Jo v. 1932 Suomi oli liittynyt ns. Oslo-valtioryhmään. V:n 1935 lopussa sitten muodostettiin skandinaavinen puolueettomuusblokki. Suomen tasavallan presidentti teki siinä tarkoituksessa vierailumatkan Tukholmaan, ja eduskunnan 5. 12. suoritetussa käsittelyssä pääministeri T. M. Kivimäki määritteli niin selvästi pohjoismaisen orientaation edellytykset ja tarkoitukset, että sen olisi luullut herättävän huomiota Moskovassa saakka:

“Suomen naapurimaista on suomalaisen käsityksen mukaan Skandinavia, lähinnä Ruotsi, vähimmin vaarassa joutua sodan jalkoihin tai muihin vaarallisiin

kansainvälisiin selkkauksiin. Sillä siis on parhaimmat edellytykset säilyttää puolueettomuutensa. Koska Suomen edut myös vaativat ennen kaikkea valtakunnan puolueettomuuden säilyttämistä, on luonnollista, että Suomen suuntautuminen tapahtuu Skandinaviaan päin, johon maatamme enemmän kuin muuanne sitoo myös, paitsi historia, talouspolitiikka ja kulttuuri ja niistä kasvanut yhdenlaatuinen maailmankatsomus. Suomi katsoo velvollisuudekseen, mitä jo kansainliittosopimuskin edellyttää, ylläpitää taloudellisen kanto-kykynsä mukaista puolustuslaitosta, voidakseen suojata puolueettomuuttansa ja itsenäisyytensä miltä taholta tahansa tulevaa vaaraa vastaan sekä voidakseen täten omalta osaltaan helpottaa kaikille pohjoismaille yhteisen puolueettomuuden säilyttämistä.”

Eri eduskuntaryhmien puhujat yhtyivät perusteluissa lausunnoissaan hallituksen ilmoittamaan julistukseen. Välittömänä tuloksena uudesta suunnistautumisesta oli ensinnäkin uusi kansainliittopolitiikka, jonka mukaan kieltäyty-mällä pakotevelvollisuuksista oli vältettävä Kansainliiton jäsenyydestä johtuvia mahdollisuuksia tulla sekoitetuksi suurvaltaselkkauksiin ja sen sijaan etsittävä yhteistoimintaan liittoutumista vapaiden valtioiden kanssa. Toisena johtopäätöksenä pohjoismaisesta orientaatiosta oli pyrkimys Neuvostoliiton suhteen uuteen politiikkaan, jonka tarkoituksena oli saada tähän saakka vallinnut jännitys laukeamaan. Itse pohjoismaisen yhteistyön muotoja ja laajuutta ei milloinkaan täsmällisesti määriteltä.

6. Suhde Neuvostoliittoon.

Suomen puolueettomuuspolitiikasta huolimatta ei hyviä välejä Neuvostoliiton kanssa saatu syntymään neuvostohallituksen epäluuloisuuden ja kaksimielisen politiikan ta-

kia. Sen omasta aloitteesta v. 1927 käydyt neuvottelut hyökkäämättömyyssopimuksesta jäivät tuloksettomiksi, koska se ei hyväksynyt Suomen tekemää ehdotusta sovintomenetelmien käytäntöönottamisesta riitaisuuksien ratkaisemiseksi. Suomessa taas yhtä mittaa voitiin todeta, että Neuvostoliitto jatkoi kominternin välityksellä sekaantumista maan sisäisiin asioihin. Kun kommunistien esiintyminen alkoi toisin ajattelevien kansalaisten mielestä saada liian räikeitä muotoja, syntyi Lapuanliikkeen-nimellä tunnettu voimakas vastavaikutus, jonka lopputuloksena oli kommunistisen puolueen hajoittaminen ja kommunistisen toiminnan kieltäminen. Itse Lapuanliikekin tuli käyttämiensä laittomien menettelytapojen vuoksi lakkautetuksi Korkeimman Oikeuden päätöksellä. Tältä ajalta juontaa alkunsa se puolue, IKL (Isänmaallinen Kansanliike), joka piti tärkeimpänä tehtäväänään kommunismin vastustamista. Tämä puolue oli syntynyt täysin omalla maaperällä, eikä se ollut mitään importeerattua natsismia. Aatteiltaan ja ohjelmaltaan se loppuun saakka pysyi sekavana, mutta joka tapauksessa se piti kommunismin vastustamista ja maan turvallisuuden lujittamista keskeisinä ajatuksinaan. Siihen perustui sen saama kannatus valtiollisissa vaaleissa. Tämän puolueen äänestäjämäärä oli alunperin niin mitätön, ettei sillä parlamentaarisessa elämässämme ollut käytännössä mitään merkitystä, ja sen kannatus jatkuvasti laski. Korkeimmillaan sen kannatus oli 1930-luvun alussa, jolloin sillä oli eduskunnassa 14 edustajaa 200:sta, mutta toisen maailmansodan puhjetessa sen edustajien lukumäärä jo oli laskenut 8:aan. Ulkopoliittisessa suhteessa sillä ei ollut mitään merkitystä. Neuvostoliitossa kuitenkin otettiin kommunismin lakkauttaminen Suomessa vakavalta kannalta. Saksalainen Albrechts, joka siihen aikaan palveli korkeissa luottamustehtävissä Neuvostoliitossa, kertoo muistelmateoksessaan, että Lapuanliikkeen suorittaessa suurta

demonstraatiotaan Helsingissä kesällä 1930, Neuvostoliitossa valmistauduttiin Suomea vastaan suorastaan sotaan, vaikka siitä ei onneksi tullut mitään.

Toinen jatkuvasti neuvostohallitusta ärsyttänyt asia oli Itä-Karjalan kysymys, jonka synty johtuu toiselta puolen siitä tosiasiaista, että Itä-Karjalan kantaväestö on suomalaista, toiselta puolen neuvostohallituksen täyttämättä jättäneestä vakuutuksesta antaa tuolle väestölle itsehallinto. Nämä seikat riittivät ainekseksi kansallisromanttisille ajatuksille, joiden orgaaniksi muodostui ylioppilasjärjestö Akateeminen Karjala-Seura. Olojen vakiinnuttua Neuvostoliitossa tämän seuran keskeiseksi ohjelmaksi muodostui Helsingin yliopiston suomalaistaminen, jolla se nosti vastaansa ruotsinkielisen sivistyneistön. Seuralla ei ollut vaikutusta Suomen ulkopolitiikkaan. Puhumalla Suur-Suomesta seura kuitenkin antoi kiitollista ainesta Suomea vahingoittavalle propagandalle. Suomen virallinen ulkopolitiikka oli joka tapauksessa täydellisesti vapaa ajatuksesta pyrkiä laajentamaan Suomen valtioaluetta. Eduskunnan suuri enemmistö oli aina takeena Suomen ulkopolitiikan vakiintumisesta täydellisen neutraliteetin pohjalle, ja kaikki Suomen ulkoministerit ennen sotaa ja sodan aikana olivat vapaita AKS:n kansallisromanttisesta ajatustavasta. Se on neuvostohallituksenkin täytynyt varsin hyvin tietää.

Jos Neuvostoliitto jo aikaisemminkin oli ollut epäluuloinen kaikkia ulkomaalaisia kohtaan, niin nimenomaan 1930-luvun alusta lähtien sen voi sanoa hermeettisesti sulkeutuneen. Tähän aikaan siellä alettiinkin määrätietoinen ja suurisuuntainen valmistautuminen tulevaan sotaan. Ne moninaiset suhteet, joita muilla Euroopan valtioilla tähän aikaan oli keskenään, eivät yleensä tulleet kysymykseen Neuvostoliiton kanssa. Siten esim. Suomen ja Neuvostoliiton taloudelliset suhteet jäivät aivan mitättömiksi, siitä huolimatta että luontaisia edellytyksiä oli runsaasti olemas-

sa ja että Suomen taholta tehtiin useita yrityksiä kauppavaihdon laajentamiseksi.

Joka tapauksessa Suomi teki kaikkensa päästäkseen hyviin väleihin sen ainoan naapurimaansa kanssa, joka saattoi sen turvallisuutta uhata. Vuonna 1932 Suomi Neuvostoliiton aloitteesta teki hyökkäämättömyyssopimuksen, joka v. 1934 uudistettiin kymmeneksi vuodeksi. Kun Neuvostoliitto v. 1934 otettiin Kansainliiton jäseneksi, tapahtui se ilman mitään tutkimuksia ja ehtoja, siitä huolimatta että ainakin Suomella olisi ollut niiden tekemiseen enemmän kuin riittävästi aihetta. Tähän aikaan Neuvostoliitto jo tunsu itsensä niin voimakkaaksi, että se ulkopoliitikassaan saattoi käyttää menetelmiä, jotka 1920-luvulla eivät olisi tulleet kysymykseen. Sen ulkopoliitiikka alkoi saada selvän imperialistisen luonteen. Siinä suhteessa on erittäin kuvaava eräs ulkoasiainkomissaari Litvinovin lausunto v:n 1933 alusta. Hän sanoi, että Neuvostoliiton etujen mukaisesti kyllä on säilyttää baltilaisten valtioiden ja Suomen täydellinen riippumattomuus, mutta että Neuvostoliitto kiinnittää myös huomiota siihen sisäpoliittiseen kehitykseen, joka voi olla uhkana niiden riippumattomuudelle. Tässä yhteydessä Neuvostoliiton edustaja ensi kerran puhui myöhemmin kohtalokkaaksi osoittautuneista takuista Itämeren valtioiden riippumattomuuden ja koskemattomuuden turvaamiseksi. Vielä selvempää kieltä käytti Pietarin käskynhaltija A. A. Zhdanov eräässä puheessaan 29. 11. 1936:

“Me leningradilaiset istumme ikkunoissamme ja katselemme ulos maailmaan. Aivan meidän ympärillämme on joukko pieniä maita, jotka uneksivat suurista seikkailuista tai sallivat suurten seikkailijain juonitella rajojensa sisäpuolella. Me emme pelkää näitä pieniä maita. Mutta jos ne eivät rajoitu hoitamaan yksinomaan omia asioitaan, katsomme ehkä olevamme pa-

kotetut vähän enemmän avaamaan ikkunoitamme, ja niille tulee olemaan epämieluisia, jos meidän täytyy kutsua puna-armeijamme puolustamaan maatamme.”

V:n 1939 jälkeen kyllä ymmärretään, mitä tähän lausuntoon sisältyy!

Ilmeistä on, että Suomessa ei täysin oivallettu, kuinka syvälle ulottuva ulkopoliittinen vaikutus oli Trotskin kukistumisella ja Stalinin nousulla Neuvostoliiton diktaattoriksi. Kun silloin toistaiseksi luovuttiin yleismaailmallisen vallankumouksen pyrkimyksistä ja tyydyttiin sosialismin toteuttamiseen vain omassa maassa, jouduttiin pian samoille imperialistisen ajattelun ja laajentumispolitiikan raiteille, joita 1800-luvun slavofilismi ja panslavismi olivat viitoittaneet. Tällöin Neuvostoliiton olennainen ulkopoliittinen ohjelma ei enää ollut kommunistinen, vaan imperialistinen ja militaristinen. Pienten naapurivaltioiden asema oli silloin perin juurin muuttunut. Tuon muutoksen merkitystä ei Suomessa otettu riittävästi huomioon, mutta saman virheen tekivät useimmat muutkin valtiot.

Jotta Suomen taholta ei mitään jäisi tekemättä hyvien suhteiden rakentamiseksi Neuvostoliiton kanssa, mikä oli pohjoismaisen orientaation olennainen edellytys, Suomen ulkoasiainministeri Holsti helmikuussa 1937 teki Moskovaan vierailumatkan, jonka tarkoituksena oli saada poistetuiksi päiväjärjestyksestä ne ristiriidat, joita molempien maiden välillä oli ollut. Tässä yhteydessä kävi selville, että Neuvostoliiton hallituspiirissä oli vallalla omituisen syvälle juurtunut epäluulo Suomea kohtaan. Ennen kaikkea epäiltiin, että Suomi olisi yhteistoiminnassa Saksan kanssa ja että Saksan tarkoitus olisi Suomen avulla ja Suomen kautta hyökätä Neuvostoliittoon vastaan. Väitettiinpä, että Suomeen oli perustettu saksalaisia kaasutehtaita ja että

saksalaiset rakensivat Suomessa lentokenttiä sotilaallisia tarkoituksia varten. Mahdotonta on luonnollisesti tietää, johtuivatko nämä väitteet neuvostovakoilijan typeryydestä, vai olivatko ne vain keksittyjä verukkeita. Suomen taholta joka tapauksessa vakuutettiin oltavan lojaaleja skandinaavista puolueettomuusblokkia ja Kansainliittoa kohtaan ja ilmoitettiin, että Suomi pitäisi jokaista Suomen alueelle tapahtunutta tunkeutumista sille vihamielisenä tekona, varsinkin jos siitä olisi seurauksena Suomen joutuminen taistelutantereeksi suurvaltojen välisessä voimainmittelyssä. Vierailumatkalla käyty keskustelu jäi vastaukseksi kysymykseen. Detaljikysymykset jäivät käsittelemättä ja pääkysymyksen suhteen on vaikea sanoa, oivalsivatko neuvostohallituksen johtomiehet Suomen puolueettomuushalua. Matkan varsinaiseksi positiiviseksi tulokseksi jäi skandinaavisille maille annettu todistus Suomen halusta rakentaa hyvät välit itäisen naapurimaansa kanssa ja kaikkialla Euroopassa kierrelleitten huhujen kumoaminen, että Suomi kuuluisi johonkin salaiseen, Neuvostoliittoa vastaan tähdättyyn sotilaalliseen liittoon.

II. SUOMEN POLITIIKKA TOISEN MAAILMAN-SODAN UHATESSA VUOSINA 1938—1939.

1. Suursodan uhka.

V. 1938 Saksan dynaaminen politiikka yhtämittaisesti pyrki muuttamaan Euroopan valtiollista karttaa ja saattamaan yleisen rauhan vaaranalaiseksi. Vuoden alkupuolella tapahtui Itävallan liittäminen Saksaan ja vuoden loppupuolella Tshekkoslovakiaan kuuluvien sudeettialueiden kaappaus. Vastavetona oli Ranskan ja Englannin välisen liiton solmiaminen. Muutamilla tahoilla luultiin aluksi Munchenin kohtauksen poistavan sodan uhkan, mutta pian kävi selville, että sekin oli ollut vain välivaihe ja että oli uusia yllätyksiä. Näissä olosuhteissa pikkuvaltiot tietysti tunsivat entistä suurempaa tarvetta vetäytyä syrjään suurvaltojen voimainmittelystä.

2. Suomen puolueettomuuslinja ja rauhan politiikka.

Suomen taholta selitettiin virallisesti maan ulkopoliitikan ylimpänä pyrkimyksenä pysyvän puolueettomuuslinjan säilyttäminen. Pohjoismaiset valtiot antoivat 27. 5. 1938 puolueettomuusselityksen ja niiden valtionpäämiehet julkaisivat vetoomuksen suurvalloille välttää aseisiin vetoamista risti-riitojensa ratkaisemiseksi ja käyttää sen sijaan sovintomenetelmää. Kun Ahvenanmaa v:n 1921 sopimuksella demilitarisoituna oli pohjoismaisen puolueettomuuspolitiikan heikko kohta, koska sodan sattuessa oli pelättävissä, että jokin suurvalta heti kiirehtisi miehittämään sen, Suomen ja

Ruotsin ulkoministerit v:n 1939 alussa sopivat toimenpiteisiin ryhtymisestä siten, että Suomi saisi oikeuden Ruotsin avulla saariston osittaiseen remilitarisointiin. Kun siitä tehtiin esitys sopimuksen allekirjoittajavalloille ja Kansainliitolle, kaikkialta saatiin myönteinen vastaus, mutta Neuvostoliitto, jolle myös oli tehty esitys, siitä huolimatta että se ei ollut allekirjoittanut voimassaolevaakaan sopimusta, viivytti vastaustaan ja kiertoteitse antoi ymmärtää, ettei se myönteistä antaisikaan, ei ainakaan muulla ehdolla kuin että sille myönnettäisiin Ahvenanmaan neutraliteetin puolustamisessa sama asema kuin Ruotsille. Eräs Neuvostoliiton lähettiläs selitti, että Neuvostoliitto ei sallisi Ahvenanmaalle rakennettavan voimakasta linnoitusta, mutta ei myöskään heikkoa,, koska sen jokin vieras valtio, esim. Saksa, saisi haltuunsa. Tähän vastarintaan raukesi pohjoismaisen puolueettomuuspolitiikan ensimmäinen konkreettinen toimintayritys.

Kaikista sodan merkeistä huolimatta Suomi jatkoi entistä rauhanpolitiikkaansa. Sitovana todistuksena siitä on esim. Suomen ulkomaisten velkojen jatkuva lyhentäminen sodan vaarasta välittämättä. Kun kaikki ulkomaiset velkamme päivän kurssin mukaan laskettuina v. 1931 olivat olleet 10 160 milj. markkaa, vuonna 1938 niiden määrä oli enää vain 440 milj. markkaa. Samaan aikaan kun suurvaltat alkoivat kiireiset sotavarustelunsa, Suomessa valmistauduttiin vastaanottamaan XII olympiakisoja vuodeksi 1940. Marraskuussa 1938 eduskunta myönsi tähän tarkoitukseen 200 milj. markan määrärahan, joka tuli käytetyksi melkein loppuun saakka. Sen lisäksi Helsingin kaupunki yksin käytti kisojen valmistelutöihin yli 138 milj. markkaa. Suomen kansa suorastaan kilpaili pääsylippujen hankkimisesta kisoihin ja oli melkein enemmän pettynyt kisojen peruutuksesta kuin rauhan rikkoutumisesta. Puolustuslaitostaan ei Suomi ollut kuitenkaan laiminlyönyt, ainakaan toisiin skan-

dinaavisiin valtioihin verrattuna. 1920-luvulla Suomi oli käyttänyt armeijansa järjestelyssä englantilaisia aiantuntijoita, ja 1930-luvun alussa armeija järjestettiin uudestaan ns. aluejärjestelmän mukaisesti, jonka katsottiin parhaiten sopivan niihin defensiivisiin tarkoituksiin, joita Suomen puolustuslaitoksella oli oleva. Sodanvaaran lähestyessä oli myönnetty vaatimattomia perushankintamäärärahoja, mutta niidenkin käyttö oli erinomaisen säästeliästä. Vähän ennen toisen maailmansodan puhkeamista silloinen pääministeri A. K. Cajander upseeristolle pitämässään puheessa selitti tuon säästäväisyyden johtuneen ensi sijassa siitä, ettei oltu tahdottu hankkia varusteita, jotka tekniikan nopeasti kehittyessä pian olisivat vanhentuneita ja romutettavia. Tästä johtui, että Suomen joutuessa sotaan, siltä puuttui tärkeitä puolustusvälineitä.

3. Suhde läntisiin suurvaltoihin.

Suomella yleensä oli erittäin hyvät suhteet kaikkiin muihin länsimaihin paitsi Saksaan. Voidaan sanoa, että välit Saksan kanssa olivat suorastaan kylmät. Suomessa oli, kuten muissakin pohjoismaissa, arvosteltu kansallissosialistista järjestelmää sangen terävästi. Osittain siitä johtui, että saksankielen asemaa Suomen sivistyselämässä alettiin pitää liian suurena. Vähän ennen sotaa pääministeri Cajander piti puheita, joissa hän selitti, että saksankielellä oli liian suuri tila kouluopetuksessamme ja yleensä kulttuurielämässämme. Puheet saivat Saksassa osakseen kiusallista huomiota. Poliittisestikin Suomi osoitti kulkevänsä eri linjoja kuin Saksa. Kun Suomi huhtikuussa 1939 hylkäsi Saksan tekemän tarjouksen hyökkäämättömyyssopimuksen solmimisesta, herätti se Saksassa melkoista närkästystä. Sen sijaan Englanti tiettävästi oli päätökseemme varsin tyytyväinen. Valitettu myöskin on, että Saksan yleisesikunta-

päällikön käynti Suomessa ei muodollisestikaan tullut hoidetuksi siten, että se ei olisi jättänyt muistutuksille tilaa. Näin ollen ne havainnot, joita Yhdysvaltain Moskovansuurlähettiläs Joseph E. Davies teki käydessään Suomessa heinä-elokuun vaihteessa v. 1937, olivat täydellisesti tosiasiallisiin tilanteisiin perustuvia. Raportissaan, joka on päivätty Helsingissä 2. 8. 1937 hän toteaa, että Suomi seuraa Euroopan politiikassa Lontoon signaaleja, koska Englanti on Suomen paras kauppaystävä. Suomen kuuluvaisuuden skandinaaviseen blokkiin katsoo hän myöskin lähentävän Suomea ja Englantia, koska tuo blokki on läheisessä yhteydessä brittiläisen ulkoministeriön kanssa. Kuitenkin hän toteaa, että Suomessa on olemassa latenttia ystävyyttä Saksaan, ystävyyttä, joka on peräisin nimenomaan Suomen vapaussodan ajoilta. Tälle hän ei kuitenkaan anna suurta arvoa koska hän oli voinut todeta, että suomalaiset ovat demokraattista, vapautta rakastavaa ja itsenäistä kansaa ja että Suomen hallitus vihaa Hitlerin ideoita ja hallitustapaa. Suomi on siis vaistomaisesti "ei-saksalaisystävällinen". Kahden suurvallan välillä sijaitsevana Suomi on tietoisesti puolueeton, varoo loukkaamasta ketään ja varoo joutumasta suurvaltojen taistelukentäksi.

Kieltämättä Suomessa oli jonkin verran natsisympatioita, mutta tuskin kuitenkaan enempää kuin esim. Englannissa. Kuvaavaa on, että jääkärien keskuudessa saksalaismieliisyys oli hyvin harvinaista ja kansallissosialismin omaksuminen muutamiiin poikkeustapauksiin rajoittuva. IKL oli organisaationa siinä määrin hatara ja ohjelmaltaan sekava, että sitä kokonaisuudessaan ei voida pitää kansallissosialistisena. Ne kansallissosialistiset järjestöt taas, joita saksalaisten reseptin mukaan perustettiin Suomessa, sellaiset kuin esim. Ruudun, Kaistan ja Snellmanin järjestöt, olivat aivan mitättömiä. Niihin kuului vain kourallinen nuorisoa, joka tuskin itsekään tiesi, mitä tahtoi, ja ne julkaisivat jon-

kin aikaa kituvia lehtiä, jotka itsestään sammuivat. Jos näitä yhdistyksiä ei ollut poistettu yhdistysrekisteristä aikaisemmin, valvontakomission vaatimuksesta v. 1944 suoritettu lakkauttaminen on ollut vain pelkkä kirjanpidollinen toimitus.

4. Suhde Neuvostoliittoon.

Nyt on perästäpäin helppoa ymmärtää, että monet vv:n 1938—1939 tienoilla Neuvostoliiton suorittamat toimenpiteet ja neuvottelut olivat selvää sodan ja agression valmistelua. Sellaisia esim. Pietarissa olleen Suomen pääkonsulaatin lakkauttaminen ja Tarton rauhansopimuksen takaa-aman Nevan liikenteen lopettaminen. Suomessa oltiin suorastaan ymmällä, mitä oikeastaan olisi tehtävä hyvien välien aikaansaamiseksi valtion kanssa, joka kuitenkin oli aina varsinainen ulkopoliittinen probleemamme.

Neuvostoliiton varsinaiset pyrkimykset alkoivat käydä selville vasta niistä erittäin salaisina pidetyistä neuvotteluista, joita eräs Neuvostoliiton erikoisvaltuutettu, lähetystösihteeri Jartsev päällikkönsä tietämättä aloitti keväällä 1938 pääministerin, hänen sihteerinsä ja ulkoasiainministerin ja ministeri Väinö Tannerin kanssa. Neuvottelujen aiheena hän ilmoitti pitävänsä sitä mahdollisuutta, että Saksa aloittaisi sodan Neuvostoliittoa vastaan ja että Saksan rintaman vasen siipi suorittaisi maihinnousun Suomessa. Jos se saisi rauhassa tapahtua, ei Neuvostoliitto jäisi odottamaan vihollisen saapumista Rajajoelle, vaan siirtäisi taistelun Suomeen. Tämän varalta Neuvostoliitto nyt vaati itselleen oikeutta auttaa Suomea. Suomen taholta selitettiin, että Suomi joka tapauksessa itse puolustaa puolueettomuutta eikä salli maata käytettävän tukikohtana Neuvostoliittoa vastaan. Neuvottelija, joka kaikesta huolimatta kiinteästi vaati Suomea sitoutumaan ottamaan vastaan venäläistä apua, lupasi Suomelle oikeuden linnoittaa Ah-

venanmaan ehdolla, että Neuvostoliitto saa siihen ottaa osaa ja lähettää saarelle tarkkailijan. Edelleen hän vaati Neuvostoliitolle oikeutta rakentaa Suursaarelle linnoituksen. Tällä ehdolla Neuvostoliitto olisi valmis takaamaan Suomen koskemattomuuden, auttamaan sitä aseellisesti ja antamaan sille edullisen kauppasopimuksen. Muutamassa neuvotteluvaiheessa Jartsev jo uhkasi Suomea aggressiivisilla toimenpiteillä, mutta myöhemmin dementoi puheensa. Kun Suomen taholta ihmeteltiin, miksi neutraliteetin vakuuttaminen ei tyydytä Neuvostoliittoa, neuvottelija vastasi Neuvostoliiton lähtevän siitä tosiasiasta, että Suomen omat voimat voivat vain lyhyen aikaa kestää saksalaisen hyökkäyksen edessä. Vastaväite, että tällainen kolmannen valtion laajentumisen tie tuskin todennäköisesti voi kulkea Suomen kautta, ei tehonnut.

Kun Jartsevin neuvottelut olivat päättyneet tuloksettomina, koska Suomen edustajat käsittivät — ja epäilemättä aivan oikein — avunantosopimuksen merkitsevän maan puolueettomuuden ja ehkä itsenäisyydenkin menetystä, luopui neuvostohallitus siitä ja siirtyi uudelle linjalle ryhtyen vaatimaan käyttöönsä tai haltuunsa Suomenlahden saaria. Tämä neuvotteluvaihe alkoi Suomen Moskovan-lähetystötalon vihkiäisissä 7. 12. 1938, jolloin ulkomaankaupan kansankomissaari Mikojan alkoi selittää ulkoasiainministeriön edustajille lähetystöneuvos U. Toivolalle ja tohtori A. Pakaslahdelle, kuinka kauppasuhteiden kehittämällä on poliittisia edellytyksiä. Moskovassa oli hänen ilmoituksensa mukaan tyydytyksellä todettu Suomen pohjoismainen suuntaus, mutta sitä ei neuvostohallitus pitänyt riittävänä, koska Suomi tuskin olisi kyllin voimakas torjuakseen puolueettomuuden loukkaukset, jos jokin kolmas valtio pyrki laajentumaan itään eikä kunnioittaisi Suomen puolueettomuutta. Kun suomalaiselta taholta annettiin ymmärtää, että Suomen puolustuksessa tuskin oli muuta niin heikkoa koh-

taa kuin Ahvenanmaa ja että sen vuoksi toivottiin Neuvostoliiton suhtautuvan positiivisesti Suomen pyrkimykseen rakentaa sinne linnoituksia, siirtyi Mikojan aivan toiseen asiaan ja kysyi, eikö Suomi voisi luovuttaa Neuvostoliitolle Suursaarta. Tähän vastattiin suomalaiselta taholta, että Suursaari oli linnoittamatta Tarton rauhansopimuksen mukaisesti ja että jos rauhansopimuksen määräyksiä muutetaan, Suomi itse suorittaa linnoittamisen. Mihinkään tulokseen ei siis tämäkään neuvottelu johtanut.

Suomen taholta ryhdyttiin nyt entistä tehokkaammin kehittämään Ahvenanmaan puolustuskysymystä. Tässä yhteydessä ulkoasiainkansankomissaari Litvinov maaliskuussa 1939 otti keskusteluissaan Suomen lähettilään A. Yrjö-Koskisen kanssa esille hallituksensa aikaisemmat vaatimukset. Hän ehdotti nyt, että Suomi vuokraisi Neuvostoliitolle 30 vuoden ajaksi Suursaaren, Lavansaaren, Tytärsaaret ja Seiskarin Pietarin reitin vartiopaikoiksi, joita ei linnoitettaisi. Jos tähän ehdotukseen suostuttaisiin, neuvostohallitus puolestaan vakuuttaisi, että esillä olevat Suomen kauppasopimusneuvottelut ja Ahvenanmaankysymys ratkeaisivat pian ja suotuisasti. Suomen puolesta vastattiin, että Suomenlahden saarien vuokraamista ei voida edes harkita, koska ne ovat Suomen valtioalueen erottamattomia osia ja niiden vuokraaminen olisi Suomen puolueettomuuden loukkaus. Silloin Litvinov ehdotti, että saaret vaihdettaisiin johonkin maa-alueeseen Itä-Karjalassa. Vastaus tähän ehdotukseen oli kielteinen, mutta Litvinov ei jättänyt asiaa silleen, vaan antoi suurlähettiläs Steinin tehtäväksi neuvotella siitä Helsingissä ulkoasiainministerin kanssa. Neuvotteluissa ministeri Eljas Erkon kanssa Suomelle nyt uudestaan ehdotettiin Suomenlahden saarien luovuttamista joko vaihdon tai vuokran muodossa. Vastaus oli ainakin yhtä jyrkästi kielteinen kuin ennenkin: Suomi ei suostu keskustelemaan territoristaan, joka hallitusmuodon

mukaan on jakamaton, eikä suostu antamaan saariaan ei Saksalle eikä Neuvostoliitolle, koska se loukkaisi Suomen puolueettomuutta. Stein ei tyytynyt ulkoasiainministerin vastaukseen, vaan pyysi, että hallitus harkitsisi ehdotusta. Vastaus oli nytkin kielteinen, mutta ulkoasiainministeri lievensi sitä ilmoituksella, että Neuvostoliiton turvallisuustakeista oltaisiin halukkaita jatkamaan neuvotteluja. Toisin sanoen Suomi kieltäytyi luovuttamasta alueitaan, mutta oli valmis tekemään eräänlaisen poliittisen sopimuksen. Kun vastaus oli toimitettu Litvinoville, ilmoitti tämä odottaneensa konkreettisia ehdotuksia. Suomen ulkoasiainministeri puolestaan vakuutti, että Suomi puolustaa puolueettomuuttaan kaikissa olosuhteissa. Stein selitti, että neuvostohallitus ei anna mitään arvoa vakuutuksille, jollei ryhdytä joihinkin lisätoimenpiteisiin, ja lähtiessään 6. 4. 1939 pois Helsingistä tyhjin toimin hän suoraan julisti, että asia ei vielä ole loppuunkäsitelty: Neuvostoliitto ei voinut hyväksyä Suomen kielteistä vastausta, eikä se luovu vaatimuksistaan Suomenlahden ulkosaarten suhteen, koska niillä on suuri strateginen merkitys Neuvostoliiton turvallisuudelle.

Nyt perästäpäin, kun on nähty, kuinka suuria alueita ja muita arvoja Suomi on sodassa menettänyt, on helppoo ankarasti moittia Suomen sodanedellistä politiikka jääräpäisyydestä, kun Neuvostoliiton "kohtuullisiin" ehdotuksiin ei suostuttu.

Arvostelun oikeutus ei kuitenkaan ole riidaton eikä selvä. Avunantosopimukseen meneminen olisi käytännössä merkinnyt puolueettomuudesta luopumista ja sotilasliiton solmiamista Neuvostoliiton kanssa. Suomen kohtalona maailmansodassa olisi tällöin todennäköisesti ollut ainakin suurvaltain sotaanäyttämöksi joutuminen, venäläinen miehitys kaikkine niine seurauksineen, joita se muuallakin on tuonut mukanaan, ehkäpä myös itsenäisyyden menettäminen. Olisiko ulkosaarten luovuttaminen turvannut Suomea

jatkuvilta onnettomuuksilta, on hyvin kyseenalaista. Ensimmäkin on enemmän kuin epätodennäköistä, että eduskunta olisi hyväksynyt niiden vuokraamista tai vaihtoa, sillä sekin olisi merkinnyt arveluttavaa poikkeamista puolueettomuuslinjalta, ja ennen kaikkea se olisi tuntuvasti heikentänyt Suomen turvallisuutta. Huomioon on otettava, että mikään totaalinen sota ei vielä ollut tarvellyt kansainvälisen politiikan moraalialle nykyiselle tasolle, jonka vallitessa vain suurilla valtioilla on oikeus huolehtia turvallisuudesta, mutta ei pienillä.

Näistä neuvotteluista ei Suomen kansalle ole annettu niiden tapahtuessa mitään tietoa, ja ensimmäisen kerran ne julkisuudessa mainittiin niiden arvostelujen yhteydessä, joita neuvostohallituksen agentit sodan päätyttyä esittivät Suomen aikaisempaa politiikka kohtaan. Salassa pitäminen on johtunut neuvostohallituksen toivomuksesta. Suomen korrektisuus tässä suhteessa on ehkä ollut liian pitkälle menevää. Ainakin neuvottelujen päätyttyä olisi eduskunnan pitänyt saada selostus niiden sisällöstä ja kulusta. Jos eduskunnan oikeus päättää sodasta ja rauhasta käsitetään niin laajasti kuin joskus on tehty, olisi lopullisen ratkaisun tekeminen kuulunut eduskunnalle, sillä nämä neuvottelut viitoittivat tien, jota kulkien Suomi joutui tahtomattaan sotaan. Käytännössä ei lopputulos neuvotteluista varmasti olisikaan eduskunnassa muuttunut, mutta Neuvostoliiton vaatimusten tunnetuksi tulemisesta olisi ollut se arvioimattoman suuri hyöty, että Suomi olisi ollut paremmin valmistunut, kun syksyllä 1939 sen koettelemukset varsinaisesti alkoivat.

III. SUOMEN POLITIIKKA TOISEN MAAILMAN-SODAN KYNNYKSELÄ

1. Länsivaltojen neuvottelut Moskovassa kesällä 1939.

Munchenin sopimusta tehtäessä oli Neuvostoliitto jätetty kokonaan syrjään. Mutta kun tämän jälkeen alkoivat suurvaltojen rintamaan marssivalmistelut toista maailmansotaa varten, ei kumpikaan tuleva taistelupuoli voinut olla kosi-matta mahtavan Neuvostoliiton tukea. Tässä tilanteessa Neuvostoliitosta tuli ikäänkuin huutokaupan toimitsija, joka otti tarjouksia vastaan ja antoi vasaran paukahtaa pöytään, kun korkein tarjous oli tehty. Siellä oli jo kauan aikaa lujittunut omanvoimantunto, joka vaati Neuvostoliitolle ensiluokan asemaa ja arvonantoa, ellei suorastaan määräävää vaikutusta Euroopassa ja Aasiassa. Sen lähimpänä vertauskohtana oli tsaariajan Venäjä ja sen lähimmäksi alueelliseksi tavoitteeksi tuli tsaariajan Venäjän rajojen palauttaminen. Tilanne näytti siihen nyt kaikin puolin suotuisalta.

Voidaan esittää ainoastaan olettamuksia Neuvostoliiton tilanteenarvioinnista ja pyrkimyksistä kesällä 1939. Joka tapauksessa näyttää varmalta, että se katosi etujensa mukaiseksi sellaisen eurooppalaisen sodan provosoimisen, jossa se itse ei olisi mukana ennen kuin omasta päätöksestään katsoisi sen edulliseksi. Kun Ranska ja Englanti jo maaliskuussa 1939 alkoivat Moskovassa neuvottelut yhteistoiminnasta Saksaa vastaan, vaati neuvostohallitus sopimukselle sellaista muotoa, että nimeltä mainituille Euroopan pikkuvaltioille, mm. Suomelle, olisi annettava liittoutuneiden

Suurvaltojen takuu siltä varalta, että ne joutuisivat hyökkäyksen kohteiksi. Hyökkäyksenä oli pidettävä myös "epäsuoraa hyökkäystä", jolla tarkoitettiin jonkin pikkuvaltion kallistumista saksalaisystävälliseen suuntaan. Ei ole olemassa auktorisoitua selitystä siitä, mitä kaikkea tuohon suunniteltuun takuuseen olisi sisältynyt, mutta joka tapauksessa on pidettävä varmana, että siihen olisi sisältynyt mahdollisuus sekaantua takuun saaneiden pikkuvaltioiden sisäisiin oloihinkin, jos kehityksen niissä oli katsottu menevän saksalaisystävälliseen suuntaan, ja lisäksi siihen olisi saattanut sisältyä myöskin mahdollisuus antaa pikkuvaltioidelle aseellista apua niiden pyytämättäkin, ts. suorittaa niiden miehitys tai ottaa niiltä käytettäväksi sotilaallisia tukikohtia. Tämän oivaltaen kaikki pikkuvaltiot pyysivät Ranskaa ja Englantia olemaan tekemättä tällaista takuusopimusta. Tämä kanta oli Suomessakin niin yksimielisesti hyväksytty, että miltään taholta ei esitetty vaatimusta takuiden hyväksymisestä. Suomen diplomatia teki kaikkensa niiden torjumiseksi saaden siinä tiettävästi tukea myöskin Ruotsilta. Nimenomaan Englannin ulkopoliittikan johtomiesten tiedettiin lausuneen ymmärtävänsä sen, että näitä takuita ei haluta. Todennäköisesti se olikin syynä siihen, että Moskovassa ei päästy sopimukseen. Mahdollista on, että siihen oli muitakin syitä, mutta kun neuvotteluja on pidetty erittäin salaisina, ei niitä vielä tunneta.

2. Moskovan Ribbentrop-sopimus.

Samanaikaisesti länsivaltojen kanssa käytyjen neuvottelujen kanssa Moskova ilmeisestikin oli neuvotellut myös Saksan kanssa, aivan kuin odottaen hetkeä, jolloin pelko vastapuolen pääsemisestä sopimukseen pakottaisi jommankumman neuvottelupuolen taipumaan neuvostohallituksen vaatimuksiin. Tällaisen tarjouksen teki Saksa, ja 23.8 alle-

kirjoitettiin Moskovassa Saksan ja Neuvostoliiton välinen hyökkäämättömyys- ja sovintomenetelmäsopimus, jota Puolan nujertamisen jälkeen täydennettiin 28. 9. 1939 tehdyllä raja- ja ystävyyssopimuksella. Tiedot, joita niistä päästettiin julkisuuteen, olivat aivan mitään sanomattomia, eivätkä edes antaneet viitteitä, mitä oikeastaan oli tapahtunut. Suomessakaan ei näiden sopimusten johdosta tunnettu mitään huolestumista, vaan pikemminkin katsottiin, että kun molemmat Suomea lähellä olevat suurvallat olivat lähentyneet, rauhantilan jatkumiseen tässä osassa Eurooppaa olisi entistä suuremmat mahdollisuudet. Tätä käsitystä näytti vahvistavan saksalaiselta taholta saadut tiedot. Siten Saksan Moskovon suurlähettiläs, kreivi von der Schulenburg 30. 8. vakuutti, että keskusteluissa Neuvostoliiton-Saksan sopimusta tehtäessä ei ole ollut puhetta joistakin etupiireistä, joihin Suomikin sisältyisi. Vasta tapahtumien myöhäisempi kehitys osoitti, että tämä vakuutus ei lainkaan pitänyt paikkaansa. Sopimusten sisältö on edelleenkin yksityiskohdissaan jäänyt hämäräksi, koska tilanteen muututtuaan kummallakaan sopimuspuolella ei olisi ollut mitään iloa eikä kunniaa niiden julkaisemisesta. Talvisodan aikana saatiin sopimuksesta eräitä yksityiskohtaisia tietoja, joita kuitenkin ei ole voitu tarkistaa. Ranskan pääministeri Daladier näet oli antanut Ruotsin Pariisissa olevan pääkonsulin lukea Ribbentropin elokuun sopimukseksi väitetyn asiakirjan. Sen mukaan Saksa oli myöntänyt Neuvostoliitolle oikeuden toimia Baltian maissa siten kuin se sittemmin on toiminut. Suomessa Saksa oli myöntänyt Neuvostoliitolle vapaat kädet rajojen järjestelyyn Viipuriin saakka ja samoin oikeuden ottaa osia Petsamosta. Ellei Neuvostoliitto saisi näitä alueita haltuunsa rauhallisilla järjestelyillä, oli se oikeutettu ottamaan ne väkivallalla. Jos Neuvostoliitto joutuisi ottamaan Suomesta suurempia alueita, olisi Saksa tasapainon säilyttämiseksi Itämerellä

oikeutettu saamaan kontrollioikeuden johonkin osaan Länsi-Suomea (Ahvenanmaahan?). Erinäiset seikat puhuvat sen otaksuman puolesta, että tämä asiakirja ei voi olla aivan keksitty, (esim. Baltian saksalaisten evakuointi syksyllä 1939, Molotovin ilmoitus v. 1940, että hän ei Moskovan rauhanneuvotteluissa ottanut esille Ahvenanmaan kysymystä, "jotta ei tulisi uusia vaikeuksia"). Ribbentrop itse on myöntänyt 23. 8. ja 28. 9. 1939 tehtyjen sopimusten sisällön sellaiseksi, että Saksa luovutti mm. Suomen Neuvostoliiton etupiiriin kuuluvaksi. Nootissaan neuvostohallitukselle 21. 6. 1941 hän näet selitti:

"Näiden sopimusten pääsisältö oli seuraava:

1. Molemmat valtiot antoivat sitoumuksen olla hyökkäämättä toistensa kimppuun ja elää rauhallisina naapureina.
2. Etupiirien rajoittaminen siten, että Saksan valtakunta luopui kaikesta vaikutusvallasta Suomessa, Latviassa, Virossa, Liettuaassa ja Bessarabiassa, kun sen sijaan entisen Puolan valtion alueet aina Narev—Bug—San jokien linjaan saakka oli Neuvostohallituksen toivomuksesta liitettävä Venäjään."

Kun Neuvostoliitto näitä sopimuksia toteuttaessaan oli valloittanut Suomelta melkein koko Viipurin läänin, se ilmeisestikin katsoi toimineensa Ribbentrop-sopimuksen rajoissa eikä Saksalla siis olevan oikeutta mihinkään komfensaatioon. Siitä varmaankin on johtunut neuvostohallituksen Saksalle keväällä 1940 tekemä ilmoitus, että Neuvostoliitto ei hyväksyisi Saksan mahdollisesti tekemää Ahvenanmaan valtausta.

Jälkiviisaus voi tietysti väittää, että kaukonäköisemmällä politiikalla Suomi olisi voinut välttää joutumisen Moskovan sopimuksen kohteeksi. Se on kuitenkin hyvin epätodennäköistä. Jotta jompikumpi sopimuspuoli olisi katsonut etuhinsa kuuluvaksi suojella Suomea näissä neuvotteluissa.

olisi Suomen jo entuudestaan täytynyt olla sen vasallin asemassa, ts. siis siinä asemassa, mihin sopimus sen pyrki asettamaan. Neuvostoliitolla on kaikesta päättäen määrätty ohjelmansa, jota se toteuttaa olleenkaan välittämättä sen tiellä olevista pikku esteistä. Saksalaiselta taholta esitettiin myöhemmin väitteitä, että jos Suomi ei olisi hyljännyt Saksan tarjoamaa hyökkäämättömyyssopimusta, ei se olisi joutunut Neuvostoliiton intressipiiriin. Tällöin kuitenkin jätettiin sanomatta, millaiseksi Suomen asema sitten olisi muodostunut ja miten hyökkäämättömyyssopimus olisi lujittanut Suomen asemaa. Myöhemmin, kun oli nähty, kuinka vähän hyökkäämättömyyssopimus suojeli Tanskaa Saksan hyökkäyksiltä, ei tuollaisia väitteitä enää suomalaisillekaan esitetty.

Nämä Ribbentrop-sopimukset olivat uuden maailmansodan varsinainen starttilaukaus. Heti Saksan hyökättyä Puolaan Suomi erikseen ja yhdessä muiden Pohjoismaiden kanssa antoi julistuksen täydellisen puolueettomuuden noudattamisesta. Neuvostoliittokin jäi aluksi puolueettomaksi. Tiedetäänpä sen ulkoasiainkomissariaatin sanomalehtipäällikön Losovskin vielä niin myöhään kuin syyskuun puolivälissä vakuuttaneen, että puna-armeija ei millään verukkeilla, esim. kapinaliikkeen alkaessa Puolassa, tule oma-aloitteisesti ylittämään Puolan ja Neuvostoliiton välisiä rajaa. Tämä hyökkäys tapahtui kuitenkin 17. 9. Hyökätessään Saksan sotakoneiston jo maahanlyömään Puolaan Neuvostoliitto antoi kenenkään pyytämättä puolueettomuusvakuutuksen kaikille mahdollisille valtioille, myöskin Baltian maille ja Suomelle. Mikä tarkoitus tällä merkittävällä ja kaikkea muuta kuin bona fide annetulla vakuutuksella on, jää arvoitukseksi. Mahdollista on, että neuvostohallitus pelkäsi joillakin valtioilla olevan joitakin sopimuksia yhteistoiminnasta tällaisen hyökkäystapauksen varalta.

3. Neuvostoliiton turvallisuusvaatimukset.

Uutuutensa vuoksi yllättäviä näytteitä toiselle maailmasodalle ominaisesta hengestä ja Neuvostoliiton tavasta edustaa sitä saatiin, kun neuvostohallitus saatuaan osuutensa Puolasta ryhtyi käyttämään hyväkseen niitä mahdollisuuksia, joita Ribbentrop-sopimus olisi sille avannut. Tunnettua on, kuinka kukin Baltian valtio erikseen sai käskynluontoisen kehoituksen lähettää ulkoasiainministerinsä Moskovaan neuvottelemaan, ja kuinka nämä neuvottelut johtivat siihen, että Baltian valtioiden oli taivuttava neuvostohallituksen ultimatiivisiin vaatimuksiin, myönnettävä sille sotilaallisia tukikohtia ja tehtävä sen kanssa keskinäinen avunantosopimus, minkä kaiken jälkeen niiden itsenäisyydestä ei enää ollut mitään muuta jäljellä kuin nimi, ja sekin vain toistaiseksi.

Baltian valtioiden jälkeen seurasi Suomen vuoro 5. 10., jolloin se sai kehoituksen mahdollisimman pian lähettää ulkoasiainministerinsä tai valtuutettunsa Moskovaan, koska "kansainvälisen tilanteen sodan vuoksi muututtua neuvostohallitus haluaisi nyt ryhtyä ajatustenvaihtoon Suomen hallituksen kanssa eräistä konkreettisista poliittisluontoisista kysymyksistä". Kun tällöin annetun kutsun tuloksia ei heti näkynyt, Molotov jo 7. 10. kiirehti Suomen valtuutetun lähettämistä Moskovaan. Keskustelusta, joka Neuvostoliiton Helsingin lähettiläällä oli 8. 10. Suomen ulkoasiainministerin kanssa, kävi selville, että Neuvostoliitto, järjestääkseen Itämeren piirissä sellaisen tilanteen, joka estäisi Neuvostoliittoa ja sen naapurimaita joutumasta sodanuhreiksi, tahtoi myöskin Suomen kanssa käydä samantlaisia neuvotteluja kuin Baltian valtioiden kanssa. Seuraavana päivänä neuvostohallitukselle ilmoitettiin, että Suomi lähettää edustajansa Moskovaan. Kaikkien yllätysten välttämiseksi kutsuttiin 10. 10. useita reservin ikäluok-

kia "ylimääräisiin harjoituksiin", mikä merkitsi samaa kuin osittainen liikekannallepano.

Suomen edustajaksi tuli ministeri J. K. Paasikivi. Ohjeittensa mukaisesti tämän oli korostettava Suomen ja Neuvostoliiton välisten yhteyksien jo saaneen ratkaisunsa näiden maiden välisessä rauhansopimuksessa ja poliittisten suhteiden perustana olevan niiden kesken solmitun hyökkäämättömyyssopimuksen. Edelleen hänen oli todistettava Suomen pohjoismaisen orientaation antavan takeita Suomen rauhanhalusta ja ehdottomasta pyrkimyksestä pysyä kaikkien ristiriitojen ulkopuolella. Joka tapauksessa Suomi tulisi myöskin asevoimin puolustamaan puolueettomuuttaan, eikä se sallisi itseään käytettävän ketään vastaan. Jos Neuvostoliiton taholta tehtäisiin Suomen alueelliseen tai valtiolliseen koskemattomuuteen kohdistuvia esityksiä, olisi ilmoitettava, että tällaisia lupauksia ei voida antaa, koska Suomessa vallitsevan parlamentaarisen järjestelmän mukaisesti ilman eduskunnan hyväksymistä sellaisia ei voida antaa. Sotilaallisen tukikohdan luovuttamista Suomen valtioalueesta koskevia ehdotuksia, samoin kuin rajan siirtämistä Karjalan Kannaksella ei olisi otettava keskusteltaviksi. Sen sijaan saattaisi tulla kysymykseen eräiden Suomenlahden saarten luovuttaminen alueellista korvausta vastaan. Mitään avunantosopimusta Suomen ja Neuvostoliiton välillä Suomi ei olisi taipuvainen tekemään, koska se ei olisi sopusoinnussa Suomen puolueettomuuspolitiikan kanssa ja koska Suomi oli ilmoittanut päätöksensä olla solmimatta mitään liittoa.

Suomen yleinen mielipide vastusti yksimielisesti ja erittäin jyrkästi suuria myönnytyksiä Neuvostoliitolle, ennen kuin edes tiedettiin, millaisia vaatimukset olivat. Niihin suhtauduttiin samalla jyrkkyydellä kuin kysymyksessä olisi ollut Nikolai II:n ajan oikeustaistelu eikä otettu huomioon mahdollisten seuraamusten erilaisuutta. Kielteistä

kantaa oli omiaan tukemaan tieto siitä, että Suomella oli puolellaan koko sivistysmaailman myötätunto. Yleensä oli tiin sillä kannalla, että Suomen ja Neuvostoliiton välit olivat selvät eikä kummallakaan ollut mitään vaadittavaa toisiltaan. Kun Neuvostoliitossa oli iskulauseen "kaikkien maiden proletaarit yhtykää" rinnalla melkein yhtä paljon toivotettu Stalinin lausetta "yhtään tuumaa vieraasta maasta emme tahdo, yhtään vaaksaa omaa maata emme kenellekään luovuta", katsottiin täällä ilman muuta selväksi, että alueluovutukset eivät tulleet kysymykseen. Ei silloin eikä myöhemminkään osattua oivaltaa "rauhanpolitiikaksi" selaista menetelmää, joka ensi työkseen esittää heikommalle naapurilleen aluevaatimuksia. Paitsi sitä, että aluevaatimukset olisivat vailla kaikkea oikeusperustaa, ennustettiin, että tällaiset myönnytykset eivät olisi mitään muuta kuin välivaihe, kuten vanhan kokemuksen venäläisten tavasta pitää sanansa väitettiin todistavan. Vaatimukset eräiden Kannaksen rajapitäjien siirtämisestä keisarikuntaan kuuluviksi oli jo tsaarinaikana onnistuneesti torjuttu, eivätkä ne nytkään voineet tulla kysymykseen, koska tuo alue on ikivanhaa suomalaista maata ja suomalaisella työllä viljelykselle raivattu. Puheita Neuvostoliiton ja Leningradin turvallisuusvaatimuksista pidettiin pelkinä verukkeina, koska tunnettiin oma rauhantahto ja pidettiin itsestään selvänä, että niin kauan kuin Neuvostoliitto antaa Suomen olla rauhassa, on Leningradin pohjoinen suunta ainakin yhtä turvattu kuin sen eteläinenkin. Edelleen pidettiin selvänä, että Suomea sen syrjäisen asemansa vuoksi ei mikään suuralta voi käyttää tukikohtanaan Neuvostoliittoa vastaan, ennen kuin olisi ehtinyt tapahtua niin paljon ja kulua niin pitkä aika, että tuon hyökkäyksen torjumiseen olisi riittäviä mahdollisuuksia, olipa Neuvostoliitolla tukikohtia Suomessa tai ei. Tämän käsityksen onkin myöhempi kehitys osoittanut todellisuutta vastaavaksi. Näin ollen katsot-

tiin, että Neuvostoliiton vaatimusten varsinaisena tarkoituksena oli jokin muu kuin turvallisuuden varmistaminen, koska se Suomen osalta jo oli tullut taatuksi Tarton rauhan ja v. 1922 tehdyn rajasopimuksen erikoismääräyksillä, jotka rajoittivat Suomen sotilaallisia oikeuksia niillä saarilla ja raja-alueilla, joista käsin Neuvostoliittoa voitaisiin välittömästi uhata.

Jälkiviisaus voi väittää, että syksyllä 1939 olisi Suomen pitänyt taipua neuvostohallituksen vaatimuksiin. Molempien Moskovan rauhojen valossa tuo väite saattaa näyttää oikeutetulta. Syksyllä 1939 kuitenkin tilanne oli toinen, sillä Suomessa tuskin mikään hallitus olisi kukistumatta saattanut tehdä vaaditut myönnytykset. Jotta taipuminen Neuvostoliiton vaatimuksiin olisi ollut mahdollista, olisi Suomen täytynyt olla vähemmän demokraattinen kuin se on. Kansan yksimielinen mielipide kaikissa niissä muodoissa, joissa se yleensä voi tulla ilmi, vastusti Neuvostoliitolle tehtäviä luovutuksia. Silloin käsitettiin, olipa tuo käsitys oikea tai väärä, että kysymys oli kansallisen olemassaolon perusteiden järkyttämisestä. On väitetty, että tuo käsitys oli väärän kasvatuksen ja valheellisen informaation tulosta. Tuo väite on kuitenkin syntynyt konjunktuuripolitiikan tuotteena. Syksyllä 1939 Suomen kansan tunsikin, että sen oikeuksia yritettiin aiheettomasti loukata ja että oli yritetty lähteä tielle, jota pitkin voidaan mennä millaiseen perikatoon tahansa. Mahdotonta onkin sanoa, missä asemassa Suomi nyt olisi, jos se olisi Baltian tapaan ilman vastarintaa luovuttanut tukikohtia ja suostunut avunantosopimukseen. Sillä hetkellä neuvostohallitus ehkä olisi käyttänyt hyväkseen meidänkin suhteemme samoja menetelmiä kuin muuallakin. Tämän otaksuman puolesta puhuu myöhemmin tapahtunut Kuusisen varjohallituksella kokeileminen.

Ensimmäisessä Moskovasa tapahtuneessa neuvottelussa

Suomelle ehdotettiin avunantosopimuksen solmimista ja alueluovutuksia. Täsmennettyinä neuvostohallituksen vaatimukset esitettiin 14. 10. Selville kävi, että Neuvostoliitto luopuen vaatimasta avunantosopimusta halusi ensinnäkin varmistaa Leningradin turvallisuuden ja toiseksi saada varmuuden siitä, että Suomi tulee olemaan hyvissä väleissä Neuvostoliiton kanssa. Tämän vuoksi Neuvostoliitto, voidakseen sulkea Suomenlahden suun, vaati 30 vuodeksi vuokralle Hangon sataman, ankkuripaikaksi Neuvostoliiton merivoimille Lappohjanlahden sekä aluevaihtoa vastaan Suomenlahden saaret. Karjalan Kannaksella taas Neuvostoliiton raja oli siirrettävä kauemmaksi pohjoiseen ja luoteeseen. Petsamossa oli Suomen luovututtava Kalastajasaarento, koska raja siellä muka oli, kuten perustelu kuului, "taitamattomasti ja keinotekoisesti vedetty." Hyökkäämättömyyssopimusta olisi täydennettävä siten, että molemmat sopimuspuolet sitoutuisivat olemaan liittymättämättä toisille vihollismielisiin valtaryhmyksiin tai liittoihin. Karjalan Kannaksella sijaitsevat linnoitukset olisi hävitettävä, mutta Ahvenanmaalla Suomi saisi suorittaa linnoitustöitä sillä ehdolla, että mikään ulkovalta, Ruotsi mukaanluettuna, ei niihin osallistuisi. Suomalaiset esittivät sotilasasiantuntijansa lausunnon, jossa todistettiin, että Suomen kautta ei mikään suurvalta voi hyökätä Neuvostoliittoon, mutta venäläiset olivat haluttomia keskustelemaan asiasta.

Paasikiven palattua Helsinkiin saamaan lisäohjeita neuvottelut keskeytyivät suhteellisen pitkäksi ajaksi, koska tasavallan presidentti ja ulkoasiainministeri 19. 10. ottivat osaa Tukholmassa pidettyyn Pohjoismaiden valtiopäämiesten kokoukseen. Sitä tukea, jota Suomi nyt olisi tarvinnut, ei tältä taholta kuitenkaan ollut saatavissa. Tasavallan presidentti ei ottanut asiaa lainkaan keskusteltavaksi, koska hän joka tapauksessa pelkäsi saavansa kylmän suihkun. Suomen ulkoasiainministerin annettiin Tukholmassa ym-

märtää, että konfliktin sattuessa Suomi ei voinut laskea saavansa apua Pohjoismailta. Ruotsin taholta on väitetty Saksan jossakin kehitysvaiheessa ilmoittaneen, että se pitäisi virallista ruotsalaista apua Suomelle sodan syynä. Tällainen tieto on annettu Ranskan lähettiläälle Tukholmassa ja siitä on puhuttu Suomenkin edustajille. Saksan taholta tuo tieto on jyrkästi selitetty perättömäksi ja väitetty, että Saksa olisi tullut väliin ainoastaan siinä tapauksessa, että länsivallat olisivat tuoneet joukkojaan Skandinaviaan.

Seuraava Moskovan neuvottelu, jossa Suomen toisena edustajana Paasikiven vaatimuksesta nyt oli sosialidemokraattisen puolueen johtaja Väinö Tanner, tapahtui vasta 23. 10. Suomi teki nyt rauhan ja hyvien välien säilyttämiseksi myönnytyksiä, joita hallituksen mielestä pidettiin pitkälle menevinä. Luvattiin nim. luovuttaa Neuvostoliitolle aluekorvausta vastaan Suomenlahden selkäsaaret, tiheään asuttua Suursaarta lukuunottamatta, sekä Kannaksella ns. Kuokkalan mutka. Muut vaatimukset torjuttiin Suomen puolueettomuutta loukkaavina, mutta ilmoitettiin Suomen suostuvan täydentämään hyökkäämättömyyssopimusta siten, että sopimuspuolet sitoutuivat olemaan tuke-matta hyökkäykseen ryhtynyttä valtiota. Kuultuaan Suomen vastauksen, Stalin väitti Suomen tarjoavan liian vähän ja Neuvostoliiton vaatimusten olevan niin minimaalisia, ettei niistä kannattanut tinkiä, "sillä joku voi hyökätä Leningradia vastaan". Kun keskustelussa kysyttiin, kuka tuon hyökkäyksen voi tehdä, tuli usein mainituksi Ranska ja Englanti, mutta jonkun kerran myöskin Saksa. Tarjous Kuokkalan mutkan oikaisemisesta Kannaksella hyljättiin ylimielisesti. Kaikki venäläiset ehdotukset ulottuivat Koi-vistolle saakka. Kun suomalaiset viittasivat voimassa ole-viin Tarton rauhansopimukseen ja hyökkäämättömyyssopi-mukseen, saatiin vastaukseksi, että ne oli tehty toisissa oloissa. Memorandumissaan, joka esitettiin myöhään sa-

man päivän iltana, neuvostohallitus pysyi entisissä vaatimuksissaa, lukuunottamatta muutamia aivan pieniä tinki-misiä.

Suomalaisten neuvottelijain oli taaskin palattava Helsinkiin tekemään selkoa tilanteesta ja saamaan lisäohjeita. Uudet ohjeet valmistuivat monien muodonvaihdosten jälkeen, ja eduskuntaryhmät, joiden käsiteltävinä ne olivat, hyväksyivät ne yksimielisesti. Vaikka tällainen demokraattinen menetelmä pakottikin tekemään selkoa neuvottelujen kulussa suhteellisen laajalle piirille, ei niistä Suomessa kuitenkaan annettu julkisuuteen mitään tietoja.

Toisin oli asianlaita Neuvostoliiton suhteen. Suomen edustajien ollessa uudelleen matkalla Moskovaan saatiin radiossa kuulla, että ulkoasiankomissaari Molotov oli 31. 10. korkeimman neuvoston kokouksessa pitänyt puheen, jossa hän käsitteli Suomen kanssa käytyjä neuvotteluja ja antoi tietoja neuvostohallituksen tekemästä ehdotuksesta, joka muka oli johtunut siitä, että "Neuvostoliitolla ei ole ainoastaan oikeus, vaan se on velvollinen ryhtymään vakaviin toimenpiteisiin turvallisuutensa lujittamiseksi." Yhtenä perusteena rajan siirtämiseen Kannaksella hän mainitsi sen, että Leningradin asukasluku on suunnilleen yhtä suuri kuin Suomen koko väestö. Puheen virallisessa editiossa, joka on ilmestynyt muutamia päiviä myöhemmin 10 milj. kappaleen suuruisena painoksena, on tämän väestösuhteen toteamisen jälkeen tehty julkaisijan lisäys: "hilpeätä mielialaa salissa", mikä osoittaa, että neuvostoperialismi ei ole vain neuvostohallituksen sisärenkaan hyväksymää ulkopoliittikkaa, vaan liittyy olennaisena piirteenä koko neuvostojärjestelmään. Edelleen Molotov viittasi Suomen olevan kolmansien valtioiden taholta tulevien vaikutusten alaisen ja arvosteli puolueettomuuspolitiikan vastaiseksi Yhdysvaltain presidentin lähettämää toivomus-

ta, että Neuvostoliiton ja Suomen välisiä ystävyys- ja rauhanoimaisia suhteita ylläpidettäisiin ja kehitettäisiin.

Neuvostoliiton vaatimusten tunnetuksi tekemistä oli syytä pitää hyvin vakavana käänteenä neuvottelujen kulussa. Katsottiin nimittäin, että sen jälkeen suurvallan prestige ei enää sallisi minkäänlaista perääntymistä vaatimusten määrittämisestä asemasta. Sen vuoksi Molotovin puhetta pidettiin Suomessa epäkorrektina tekona. Heti sen tunnetuksi tultua ulkoasiainministeri päätti kutsua neuvottelijat takaisin matkaltaan, mutta peruutti kuitenkin päätöksensä ja jätti heidän itsensä ratkaistavaksi, palaisivatko he takaisin vai suorittaisivatko tehtävänsä loppuun saakka. Neuvottelijat jatkoivat matkaansa. Myöhään illalla laatumassaan ja sanomalehdille antamassaan tiedonannossa, joka julkaistiin 1.11., ulkoasiainministeri lausui Neuvostoliiton kannan saatamisen julkisuuteen luoneen uuden tilanteen ja vaikeuttavan luottamuksellisten neuvottelujen jatkamista. Suomi omasta puolestaan oli koettanut itsenäisesti ilman minkään ulkopuolisen vallan vaikutusta löytää ratkaisun sille esitettyihin kysymyksiin, vaikka se olikin ollut vaikeata Suomen omaksuman puoluepolitiikan vuoksi. Molotovin peittelemättömän uhkauksen johdosta "vakavilla toimenpiteillä" ulkoasiainministeri viittasi voimassaolevaan hyökkäämättömyyssopimukseen.

Vasta sen jälkeen kun ulkoasiainministerin tiedonanto oli annettu sanomalehtimiehille, pidettiin hallituksen neuvottelu. Siinä oli varovaisempi mieliala voitolla, esitettiinpä ajatus entistä pitemmälle menevistä myönnytyksistä Neuvostoliitolle, mutta pää- ja ulkoasiainministerin päättäväinen vastustus esti tämän ajatuksen kehittämisen.

Siinä memorandumissa, jonka Suomen edustajat Moskovaan saavuttuaan esittivät 3. 11., ilmoitettiin, että Suomi edelleenkin piti kiinni koskemattomuudestaan ja puolueettomuudestaan eikä sen vuoksi voinut vuokrata Hankoa ei-

kä Lappohjanlahtea. Suomenlahden pienet saaret sitävastoin luovutettaisiin aluekorvausta vastaan, ja Suursaaren järjestelystä siten, että molempien maiden turvallisuuskököhdät tulisivat taatuiksi, oltaisiin valmiita keskustelemaan. Karjalan Kannaksella Suomi taas katsoi Neuvostoliiton turvallisuuden takaamiseksi riittävän alueluovutuksen, joka jättäisi Neuvostoliitolle Vammeljoki—Lintulanjoki—Kaukjärvi-linjan eteläpuolelle olevan alueen. Niinikään Kalastajasaarennon luovuttamisesta Suomi ilmoitti olevansa valmis neuvottelemaan. Sitä vastoin Suomi ei katsonut voivansa suostua hävittämään Karjalan Kannaksella olevaa linnoitusvyöhykettään, koska ne toimenpiteet, joihin Suomen hallitus rajoillaan oli ryhtynyt, olivat yksinomaan johtuneet puolustus- ja turvallisuuskököhdistä, ja koska Suomen ehdoton puolueettomuus velvoitti sitä myöskin huolehtimaan rajojensa turvaamisesta. Molotov ilmoitti neuvostohallituksen puolesta, että Suomen vastaus oli joka suhteessa epätydyttävä ja lausui tyytymättömänä: "Me sivilistit emme näy voivan asialle enempää. Nyt on sotilaspiirien vuoro sanoa sanansa." Silloin eivät suomalaiset kiinnittäneet lausuntoon sen suurempaa huomiota, mutta myöhempi kehitys osoitti, että se oli kohtalokas ohjelmajulistus.

Seuraavana päivänä oli neuvottelussa mukana itse Stalin, joka puhui, kuinka mikään muu hallitus Venäjällä kuin neuvostohallitus ei suvaitsisi Suomen itsenäisyyttä, mutta vastavuoroon se vaatii oman turvallisuutensa takaamista. Neuvostoliiton oli sen vuoksi ehdottomasti saatava käytettäväkseen Hanko, ja Suomi sai valita sen luovuttamiselle minkä juriidisen muodon se itse halusi. Kun suomalaiset neuvottelijat ilmoittivat, että Hangon luovuttaminen ei tule kysymykseenkään, Stalin ehdotti Hangon ympärillä olevien saarien luovuttamista, mutta suomalaiset neuvottelijat eivät ohjeiden puutteessa voineet siitä jatkaa keskustelua.

Kun suomalaiset lisäohjeita saatuaan neuvottelussa 9. 11. olivat ilmoittaneet, että Suomi ei voi luovuttaa Hangon ympärillä olevia saaria samasta syystä kuin itse Hankoa, kysyi Stalin, eikö edes Russarö joutaisi. Kun keskustelu siitä ei jatkunut, ei selvinnyt, sisältyikö tuohon kysymykseen viittaus alkuvaatimusten tinkimisestä. Kun suomalaiset ilmoittivat voivan tulla kysymykseen Suursaaren eteläosan luovuttaminen Neuvostoliitolle linnoitettavaksi, hylkäsi Stalin ehdotuksen suoralta kädeltä, sanoen, että "saarelle tulisi kaksi isäntää, se ei kävele". Karjalan Kannaksella olisivat suomalaiset taipuneet Inon luovuttamiseen ja ehkä suurempiinkin myönnytyksiin Neuvostoliitolle sillä ehdolla, että Neuvostoliitto luopuisi vaatimasta Hankoa ja Koivistoa, mutta kun tuo edellytys puuttui, ei rajansiirto tällä suunnalla enää tullut keskustelun alaiseksi.

Neuvottelut näyttivät katkenneen, eikä enää olevan muodollista aihetta niiden jatkamiseen. Molotov kuitenkin antoi heti samana yönä niille omalaatuisen kirjeellisen jatkon. Väittäen, että suomalaisten kieltäytyminen myöntämästä vieraalle valtakunnalle sotilastukikohtia oman alueensa ja omien rajojensa sisällä oli asiatonta ja merkitsi neuvostohallituksen asenteen vääristelemistä, hän ehdotti, että Suomi myisi tai vaihtaisi Hangon alueen tai ainakin Hangon saariston, jolloin ne eivät enää olisi Suomen alueella eivätkä sen rajojen sisäpuolella. Seuraavana päivänä antamassaan kirjallisessa vastauksessa Suomen edustajat ilmoittivat, että Suomen rannikolta ei Suomen hallitus suostuisi luovuttamaan sotilastukikohdaksi alueita, ja että Hangon saaristo, jota koskeva vaihtoehto nyt oli esitetty huomattavasti laajempänä kuin suullisissa neuvotteluissa, edelleenkin jäisi Suomen territoriaalivesien sisäpuolelle. Suomen hallitus, vilpittömästi haluten lujittaa suhteitaan Neuvostoliittoon, olisi valmis tekemään suuriakin myönnytyksiä tyydyttääkseen Neuvostoliiton toivomukset, mutta niin

pitkälle se ei voisi mennä, että se luopuisi oman maansa elineduista, mitä merkitsisi sotilaallisten tukikohtien myöntäminen vieraalle valtakunnalle Suomenlahden suulla.

Tämä oli viimeinen puheenvuoro varsinaisissa neuvotteluissa. Kun suomalaiset neuvottelijat 13. 11. jättivät ilmoituksen, että he aikovat palata kotimaahansa, toivoen neuvottelujen tulevaisuudessa johtavan molempia puolia tyydyttävään tulokseen, eivät he enää saaneet mitään vastausta. Neuvostohallituksen taholta ei myöskään käytetty hyväksi ilmoitukseen sisältynyttä viittausta, että Suomi edelleenkin olisi valmis etsimään keinoja suuren naapurinsa tyydyttämiseksi. Neuvotolehdistö ja -radio päinvastoin aloittivat Suomea vastaan kiivaan propagandan, jonka keskeisenä ajatuksena oli väite, että Suomen johtavat piirit olivat todistaneet äärimmäisen vihamielisyytensä Neuvostoliittoa kohtaan (s. o. kieltäytymällä luovuttamasta tärkeitä isänmaansa osia!).

Suomessa oli jatkuvasti vallalla käsitys, että Neuvostoliitto ei ryhdy väkivaltaisiin toimenpiteisiin. Siltä taholta oli kahden vuosikymmenen ajan yhtä mittaa kuultu rauhanvakuutteluja. Sen muistettiin ehdotelleen yleistä aseistariisumista. Se tiedettiin kooltaan niin valtavan suureksi, ettei se enää tarvitsisi lisäsalueita, ja Suomen omalta taholta ei ymmärretty minkään vaaran voivan uhata Neuvostoliittoa. Kun siis ei uskottu Neuvostoliiton hyökkäävän, omaa sotavalmiutta lievennettiin. Kaupungeista ja rajavyyhykkeiltä evakuoitua palasivat takaisin, koulut aloittivat toimintansa ja palvelukseen kutsuttuja reserviläisiäkin alettiin päästää lomille.

4. Suhteet länsimaihin kriisin alkaessa.

Ranska ja Englanti eivät tietenkään olleet aivan tyytyväisiä siihen, että niiden käymissä Moskovan neuvotteluissa harkittuja takeita ei otettu vastaan, mutta ne ymmärsi-

vät pikkuvaltioiden syyt eivätkä tahtoneet harjoittaa painostusta. Kun neuvostohallitus sitten solmi Ribbentrop-sopimuksen eikä ollut selvyyttä, kuinka pitkälle Saksan ja Neuvostoliiton yhteistoiminta kehittyisi, olivat ne valmiit antamaan, mutta vain varovaisesti, Suomelle moraalista kannatustaan. Siten Englannin taholta Pohjoismaiden valtionpäämiesten kokouksen aikana tiettävästi esitettiin neuvostohallitukselle toivomus, että Suomelle tehty vaatimukset pysyisivät kohtuuden rajoissa eivätkä aiheuttaisi selkkauksia näiden maiden välillä. Silläkin taholla oli valitsevana usko, että Neuvostoliitto ei uhkauksistaan huolimatta sentään aloita sotaa.

Paljon aktiivisempi oli Yhdysvallat. Kun se länsivaltojen Moskovon-neuvottelujen aikana ehkä oli nähnyt Neuvostoliitossa potentiaalisen liittolaisen ja pikemminkin toivonut Suomen taipuvan, se Ribbentrop-sopimuksen jälkeen näki Neuvostoliitossa samanlaisen diktatorisen maan kuin natsi-Saksa oli ja sen vuoksi kernaasti antoi tukea Suomelle, jolla oli hyvä nimi rehellisenä velanmaksajana, urheilun suurvaltana ja demokraattisena valtiona. Kirjelmässään, joka 12. 10. jätettiin Neuvostoliiton presidentin asemassa olevalle Kalininille Roosevelt esitti huolestumisen Suomen puolesta ja ilmoitti kieltäytyvänsä tunnustamasta väkivaltaan perustuvaa valtioiden välistä suhteiden järjestelyä sekä ilmoitti toivomuksen, että Suomen ja Neuvostoliiton välisiä ystävyys- ja rauhanomaisia suhteita ylläpidettäisiin ja kehitettäisiin. Kalininin vastauksessa väitettiin, että Neuvostoliiton ja Suomen väliset neuvottelut olivat tapahtuneet näiden maiden välisten aikaisempien suhteiden pohjalla ja että neuvottelujen tarkoituksena oli lujittaa suhteita ja vahvistaa ystävällistä yhteistoimintaa molempien maiden turvallisuuden varmentamista silmälläpitäen. Molotov puolestaan, selostaessaan tätä mielipiteiden vaihtoa, puheessaan 31. 10. suvaitsi pilkalli-

sesti letkauttaa, että Suomen asiat sentään ovat paremmalla kannalla kuin esim. Filippiinien ja Kuban, jotka turhaan ovat pyytäneet Yhdysvalloilta vapautta ja riippumattomuutta. Antaakseen yhä lujempaa moraalista tukea Suomelle Roosevelt lähetti 18. 10. pohjoismaisten valtioiden päämiesten kokouksen aikana Ruotsin kuninkaalle sähkösanoman, jossa ilmoitti kannattavansa puolueettomuuden ja oikeusjärjestyksen perusteita, joita myöskin Tukholman konferenssissa edustettuina olevat valtiot järjestelmällisesti puoltavat. Yhdysvaltain ulkoasiainministeriön taholta sittemmin esitettiin kiitos Suomelle sen Moskovan neuvotte-
luissa osoittaman lujan kannan johdosta.

Myöskin skandinaavisten valtioiden edustajat jättivät 10. 10. neuvostohallitukselle kukin erikseen samanlaisen tiedonannon, jossa ne ilmoittivat odottavansa, että Neuvostoliitto ei vaadi Suomelta mitään sellaista, joka estää Suomea täysin riippumattomasti pysyttelemästä puolueettomassa asenteessaan. Näitä tiedonantoja lieenee neuvostohallitus kieltäytynyt vastaanottomasta, koska "kolmansilla valtioilla" ei ollut mitään aihetta sekaantua asioihin, jotka eivät niille kuuluneet.

Helppoa on siis todeta, että "kolmansien valtioiden vaikutus", josta Molotov kuuluisassa puheessaan mainitsi, oli puhtaasti moraalista laatua.

5. Sodan puhkeaminen.

Jo puheessaan 31. 10. Molotov oli viitannut, että vaaditun sopimuksen tyhjäksi tekeminen "tietysti tuottaisi vakavaa vahinkoa Suomelle", ja 3. 11. hän tuli Suomen edustajille sanoneeksi, että nyt sotilaspiirien on vuoro sanoa sanaansa. Saman päivän Pravda käytti vielä jyrkempää kieltä:

"tulemme kulkemaan tietämme, johtakoon se sitten minne tahansa. Tulemme takaamaan Neuvostoliiton

turvallisuuden, välittämättä mistään, murtaen kaikki esteet, olivatpa ne mitä laatua tahansa, päämäärämme saavuttamiseksi.”

Kuinka vakavalta kannalta nämä imperialistista henkeä täynnä olevat uhkaukset olisi pitänyt ottaa, ymmärrettiin vasta sitten, kun maailmanhistoriallisesti kuuluisat Mainilan laukaukset 26. 11. olivat tulleet tunnetuiksi uusien vaatimusten ja sotaa valmistelevan valtavan propagandan aiheena. Silloin voitiin Suomen taholta varmasti vain todeta, että Neuvostoliiton puolelta tosiaankin oli kuultu seitsemän tykinlaukausta. Suomalainen tykistö joka tapauksessa oli sijoitettu niin kauas selustaan, että sen kantomatka ei ulottunut Neuvostoliiton rajalle saakka. Luultiin, että Mainilan tapahtumat jäisivät iäksi hämärän peittoon. Muutamat kesällä 1941 saadut sotavangit kuitenkin oma-aloitteisesti ja vapaaehtoisesti antoivat kertomuksia, joista kävi selville, että Mainilan laukaukset tosiaankin olivat tökerönpuoleisesti järjestettyä provokaatiota. Selittämättä vain on jäänyt, miltä taholta sysäys tämän välikohtauksen järjestämiseen on alkuaan lähtenyt. Joka tapauksessa Molotov sen johdosta esitti vaatimuksen, että suomalaiset joukot on vedettävä rajalta 20—25 km päähän, ja pilkallisesti hylkäsi Suomen hallituksen ehdotukset, että joukot molemmin puolin vedettäisiin taakse ja että Mainilan laukauksia tutkitaisiin voimassaolevan rajasopimuksen mukaisesti. Neuvostoliitto 28. 11. yksipuolisesti irtisanoi hyökkäämättömyyssopimuksen vastoin sen nimenomaisia määräyksiä. Ennen kuin Suomen lähettiläs ehti jättää vastauksen tuohon noottiin, Neuvostoliitto 29. 11. katkaisi diplomaattiset suhteet Suomen kanssa. Siitä huolimatta toimitettiin perille neuvostohallitukselle osoitettu Suomen vastaus, jossa ehdotettiin hyökkäämättömyyssopimuksessa edellytettyä sovittelumenetelmää tai puolueetonta välitystä, ja todistuksena Suomen vilpittömästä rauhanhalusta ilmoitettiin oltavan

valmiina sopimaan Kannaksella olevien puolustusjoukkojen siirtämisestä niin etäälle Leningradista, ettei voisi väittää niiden uhkaavan sen turvallisuutta.

Tähän noottiin ei enää tullut mitään vastausta. Neuvostohallitus oli ilmeisesti jo kauan aikaa sitten päättänyt antaa aseiden puhua. Petsamossa oli venäläinen sotilasosasto jo 29. 10. hyökännyt rajan yli ja ottanut vangiksi muutamia suomalaisia rajavartiosotilaita. Täydellä teholla puna-armeija aloitti hyökkäyksen 30. 11. mm. ilmapommittamalla useita kaupunkeja ja tehdasalueita, varsinkin Helsinkiä. Neuvostoradio väitti suomalaiset ilmoitukset tästä valheellisiksi ja neuvostolentäjiin vain heittäneen leipää Helsingin köyhälle väestölle, mistä kansanomaisen huumori keksi kimpuna heitettävälle palopommilaitteelle nimen "Molotovin leipäkori". Sota oli alkanut. Siihen oli ikään kuin luisuttu ymmärtämättä, että se todellakin oli niin lähellä.

Puna-armeijan hyökkäys maitse tapahtui laajalla rintamalla sekä Karjalan Kannaksella että Laatokan—Jäämeren välillä yllättävän suurin voimin. Vasta tällöin kävi selville, että Neuvostoliitto oli pitkän ajan kuluessa suorittanut hyökkäysvalmisteluja, mm. rakentamalla asumattomien erämaiden halki Suomen rajalle saakka talvella erittäin käyttökelpoisia sotilaallisia teitä, jotka Neuvostoliiton alueiden puolustukselle olisivat olleet ei vain hyödyttömiä, vaan suorastaan vahingollisia ja joilla ei voinut olla muuta tarkoitusta kuin suunnitellun hyökkäyksen helpottaminen.

IV. TALVISOTA JA MOSKOVAN PAKKORAUHA.

1. Yritykset saada Neuvostoliitto keskeyttämään hyökkäyksensä.

Heti Neuvostoliiton hyökkäystoiminnan tultua tunnetuksi Yhdysvaltain hallitus tarjosi hyviä palveluksiaan tämän selkkauksen selvittämiseksi rauhanomaisella tavalla. Suomi tietenkin selitti ottavansa tarjouksen kiitollisuudella vastaan, mutta Neuvostoliitto hylkäsi sen ylimielisesti.

Kun neuvostopropaganda oli kiivaasti hyökännyt Suomen hallitusta ja sen yksityisiä jäseniä vastaan — esim. pääministeri Cajanderia nimitti Pravda 26. 11. “variksenpelätiksi”, “narriksi”, “marionetiksi” jne. — suoritettiin Suomessa eduskunnan yksimielisestä luottamuslauseesta huolimatta hallituksenvaihdos, jotta uudella hallituksella olisi vapaammat kädet pyrkiä rauhaan. Pääministeriksi tuli Suomen Pankin pääjohtaja Risto Ryti, joka ei ollut juuri lainkaan ottanut osaa poliittiseen elämään, mutta tunnettiin englantilaisystävälliseen suuntaan orientoituvaksi, ja ulkoasiainministeriksi sosialidemokraattisen puolueen johtaja Väinö Tanner. Uusi hallitus, joka nimitettiin 1. 12., määritteli tehtäväkseen pyrkiä rauhaan, mutta siihen saakka käydä sotaa niin voimakkaasti kuin suinkin mahdollista. Tässä tarkoituksessa se kääntyi 4. 12. Ruotsin lähettälään välityksellä neuvostohallituksen puoleen, ehdottaen, että neuvottelut pantaisiin uudestaan vireille. Samalla Suomi ilmoitti olevansa taipuvainen tekemään uusia positiivisia ehdotuksia Neuvostoliiton ja Suomen välisten kysymysten ratkaisemiseksi tyydyttävällä tavalla. Tämän

ehdotuksen neuvostohallitus hylkäsi, selittäen, ettei se halunnut neuvotella minkään muun kuin "Suomen ainoan lailisen hallituksen" kanssa, jona se ilmoitti pitävänsä vasta 1. 12. perustamaansa ns. "Suomen kansanvaltaista hallitusta". Tällä Terijoelle perustetulla neuvostohallituksen käs-kyläisistä muodostetulla varjohallituksella, jonka johtajana oli kominternin virkamies O. W. Kuusinen, ei ollut mitään tekemistä Suomen kansan kanssa yhtä vähän kuin sen muodostamalla ns. kansanarmeijalla, jonka miehistö oli kokoonpantu suomea puhuvista Venäjän alamaaisista tai venäläisistä. Tämä hallitus oli muka kääntynyt neuvostohallituksen puoleen pyytäen, että "se sotatoimillaan tekisi lopun Suomen entisten vallanpitäjien luomasta sodanahjosta". Tämän välineensä kanssa neuvostohallitus oli 2. 12. tehnyt keskinäistä avunantoa koskevan sopimuksen. Mitään käytännöllistä merkitystä Kuusisen hallituksella ei tietenkään ollut. Se jäi vain rikastuttamaan valtio-oppia uudella käsitteellä, joka on täydellisesti tasaveroinen myöhemmin ilmestyneen Quisling-käsitteen kanssa. Eniten huomiota ansaitsee tämän varjohallituksen perustamisasiakirjassa perustelu, jonka nojalla sen alaisiksi oli tuleva Suomi ja tähän saakka Neuvostoliittoon kuulunut Itä-Karjala:

"Kun Suomen kansa on muodostanut oman kansanvaltaisen tasavallan, joka kokonaan nojaa kansan kannatukseen, on tullut aika saattaa voimaan hyvät ystävyyssuhteet maittemme välillä ja yhteisin voimin turvata valtioittemme turvallisuus ja koskemattomuus katsoen, että on tullut aika toteuttaa Suomen kansan vuosisataiset toiveet Karjalan kansan jälleenyhdistämisestä sille sukua olevan Suomen kansan kanssa liittäen se yhtenäiseen Suomen kansaan..."

Neuvostohallitus siis odottaessaan pian saavansa koko Suomen haltuunsa kerrankin julkisesti myönsi, että Itä-

Karjalan ja Suomen väestö ovat yhtenäistä Suomen kanssa. Joka tapauksessa kokeilu Kuusisen hallituksella osoitti, että Neuvostoliiton päämääriin nyt kuului koko Suomen valloittaminen. Arvokkaan kronologisen tukikohdan lopullisen päätöksen tekemisestä tähän suuntaan antaa tieto, että varjohallituksen päämiehen paikkaa tarjottiin ensimmäisen kerran 13. 11. kominternin entiselle luottamusmiehelle Arvo Tuomiselle, joka siihen aikaan oleskeli Ruotsissa. Samana päivänä olivat Suomen edustajat ilmoittaneet matkustavansa pois Moskovasta eikä neuvotteluja enää jatkettu. Arvatenkin jo hiukan aikaisemmin oli neuvostohallituksen sisäringas tehnyt lopullisen päätöksen sotatoimiin ryhtymisestä uppiniskaisen Suomen kokonaan valtaamiseksi.

2. Länsimainen opinioni ja Kansainliitto.

Neuvostoliiton hyökkäys loi tilanteen, jossa kooltaan maailman mahtavin suurvalta oli yksikseen jäänyttä pikkuvaltiota vastassa. Jo tämä seikka oli omiaan kaikkialla herättämään myötätuntoa Suomen yksinäistä taistelua kohtaan. Kaikki muistivat koulussa innostuksella lukeneensa Davidin taistelusta Goljatia vastaan ja kreikkalaisten taistelusta persialaisia vastaan, ja siirsivät vanhat sympatian sa Suomea koskeviksi. Mutta lisäksi tuli myöskin muita tekijöitä, jotka vaikuttivat Suomen hyväksi. Se vastenmielisyys, jota länsimaisen kulttuurin piirissä tunnettiin natsismia kohtaan, laajeni nyt myöskin Neuvostoliittoa käsittäväksi, koska se oli läheisissä suhteissa Saksan kanssa. Kun eduskunta 10. 12. julkaisi vetoomuksen, jossa se lausui toivovansa, että sivistysmaailma ei voisi jättää Suomea yksin lukemäärältään ylivoimaista vihollista vastaan ja sanoi odottavansa muilta sivistyskansoilta aktiivista apua, tuo vetoomus löysi kaikkialla suotuisan maaperän. Kaikkialla oltiin sitä mieltä, että Suomelle oli annettava apua. Tyyppillisenä näytteenä siitä ylitsevuotavasta myötätunnosta,

jota kauniita sanoja käyttäen Suomelle tuhlatiin, kannattaa palauttaa muistiin eräs kohta Churchillin radipuheesta 20. 1. 1940:

“Vain Suomi — kuoleman vaarassa oleva, mainio (superb), suorastaan ylevä (sublime) Suomi — osoittaa, mitä vapaat miehet pystyvät tekemään. Palvelus, jonka Suomi on tehnyt ihmiskunnalle on suurenmmoinen (magnificent) . . . Emme voi sanoa, millaiseksi Suomen kohtalo muodostuu, mutta jäljelle jäänyttä sivistynyttä ihmiskuntaa ei voisi kohdata sen surullisempi näky kuin jos tämä loistava (splendid) pohjoinen rotu lopuksi murrettaisiin ja tavattoman ylivoiman pakkotamana joutuisi kuolemaakin pahempaan orjuuteen. Jos se vapauden valo, joka vielä niin kirkkaana palaa kylmässä Pohjolassa, lopulta sammutettaisiin, olisi se kenties alkuna pimeyden aikakaudelle, joka peittää näkymättömiin kaikki jäljet kahden vuosituhannen aikana tapahtuneesta inhimillisestä edistyksestä.”

Länsimaisten kansojen teoreettinen myötätunto Suomea kohtaan tuli parhaiten näkyviin Kansainliiton piirissä. Suomi pyysi 3. 12. Kansainliiton neuvoston toimenpiteitä hyökkäyksen torjumiseksi, vedoten peruskirjan 11. ja 15. artiklaan. Kun tämän vetoimuksen johdosta Kansainliiton neuvosto ja yleiskokous kutsuttiin koolle, neuvostohallitus vastauksesaan 5. 12. piti lähtökohtana fiktiota, että Kuusisen hallitus muka edusti Suomea, ja sen mukaisesti se väitti, että Neuvostoliitto ei ole sodassa Suomen kanssa, minkä vuoksi se kieltäytyi ottamasta kokouskutsua vastaan. Kansainliiton neuvosto päätti 9. 12. saattaa asian yleiskokouksen käsiteltäväksi. Tämän asettaman komitean kehotukseen 11. 12. neuvostohallitus vastasi seuraavana päivänä, ettei se aikaisemmin esittämistään syistä voi ottaa osaa keskusteluun Suomen asiasta. Kansainliiton yleiskokous sit-

ten 14. 12. hyväksyi päätöslauselman, jossa Neuvostoliiton toiminnan todettiin olevan sen itsensä allekirjoittamien yleisten ja Suomen kanssa tekemien erikoissopimusten vastaisen, kehoitettiin liiton jäseniä antamaan Suomelle kaikea apua ja todettiin, että Neuvostoliitto on menettelyllään asettanut peruskirjan ulkopuolelle, mistä seuraa, ettei se enää ole liiton jäsen. Kansainliiton neuvosto sitten heti tämän jälkeen teki muodollisen erottamispäätöksen.

Neuvostoliiton erottaminen Kansainliiton jäsenyydestä on ainoalaatuinen toimenpide Kansainliiton kituvassa elämässä, ja jäi se viimeiseksi voimanponnistukseksi. Arvokkaampaa loppua se tuskin olisi voinut itselleen valita.

Vielä tämän jälkeenkin tehtiin yritys saada aikaan kosketus neuvostohallituksen kanssa. Ulkoasiainministeri Tanner näet 15. 12. Molotoville osoittamassaan radiopuheessa ehdotti neuvottelujen jatkamista, mutta siihen ei saatu muuta vastausta kuin Tassin tietotoimiston uutinen, että vetoomus tuskin tulee aiheuttamaan mitään vastausta.

3. Ulkomainen apu.

Suomen osakseen saama myötätunto lienee hyvin monissa tapauksissa saanut diplomaattisen muodon, minkä vuoksi sen laajuus ja vaikutus toistaiseksi tunnetaan vain puutteellisesti. Joka tapauksessa voidaan pitää varmana, että se ei ole ollut tekemättä vaikutustaan neuvostohallitukseen. Kansainliiton vetoomus materiaalsen ja humanitaarisen avun antamisesta Suomelle ei tosin rintamalla paljoa tuntunut, mutta kuitenkin lujitti sen ja koko kansan vastustuskykyä. Tämä avustus oli sitä arvokkaampaa, kun se useimmissa tapauksissa oli täysin vapaaehtoista.

Kun Suomi ei ollut varustautunut käymään sotaa, olisi kaikista kipeimmin kaivattu aseita ja miehistöä. Niiden saanti kuitenkin oli perin vaikeaa, koska kaikki valtiot varustautuivat sotaa varten. Kaikista tuntuimmaksi ja käy-

tännössä suorastaan ratkaisevaksi muodostui Ruotsilta saatu apu sekä määränsä että sen Suomeen kuljettamisen helpouden vuoksi. Sieltä mm. saatiin ostaa aseita ja ammuksia, joita taistelurintama välttämättä ja ilman ajan hukkaa tarvitsi, ja sieltä tuli avuksi myös vapaaehtoisjoukkoja, joista rintamalle kuitenkin ehti vain kaksi vahvistettua pataljoonaa. Muualtakin ulkomailta sekä läheltä että kaukaa tarjoutui vapaaehtoisia taistelemaan Suomen vapauden puolesta. Samalla tavoin kuin Ruotsi myöskin Englanti antoi luvan vapaaehtoisten julkiseen värväykseen. Niiden kuljettaminen Suomeen oli kuitenkin suoritettava tavallisia siviilikuljetuskeinoja käyttäen, koska Ruotsi kielsi kaikkien suljettujen muodostelmien kauttakulun. Mikään näistä ulkomaalaisista vapaaehtoisosastoista ei ehtinyt ennen sodan päättymistä rintamalle. Vain Amerikan suomalaisista muodostettu komppania ehti Kannakselle muutamaa päivää ennen rauhantekoa. Vapaaehtoisten merkitys nykyaikaisessa sodassa on kuitenkin etupäässä moraalista laatua. Sitä tietä ei tehokasta apua voida järjestää. Vasta yhtenäisesti koulutetut suljetut joukko-osastot ovat rintamapalvelukseen täysin käyttökelpoisia.

Erittäin huomattava oli se apu, jota Yhdysvalloilta saatu 30 milj. dollarin suuruinen laina merkitsi. Sen käytön oli kuitenkin rajoituttava siviilitarkoituksiin. Armeijan varustoista ei puolueettomuuden vuoksi myyty eikä luovutettu vanhoja aseita Suomelle, vaikka sama puolueettomuus ei estänyt kaksi kuukautta myöhemmin antamasta niitä Englannille. Kuitenkin saatiin Yhdysvalloista ostaa jonkin verran varusteita ja varsinkin lentokoneita, mutta ne ehtivät perille vasta sodan päätyttyä.

Saksa sitä vastoin suhtautui ei vain kylmästi, vaan suorastaan nurjamielisesti Suomen taisteluun. Sen yhden-suuntaistettu julkinen sana ei sisältänyt pienintäkään myötätunnon vivahdusta Suomea kohtaan, vaan pikemminkin

se yritti bagatellisoida koko Suomen kysymyksen. Saksan hallitus esti Suomen Italiasta ja Länsi-Euroopasta ostamien aseiden ja unkarilaisten vapaaehtoisten kauttakuljetuksen ja siten osoitti, että sen puolueettomuus oli ystävällistä Neuvostoliittoa, mutta ei Suomea kohtaan. Ruotsille Saksa antoi ainakin kolme eri kertaa "neuvoja" olla osallistumatta Suomen puolesta sotaan. Tällaisia demarcheja tiedetään tapahtuneen 12. 12. 1939 sekä 28. 2. ja 4. 3. 1940. Joulukuun alussa Saksan tiedetään vakavasti harkinneen Kuusisen hallituksen tunnustamista. Itsestään selvää oli, että vastavaikutus Suomessa oli näiden tosiasiain määräämä ja että niiden synnyttämät mielialat saattoivat muuttua vasta uusien vaikeuksien pakotuksesta.

4. Länsivaltojen aseellisen avun tarjous.

Neuvostoliiton hyökkäyksen alkaessa länsimaissa tunnettiin Suomea kohtaa vain sääliä. Aseellisen avun antaminen tuntui epäilemättä hyödyttömältä. Sangen yleinen oli näet se hyvin tunnettuihin voimasuhteisiin perustuva odotus, että Suomen vastarinta pian murtuisi, minkä vuoksi oli hyödytöntä lähettää sinne aseita, koska ne joutuisivat puna-armeijan saaliiksi. Tämä pelko osoittautui aiheettomaksi. Venäläiset olivat, luottaen agenttiansa valheellisiin tai toiveajattelun värittämiin tietoihin, laskeneet, että heidät otettaisiin Suomessa vastaan kukkasin, että Suomen armeija ensi iskusta hajaantuisi ja että konsentrisesti hyökkäävät puna-armeijan divisioonat kolmessa tai neljässä viikossa miehittäisivät maan tärkeimmät keskuksat ja eristäisivät sen ulkomaisista yhteyksistään. Nämä toiveet pettivät. Puna-armeija kohtasi Suomessa yksimielisen kansanarmeijan, joka peräytyessään oli hävittänyt oman alueensa ja joka teki niin taitavasti johdettua ja sitkeätä vastarintaa, että hyökkäys Karjalan Kannaksella kahdeksi kukaudeksi pysähtyi suomalaisten pääpuolustuslinjan eteen,

muuttuen hyökkääjää kuluttavaksi asemasodaksi, ja että Laatokan pohjoispuolella useita divisioonia motitettiin ja tuhottiin. Oli tapahtunut ihme, joka oli kaiken sen terveen järjen vastainen, joka suorittaa laskelmansa vain kvantiteettisuhteita huomioonottaen.

Mutta helmikuun alussa tapahtui sodankäynnissä käänne. Puna-armeija oli keskittänyt Kannakselle uusia joukkoja niin runsaasti, että siellä oli lopulta ainakin 30 jv. divisioonaa etulinjassa sekä erittäin voimakas tykistö ja panssariase. Puna-armeijan 1. 2. alkaman suurhyökkäyksen kykenivät suomalaiset aluksi torjumaan, mutta 11.—13. 2. venäläisten onnistui suorittaa Summan rintamalla sisäänmurto, jota väsyneet ja melkein kokonaan reservejä vailla olevat suomalaiset eivät enää jaksaneet työntää takaisin. Sen vuoksi oli koko Länsi-Kannaksella alettava perääntyminen, joka maaliskuun alussa saavutti Viipurin korkeuden. Samoihin aikoihin puna-armeijan osastoja pääsi jään yli pureutumaan Viipurinlahden länsirannalle. Vastarinta kuitenkin jatkui tiukkana, eikä mitään luhistumista tapahtunut. Edessä oli kelirikon aika, joka varmasti olisi tuottanut puna-armeijan huoltokuljetuksille tavattomia vaikeuksia.

Tämän uuden tilanteen alkaessa Ranska ja Englanti tekivät päätöksen antaa Suomelle välitöntä sotilaallista apua. Jo 27.—28. 12. 1939 ne olivat Ruotsin hallitukselle tehneet ilmoituksen, että ne olivat Kansainliiton päätöksen mukaisesti valmiit antamaan Suomelle välillistä apua (tekniikoita ja erilaisia tarvikketa) ja pyysivät tälle toiminnalleen Ruotsilta helpotuksia. Ruotsin hallitus 3.—4. 1. 1940 ilmoitti suostuvansa siihen, kernaimmin kuitenkin sillä ehdolla, että kuljetettavat tarvikkeet Suomi ainakin nimellisesti olisi itse ostanut ulkomailta. Myös tammikuussa annettu lupa vapaaehtoisten värväämiseen Englannissa ja 13. 1. tehty pyyntö Ruotsin hallitukselle, että niiden kauttakululle

myönnettäisiin helpotuksia, todisti Englannin halua aktiivisesti auttaa Suomea. Aluksi länsivallat suunnittelivat laivastoretkeä ja maihinnousua Muurmanskiin, mutta luopuivat siitä teknillisistä ja sotilaallisista syistä. Varsinaisen päätöksensä välittömän sotilaallisen avun antamisesta länsivaltojen Conseil Supreme teki vasta 5. 2.

Itsestään selvää oli, että länsivaltojen motiivit niiden tarjotessa apuaan Suomelle eivät olleet yksinomaan aatteellisia ja että ne katsoivat jollakin tavoin edistävänsä omia etujaan tukiessaan Suomea. Saksalaisten julkaisemista sotatasaaliina saamistaan Ranskan Yleisesikunnan asiakirjoista käy selville, että v:n 1940 alussa Suomen rintamalla arvioitiin olevan länsivalloille sama merkitys kuin Makedonian rintamalla ensimmäisessä maailmansodassa. Länsivaltojen tarkoitus oli nyt saarostaa Saksa kaikilta tahoilta ja vaikeuttaa sen tarvitsemien raaka-aineiden saantia. Auttamalla Suomea laskettiin ehkä saatavan Ruotsi ja Norja mukaan saksalaisvastaiseen rintamaan ja joka tapauksessa katkaistavan Saksan malmin saanti Ruotsista. Samaan aikaan oli tarkoitus rintaman eteläsiivellä suorittaa ilma-hyökkäys Kaukasian öljylähteiden kimppuun, jotta Neuvostoliiton öljyleveranssit Saksalle vähenisivät. Yleensäkin länsivallat arvioivat Suomen sodan jatkumisen itselleen edulliseksi, koska se laajensi sotaa, saattoi Neuvostoliiton talouden epäjärjestykseen ja esti avunannon Saksalle. Erikoisesti Daladier oli aktiivinen kehittämään näitä suunnitelmia sodan laajentamiseksi. Ranska olisi ollut valmis menemään niinkin pitkälle, että se olisi katkaissut diplomattiset suhteensa Neuvostoliittoon, mutta Englanti oli pidättyvämpi, ilmeisestikin haluten jättää avoimeksi mahdollisuuden tilanteen muuttuessa uudestaan pyrkiä yhteistoimintaan Neuvostoliiton kanssa. Kuitenkin tällä kertaa Englannin suurlähettiläs poistui Moskovasta 3. 1. 1940.

Näistä laskelmista ei Suomessa luonnollisesti sodan ai-

kana voinut olla selvyttä, mutta tietysti pidettiin itsestään selvänä asiana, että suurvallat eivät ilman omia etujaan tarjonneet aseellista apua.

Suomen kannalta katsottuna oli ratkaiseva merkitys kahdella seikalla. Avustusretkikunnan todellinen suuruus olisi alkusuunnitelmien mukaan ollut vain 6—12,000 miestä, jotka Norjan ja Ruotsin kautta olisi kuljetettu Pohjois-Suomen rintamalle. Lisäksi olisi muita joukkoja jätetty etap-pien varmistamiseen ja ilmeisestikin myös Pohjois-Ruotsin malmikaivosten miehitykseen, jottei Saksa olisi voinut käyttää niitä sotateollisuutensa hyväksi. Joukkojen kuljetus olisi kuitenkin tapahtunut pakostakin siksi hitaasti, että oli kyseenalaista, ehtisivätkö ne ajoissa avuksi. Vähitellen retkikunnan suunniteltua suuruutta lisättiin ja lisättiin. Englannin lähettilään 24. 2. tekemän ilmoituksen mukaan oli retkikunta suunniteltu 20—22,000 miehen vahvuiseksi. Samalta taholta vakuutettiin 28. 2. että länsivallat keskitäisivät huhtikuun loppuun mennessä Suomeen 12—13,000 miestä, minkä lisäksi Ruotsiin jäisi huomattavia voimia retkikuntaa tukemaan. Suomen hallitus 1. 3. tiedusteli, voivatko länsivallat lähettää heti vähintään 50,000 miestä, joiden on oltava perillä maaliskuussa ja sen jälkeen lisää, ja tulevatko ne päämajan määräysten mukaan olemaan käytettävissä kaikilla rintamilla. Samalla pyydettiin vähintään 100 pommituskonetta miehistöineen. Länsivaltojen taholta saatiinkin 1. 3. lupauksia 50,000 miehen lähettämisestä ja luvattiin niiden olevan perillä jo maaliskuun lopulla. Viimeinen täsmällinen tarjous oli harkittavana 7. 3., jolloin Daladierin ja Englannin ylipäällikön Ironsiden 4. 3. antamien vakuutusten mukaan apuretkikunnan taistelevien määrä olisi 57,000 miestä, mutta ensi portaana niistä lähtisi 15. 3. matkalle vain 15,000 miestä. Sotilaallisen avun määrää siis länsivallat lisäsivät, mutta kuljetus- ja aikakysymykset olivat yhä vaikeampia ratkaista. Avuksi luvat-

tujen lentokoneiden määrä sitä vastoin oli suhteellisen huomattava ja niiden kuljetus, maaorganisaatio mukaan luettuna, olisi voinut tapahtua nopeammin. Toinen ratkaisuun vaikuttava seikka oli se, että avun perillesaapuminen saattoi tapahtua vain Norjan ja Ruotsin kautta ja oli siis niiden luvasta riippuva, minkä nämä valtiot 2. 3. tehdyn esityksen saatuaan kielsivät puolueettomuuttaan loukkaavana, Ruotsi jyrkästi ja Norja lievemmin. Sen vuoksi länsivallat asettivat ehdoksi avustusretkikunnan lähettämiselle, että Suomen oli esitettävä niille virallinen avunpyyntö 5. 3. mennessä.

Suomella oli nyt ainoalaatuinen avainasema maailmanpolitiikassa. Jos se olisi pyytänyt tarjottua apua, olisi epäilemättä tuloksena ollut Neuvostoliiton ja Saksan yhteist toiminnan lujittuminen ehkä sotilasliitoksi ja maailmansodan myöhemmän konstellation täydellinen muuttuminen. Kauttakulun pakottaminen olisi kuitenkin saattanut sekä pohjoismaiset sisarvaltiot että itse Suomen suursodan jalkoihin ja suurvaltojen taistelukentäksi. Tarjottu apu oli kuitenkin liian pieni vaikuttaakseen Suomen rintamalla ratkaisuun, eikä ollut edes varmuutta siitä, että se olisi ehtinyt perille ajoissa. Varmaa vain oli se, että tämän aseellisen avun vastaanottaminen ei olisi edistänyt Suomen rauhanpyrkimyksiä, vaan päinvastoin sitonut Suomen suurvaltojen sotaan arvioimattoman pitkäksi ajaksi. Oma etua silmälläpitäen tämän avun vastaanottaminen saattoi tulla kysymykseen vain siinä tapauksessa, että tilanteen selvittämiseen ei olisi olemassa mitään muita keinoja. Jälkiviisauden valossa ehkä voitaisiin väittää, että länsivaltojen avuntajouksen hylkääminen oli oikea erehdyksen erehdys, koska Suomi silloin laiminlöi tilaisuuden päästä voittoisien länsivaltojen puolelle. Mutta olisivatko länsivallat olleet voittajia siinä tapauksessa, että ne olisivat joutuneet taistelemaan Neuvostoliittoa vastaan? Eikö niiden nyt olisi oltava kiitollisia siitä, että Suomi v. 1940 oli niin varovainen ja

pidättyväinen? Suonien kannalta katsottuna ovat nämä kysymykset kuitenkin täysin teoreettisia. Ratkaisevaa oli, että tarjottu apu olisi ollut riittämätön ja sellaisenakin liian myöhään perille saapuva. Ilmeisesti juuri samat joukot keväällä 1940 tekivät epäonnistuneen maihinnousuyrityksen Norjaan. Ei ole todennäköistä, että tulos Suomen rintamalla olisi ollut lainkaan parempi.

Mutta oli muitakin keinoja kuin taistelun jatkaminen loppuun saakka. Tällä välin oli neuvostohallitus jo näet ehtinyt huomata, että Kuusisen varjohallitus oli kannattamaton liikeyritys. Monista eri syistä se ainakin toistaiseksi oli jättänyt pois ohjelmastaan Suomen kokonaan valtaamisen ja oli kypsynyt taipuvaiseksi solmimaan rauhan Suomen laillisen hallituksen kanssa, kun se vain tapahtui neuvostohallituksen määräämillä ehdoilla. Kun Suomen hallitus koko sodan ajan jatkuvasti oli etsinyt rauhan mahdollisuuksia, oli siis luonnollista, että rauhanneuvottelut pian saattoivat alkaa.

5. Rauhantunnustelut ja Moskovan pakkorauha.

Kun Neuvostoliiton hyökkäyksen jälkeen tehdyt yritykset päästä välittömiin neuvotteluihin olivat rauenneet, Suomen hallitus harkitsi välittäjän käyttämistä. Suurimmat mahdollisuudet siihen ajateltiin olevan Saksalla, joka oli Neuvostoliiton kanssa tehnyt sopimuksia ja oli tavallaan sen liittolainen. Ellei Saksa ryhtyisi välittämään tai yritys epäonnistuisi, suunniteltiin kollektiivisen välityksen aikaansaamista Yhdysvaltain johdolla. Tammikuun 1940 kulussa kävi selville, että mitään näistä keinoista ei johtanut tulokseen. Saksa, tiettävästi tunnusteltuaan maaperää Moskovassa, ilmoitti 19. 1., että sen käsityksen mukaan ei sillä hetkellä olisi toiveita välityksen onnistumisesta. Kun myöskään kollektiivisen välityksen menestymisestä ei ollut suuria toiveita, kokeiltiin yhteyden ottamista yksityistä tietä

neuvostohallituksen kanssa neuvottelujen alkuun saamiseksi. Ulkoasiainministeri Tanner antoi rouva Hella Vuolijoen, joka entuudestaan tunsii Neuvostoliiton Tukholman lähettilään, rouva Kollontayn, koettaa tätä tietä saada selville Neuvostoliiton sotapäämäärät ja mitä mahdollisuuksia rauhan aikaansaamiseksi olisi. Tätä tietä ei saatu mitään selvyyttä. Vasta kun Ruotsin ulkoasiainministeri Gunther 25. 1. tarjosi Ruotsin välitystä, kävi selville, että neuvostohallitus oli valmis aloittamaan neuvottelut Suomen hallituksen kanssa, jonka laillisuuden se aikaisemmin oli kieltänyt. Voidaan esittää vain otaksumia syistä, jotka olivat aiheuttaneet muutoksen neuvostohallituksen kannassa. Mahdollista on, että siihen ensi sijassa oli vaikuttanut tieto länsivaltojen aikomuksesta antaa Suomelle aseellista apua.

Näin ollen Suomi oli helmikuun alkupuolelta lähtien tienhaarassa, josta avautui kolme eri mahdollisuutta. Hallitus asetti ne päämajassa 10. 2. pidetyssä neuvottelussa seuraavaan arvojärjestykseen:

- 1) rauhanteko Neuvostoliiton kanssa,
- 2) sotilaallinen apu pohjoismaisilta valtioilta, jolloin sota pysyisi paikallisena,
- 3) sotilaallisen avun vastaanottaminen länsivalloilta, jolloin jouduttaisiin mukaan suurvaltasotaan.

Jotta kaikki keinot maan pelastamiseksi tulisivat käytyiksi, kehiteltiin kaikkia näitä vaihtoehtoja toistensa rinnalla. Sitä ei salattu miltään neuvottelupaikalta eikä rehellisen pelin sääntöjä Suomen taholta kertaakaan rikottu.

Ruotsin ulkoasiainministeri sai 29. 1. Suomelle välitettäväksi Molotovin ilmoituksen, että neuvostohallitus ei pidä mahdottomana sopimuksen tekoa Rytin ja Tannerin hallituksen kanssa. Neuvotteluihin päästäkseen Suomen oli tehtävä ehdotus alueluovutuksista, joiden oli oltava suu-remmat kuin Moskovan neuvotteluissa syksyllä keskuste-

lun alaisina olleet. Kun verta oli vuodatettu muka vastoin neuvostohallituksen tahtoa ja syytä, vaati se lisätakeita rajojensa turvaamiseksi. Kuusisen hallitukselle annetut lupaukset eivät tulisi Rydin ja Tannerin hallituksen hyväksi. Neuvottelut oli pidettävä ehdottomasti salaisina. Suomen hallitus ilmoitti 2. 2. jätetyssä vastauksessaan, jonka pääministeri Ryti vei Tukholmaan, olevansa valmis neuvotteluihin. Koska sen käsityksen mukaan yhteinen neuvottelupohja oli saavutettavissa vain kompromissin tietä, olisi neuvottelujen lähtökohtana pääasiassa pidettävä sitä tulosta, johon Moskovan neuvotteluissa oli päästy. Kuitenkin Suomen hallitus ilmoitti olevansa valmis tekemään lisämyönnytyksiä erityisesti Karjalan Kannaksella. Alueluovutus voisi kuitenkin tapahtua ainoastaan aluevaihdon muodossa. Edelleen voitaisiin ajatella Suomenlahden neutralisoinnista kansainvälisellä sopimuksella. Neuvostohallituksen puolesta ilmoitettiin 6. 2., että se ei voinut hyväksyä Suomen vastausta neuvottelujen pohjaksi.

Ministeri Tanner, joka juuri tähän aikaan oli käymässä Tukholmassa ja keskusteluissa myös Neuvostoliiton lähettilään kanssa, jolla kuitenkin ei ollut mitään neuvotteluvaltuuksia, pyysi tietoa Neuvostoliiton vaatimuksista ja henkilökohtaisena käsityksenään esitti voivan tulla kysymykseen, että Suomi voisi Hangon asemesta luovuttaa jonkin Suomenlahden suulla olevan saaren vaihtamalla Repolaan ja Porajärveen. Seuraavien kahden viikon aikana tapahtui hyvin vähän kehitystä. Neuvostohallitus ilmeisestikin odotti sotatoimien kehityksen Karjalan Kannaksella vähitellen kypsyttävän Suomen hallituksen alistumaan uusiin vaatimuksiin, joihin varmasti tiedettiin tinkimättömästi sisältyvän Hangon luovuttamisen. Siihen taas Suomessa ei vielä suostuttu, kuten kävi selville päämajassa. Heti sen jälkeen saatiin Tukholman kautta tietää, että Neuvostoliitto vaatisi Hangon, koko Kannaksen ja myöskin

alueen Laatokan pohjoispuolelta. Ehdotusta ei virallisesti jätetty Suomen hallitukselle eikä neuvotteluja syntynyt, kun ero vaatimusten ja tarjousten välillä oli liian suuri.

Tärkeänä välivaiheena rauhantunnustelujen kehityksessä oli ministeri Tannerin toinen Tukholman-käynti 13. 2., jolloin hän uudisti pääministeri Rydin 2. 2. tekemän, mutta sillä kertaa avoimeksi jääneen ehdotuksen, että Ruotsi lähettäisi Suomeen vapaaehtoisia valmiina joukko-osastoina, kuten Saksa oli tehnyt Espanjan sisällissodan aikana. Ellei Suomi saisi sellaista apua, olisi sen otettava vastaan länsivaltojen avuntarjous, mutta se taas vetäisi pohjoismaat mukaan suurvaltasotaan. Ruotsin pääministerin vastaus oli torjuva. Tämän neuvottelun ja sen kielteisen tuloksen paljasti tukholmalainen Folkets Dagblad Politiken 16. 2., ja Ruotsin pääministeri riensi heti antamaan hallituksensa puolesta kommunikéan, jossa uutisen sisältö Suomen kannalta katsoen epäonnistunein sanakääntein vahvistettiin. Ruotsin kuningas taas 19. 2. antoi julistuksen, jolla jonkun verran lievennettiin pääministerin lausuntoa, mutta asiallisesti asetuttiin sen taakse: Ruotsin aseellinen apu Suomelle ei missään virallisessa muodossa ollut mahdollinen. Suomen asia oli tämän jälkeen katsottava menetetyksi. Moskovassa Ruotsin kanta tietenkin herätti riemua, sillä Suomen kohtaloa voitiin pitää lopullisesti ratkaistuna. Länsivaltojen asiaan puuttuminen ei enään katsottu voivan muuttaa tilannetta. Siltä taholta tulleet tarjoukset olivat yleensä häilyviä ja epämääräisiä.

Nyt saattoi neuvostohallitus arvioida Suomen olevan kypsän alistumaan raskaisiinkin ehtoihin. Molotov ilmoitti 20. 2. ja 22. 2. Ruotsin ministerille Moskovassa, että Neuvostoliiton minimivaatimuksiin, joita sen sotilasjohto piti tinkimättöminä Leningradin puolustuksen turvaamiseksi, kuului koko Hankoniemi, koko Karjalan Kannas, Viipuri mukaanluettuna. Laatokan pohjoispuoleinen alue. Sorta-

vala mukaanluettuna, eli siis suurin piirtein Pietari Suuren raja, toisin sanoen Uudenkaupungin raja v:lta 1721. Lisäksi Neuvostoliitto vaati Suomea yhtymään sen ja Viron kanssa tehtävään Suomenlahden puolustussopimukseen. Näihin ehtoihin liittyi uhkaus, että ellei niitä hyväksytty, tullaan seuraavalla kerralla esittämään lisävaatimuksia.

Saatuaan nämä ankarat ehdot Suomen hallitus 23. 2, teki Ruotsille uuden kyselyn, voisiko se antaa apua miehistön ja tarvikkeiden kauttakulkuoikeudelle Kansanliiton 16 pykälän nojalla. Ruotsin seuraavana päivänä antamassa vastauksessa entiseen tapaan ilmoitettiin, että se ei voi ryhtyä mihinkään entistä laajempaan avustustoimintaan, eikä sallia mitään avustustoimintaa, joka vetäisi sen sotaan mukaan, ei siis myöskään sotaakäyvien maiden joukko-osastojen läpimarssia. Suomen ulkoasiainministeri edes jonkunlaista selkänöjää saadakseen ennen lopullisen ratkaisun tekoa tiedusteli 27. 2. Ruotsin pääministeriltä mm., voisiko Suomi hyväksyttyään neuvostohallituksen ehdot saada Ruotsin taholta taloudellista tukea ja voisiko puolustusliitto tulla kysymykseen, koska muuten ei olisi takeita siitä, että Neuvostoliitto ei esitä uusia vaatimuksia ja aloita uutta sotaa. Aineellisen tuen saaminen osoittautui mahdolliseksi, mutta puolustusliiton tekemisestä ei tietenkään voitu antaa muuta lupauksia kuin että sitä voidaan harkita.

Tässä vaiheessa neuvostohallitus yritti käyttää Englannin välitystä hyväkseen, pyytäen 26. 2. sitä toimittamaan edellä esitetyt ehtonsa Suomelle. Englannin ulkoasiainministeri Halifax ilmoitti kuitenkin pitävänsä ehtoja täysin kohtuuttomina ja kieltäytyi niitä välittämästä. Suurlähettiläs Mäski oli tällöin uhkaillut, että tämä Englannin hallituksen kanta saattaa aiheuttaa odottamattomia seurauksia Neuvostoliiton ja Englannin välisissä suhteissa, mutta saanut vastaukseksi, että on vaikeata estää vaikeiden konfliktien syntymistä, jos Neuvostoliitto itsepäisesti jatkaa sotaa

Suomea vastaan ja esittää ehtoja, joita on vaikea hyväksyä. Arvailujen varaan jää kysymys, mistä laskelmista neuvostohallituksen yritys käyttää hyväkseen Englannin välitystä johtui. Todennäköisesti se oli vain koepallo, jonka avulla pyrittiin ottamaan selvää länsivaltojen interventiosuunnitelman vakavuudesta.

Neuvostohallituksen puolesta oli Ruotsin ulkoasiainministerille 28. 2. ilmoitettu, että Suomen on annettava vastauksensa Neuvostoliiton vaatimuksiin kahden päivän kuluessa. Suomen vastauksessa, joka Tukholman välityksellä toimitettiin 1. 3. edelleen Moskovaan, pyydettiin täsmällisempää uusien rajojen määrittelyä ja tietoa, minkä vastikkeen Suomi luovutuksistaan saisi. Samaan aikaan länsivallat kohottivat ja täsmällistivät avuntarjoustaan pyytäen Suomen vastausta siihen 5. 3. mennessä. Tuona päivänä saatiin myös Moskovasta Tukholman kautta vastaus Suomen kyselyyn. Neuvostohallitus ilmoitti pitävänsä kiinni vaatimuksistaan Viipurin ja Sortavalan suhteen sekä odottavansa ehtojensa lopullista hyväksymistä vielä muutamia päiviä. Vastaukseen sisältyi uhkaus, että ellei ehtoja nyt hyväksyttäisi, saisi puna-armeija marssia eteenpäin, ehdot tulisivat yhä raskaammiksi ja Neuvostoliitto tekisi lopullisen sopimuksen Kuusisen hallituksen kanssa.

Ratkaisua harkitessaan Suomen hallitus edelleenkin asetti tarjolla olevista vaihtoehtoista rauhanteon ensi sijalle. Kun sotilaallinen tilanne kehittyi yhä uhkaavammaksi ja avun mahdollisuudet näyttivät liian etäisiltä ja riittämättömiltä, oli pakko pitää tarjottuja koviakin ehtoja parempana vaihtoehtona kuin pelättävissä olevaa katastroofia. Sen vuoksi hallitus 5. 3. Ruotsin hallituksen välityksellä ilmoitti neuvostohallitukselle periaatteessa hyväksyvänsä sen ilmoittamat ehdot rauhanneuvottelujen pohjaksi, odottavansa ehdotusta neuvottelujen ajasta ja paikasta sekä ehdottavansa aselevon tekemistä status quon pohjalla. Välittäes-

sään tämän ilmoituksen Ruotsin hallitus puolestaan ehdotti, että Suomen ja Neuvostoliiton väliset vihollisuudet lopetettaisiin 6. 3. Seuraavana päivänä 6. 3. Molotov ilmoitti neuvostohallituksen olevan valmiin alkamaan neuvottelut Moskovassa rauhasta ja vihollisuuksien lopettamisesta, mutta ei suostuvansa aselevon myöntämiseen. Samana päivänä Suomen hallitus teki päätöksen lähettää Moskovaan rauhanvaltuuskunnan, jonka jäseniksi nimitettiin Ryti, Paasikivi, Walden ja Voionmaa.

Neuvottelujen alkaessa Moskovassa 8. 3. Ruotsi antoi Suomelle diplomaattista tukea ilmoittamalla, että jos venäläiset vaatimuksissaan menevät niin pitkälle, että Suomen hallitus ei voi sopimusta hyväksyä, saattaa se johtaa vaarallisiin vaikutuksiin Ruotsin yleisessä mielipiteessä ja länsivaltojen asenteessa. Tämä demarchi jäi kuitenkin ilman vaikutusta, sillä 9. 3. kävi selville, että suomalaisten hyväksyttäväksi asetettiin ennen tunnettujen ehtojen lisäksi myöskin uusia, joita aikaisemmin ei ollut mainittu. Siten Neuvostoliitto nyt vaati Sallan ja Kuusamon rajalla olevan laajan alueen luovuttamista ja Sallan-Kemijärven radan rakentamista.

Suomen hallitus oli nyt tavattoman vaikean ja raskaan ratkaisun edessä. Ne edellytykset, joihin luottaen neuvottelut oli aloitettu, olivat olennaisesti muuttuneet neuvostohallituksen odottamatta lisättyä vaatimuksiaan. Se tietysti pakotti uudestaan vakavasti harkitsemaan länsivaltain avuntarjousta. Ranskan pääministeri Daladierilta saatiin 8. 3. seuraava diktaami:

“Odotamme jo useita päiviä, että Suomi esittäisi vetoomuksensa, jotta voisimme tulla sen avuksi kaikin keinoin. Meidän on vaikeata ymmärtää, että avunpyyntöä vielä on lykätty. Tunnumme sen painostuksen, jota Ruotsi harjoittaa teihin rauhan hyväksi, joka jättäisi teidät Venäjän armoille. Tiedämme Venäjän

pelkäävän tekevänne vetoomuksen liittoutuneille, koska se pelkää niiden intervention johtavan sille katastrofiin. Sitä välttääkseen se on valmis neuvotteluihin voidakseen myöhemmin tuhota teidät. Vakuutan vielä kerran, että olemme valmiit heti antamaan apuamme. Lentokoneet ovat lähtövalmiit. Operaatiojoukko on valmiina. Ellei Suomi nyt tee vetoomusta länsivalloille, on ilmeistä, että nämä eivät sodan lopussa voi ottaa pienintäkään vastuuta Suomen alueen lopullisesta järjestämisestä. Pyydän hallitusta pian tekemään päätöksensä.”

Suullisesti oli Daladier ilmoittanut suostuvansa siihen, että vetoomus voidaan esittää viimeistään 12. 3., mutta kernaammin jo aikaisemmin. Hän oli sanonut ymmärtävänsä Suomen aseman vaikeuden, mutta pyytänyt ymmärtämään myöskin hänen asemansa, hän kun oli innokkaasti ajanut ristiretkää Stalinia vastaan. Englannin hallituksen taas tiedettiin luvanneen lähettää 50 pommituskonetta miehistöineen.

Toiselta puolen monet syyt puhuivat sellaisen ratkaisun puolesta, että Suomen olisi alistuttava Neuvostoliiton lisätyihin ehtoihin. Erikoisesti Ruotsi teki kaikki voitavansa saadakseen Suomen asettumaan sille kannalle. Ratkaisevaa kuitenkin oli, että ylipäällikön 9. 3. antaman lausunnon perusteella rintamatilanne Karjalan Kannaksen suunnalla oli katsottava kestäättömäksi ja ulkomaisen avun voivan saapua perille parhaassakin tapauksessa vasta viiden viikon kuluttua ja lukumääräisestikin olevan riittämättömän. Sen vuoksi hallitus illalla 9. 3. päätti antaa Moskovassa olevalle valtuuskunnalle täydet valtuudet päättää rauhasta ja 11. 3. ilmoitti tilanteen pakoittamana hyväksyvänsä Neuvostoliiton ehdot. Tällöin kuitenkin päätettiin vielä kerran virallisesti tiedustella Ruotsin ja Norjan hallituksilta avun-

antomahdollisuuksia ja lopullista kantaa länsivaltojen joukkojen kauttakulkukysymyksen suhteen. Toisena vaihtoehtona oli tiedustelu, olisiko Ruotsi valmis pohtimaan puolustusliiton solmimista Suomen kanssa sodan päätyttyä.

Jotta ratkaisu tapahtuisi mahdollisimman laajalla pohjalta, esitettiin rauhankysymys eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle, joka kokouksessaan 11. 3. asettui 13 äänellä 4 vastaan rauhanteon kannalle. Heti samana päivänä vuoti uutinen siitä Ruotsin sanomalehdistölle, mikä tietysti vaikutti ratkaisevasti sekä Moskovan neuvotteluihin että Ruotsin ja Norjan kannanottoon. Senjälkeen ei ollut odotettavissa mitään lievennyksiä Neuvostoliiton vaatimuksiin eikä pohjoismailta sen positiivisempaa vastausta kuin aikaisemmin oli saatu. Toiselta puolen antoi Suomelle tukea samaan aikaan radiossa luettu Chamberlainin ja Daladierin deklaratio, jossa länsivallat vakuuttivat tulevansa auttamaan Suomea, jos niille esitetään avunpyyntö. Hallituksen kanta oli kuitenkin jo selvä: 12. 3. se päätti avosähkeinä lähettää Moskovan valtuuskunnalle valtakirjan rauhan sopimuksen allekirjoittamista varten. Päätöksen johdosta kaksi hallituksen jäsentä (Hannula ja Niukkanen), jotka olivat kannattaneet länsivaltain avuntarjouksen hyväksymistä, ilmoitti eroavansa hallituksesta. Asiain kulkuun ei enää vaikuttanut, että Englanti ja Ranska vielä 12. 3. tiedustelivat Ruotsilta ja Norjalta kauttakulkulupaa. Vastausta ei enää tarvittu, sillä Suomen valtuuskunta allekirjoitti illalla 12. 3. Moskovan rauhansopimuksen.

Moskovan rauhanehtoja ei voitu eikä voida pitää muina kuin aivan kohtuuttomina. Suomen oli luovutettava kaakkoisrajalla elintärkeä alue, jonka valloittamista Neuvostoliitto ei ollut edes yrittänytkään puolustella turvallisuutensa nimessä. Päinvastoin puheessaan 31. 10. Molotov leimasi järjettömäksi valheeksi väitteet, että Neuvostoliitto tahtoi valloittaa Viipurin ja Laatokan pohjoispuolen. Ko-

ko Suomen talousalue oli mielettömällä tavalla tullut silvo-
tuksi. Siten esim. Saimaan laajasta vesistöstä ei enää ollut
pääsyä mereen Saimaan kanavan koko suupuolen jouduttua
Neuvostoliiton haltuun. Kymmenes osa Suomen väestöä
oli menettänyt ikivanhat kotiseutunsa ja Suomen puolus-
tumahdollisuudet olivat katastrofaalisesti huonontuneet.
Neuvostohallitusta itseäänkin näyttää hävettäneen oma
ruokahalunsa sen verran, että sitä yritettiin perustella pe-
rästä päin keksityillä verukkeilla. Siten Pravda 25. 3. 1940
perusteli Laatokan koillispuolen alueen valtausta sillä mer-
killisellä väitteellä, että v. 1931 perustetun Volgan Alumii-
nikombinaatin tuhoamiseksi Suomi oli englantilaisten käs-
kystä heti rakentanut sotilaslentokentän Sortavalaan, josta
käsin muka oli tarkoitus tehdä pommitusretkiä mainitun
tehtaan tuhoamiseksi. Molotov itse taas kerran huomasi
olevan aihetta todistella, että Suomen olemassaolo on mah-
dollinen sellaisenaikin kuin se jäi Moskovan rauhassa.

Suomen eduskunnassa oli erimielisyyttä siitä, olisiko
Moskovan rauhanehdot hyväksyttävä, vai olisiko otettava
vastaan länsivaltojen tarjoama apu. Kysymyksestä voi-
daan yhä edelleenkin loppumattomiin väitellä puoleen ja
toiseen, eikä sille löydy objektiivista ratkaisua. Joka ta-
pauksessa Suomi oli ehtinyt osoittaa, että se halusi taistella
itsenäisyytensä puolesta. Länsivalloissakin ymmärrettiin
se pakkotila, jonka vallitessa Suomi oli alistunut Moskovan
pakkorauhaan, ja Suomen kansalle osoittamassaan sano-
massa Englannin ulkoasiainministeri, lordi Halifax sanoi
kunnioittavansa Suomea sen osoittamasta rohkeudesta ja
ilmaisevansa toivon ja uskon, että tuo rohkeus tulevaisuu-
dessa saa täyden palkintonsa. Lisäksi hän vakuutti, että
länsivaltojen saavutettua voiton Suomi varmasti pääsee
osalliseksi niistä eduista, jotka sisältyivät todelliseen ja oi-
keudenmukaiseen rauhaan. Tuo palkinto ja edut saatiin
v. 1944 kuitenkin muodossa, jota v. 1940 ei osattu kuvitella.

V. SUOMI MOSKOVAN PAKKORAUHAN ALAISENA.

1. Suhteet Neuvostoliiton kanssa.

Koko Suomen kansa piti Moskovan rauhaa huutavana vääryytenä, mutta alistui siihen, ja ryhtyi rehellisesti täyttämään sen ehtoja. Tulevaisuutta ei tahdottu rakentaa satunnaisten konjunktuurien varaan eikä haudottu mitään kostoajatuksia. Todistukset siitä, että Moskovan rauhaa tosiaankin pidettiin pysyvänä, ovat sitovia. Sitenhän maansa menettäneille pakolaisille ryhdyttiin suorittamaan korvausta. Sen vuoksi kanta-Suomessa toimeenpantiin erittäin raskas omaisuudenluovutusvero, säädettiin pika-asutuslaki ja ryhdyttiin sitä toimeenpanemaan täydellä vauhdilla. Tällaisia valtavia reformeja ei olisi suoritettu, jos olisi laskettu revanshilla oikaistavan kärsityt vääryydet ja saatavan helpotusta vaikeuksiin. Eri asia on, että kennelläkään tuskin olisi ollut mitään sitä vastaan, että Neuvostoliitto saisi jonkun kouraantuntuvan ojennuksen menettelytavoistaan ja moraalistaan.

Kuitenkaan ei Neuvostoliiton kanssa onnistuttu saamaan aikaan hyviä välejä. Voittaja suhtautui voitettuun tavattomalla epäluulolla, jota on mahdotonta selittää muusta kuin huonosta omastatunnosta tai pahoista aikeista johtuvaksi. Kuvaavaa on, että kun Neuvostoliiton lähettiläs saapui Moskovan rauhan jälkeen Helsinkiin, hän ensi töikseen jätti vastalauseen sen johdosta, että kaupungissa oli sinä päivänä ollut suruliputus. Hän piti niin itsestään selvänä, että tuo liputus oli mielenosoitus häntä kohtaan, ettei

hän välittänyt ottaa selvää sen oikeasta syystä. Neuvostoliitolla olisi kuitenkin kaiken kohtuuden nimessä pitänyt olla varaa suurpiirteisyyteen Suomea kohtaan. Se oli Moskovan rauhansopimuksessa anastanut itselleen Suomen kustannuksella niin suuria etuja, että olisi voinut luulla sen vihdoinkin olevan tyytyväisen. Keskustelussa 21. 3. 1940 Molotov Suomen edustajalle myönsikin, että kaikki kysymykset Suomen kanssa oli nyt kertakaikkiaan ratkaistu. Puheessaan Korkeimman neuvoston kokouksessa 1. 8. 1940 hän totesi ,että Suomi puolestaan oli tyydyttävästi täyttänyt rauhanehdot.

On väitetty, että syynä huonojen välien jatkumiseen oli suomalainen oikeuspropaganda. Tosiasia kuitenkin on, että Neuvostoliittoa vastaan ei Suomessa harjoitettu mitään propagandaa eikä sitä olisi voitu harjoittaakaan, koska neuvostolähetystö aivan mitättömissäkin tapauksissa esitti vastalauseitaan, jotka olivat omiaan tekemään julkisen sanan käytön ylenmäärin pidättyväksi. Sen sijaan neuvostohallituksen oma toiminta oli mitä tehokkainta propagandaa sitä itseään vastaan, nimenomaan sen tapa tulkita ja noudattaa rauhansopimusta. Suomen ulkoasiainministeriön julkaisemassa Sinivalkoisessa kirjassa onkin erään luvun otsake "rauha vailla oikeusturvaa" sattuvasti tilannetta luonnehtiva. Se ahdistunut mieliala, joka Suomessa vallitsi Moskovan rauhan jälkeisenä aikana ei suinkaan ollut keinoitekoisesti luotu. Miltei jokainen päivä näytti antavan lisäaineksia sille käsitykselle, että Neuvostoliitto jatkoi sotansa Suomea vastaan vain uusissa muodoissa.

Ensinnäkin neuvostohallitus meni vaatimuksissaan paljon pitemmälle kuin rauhansopimus olisi edellyttänyt. Siten se vaati palauttamaan takaisin luovutetulta alueelta evakuoitua yksityistä omaisuutta, varsinkin tehtaiden koneistoja, ja suorittamaan korvausta sodan aikana hävitetyistä. Sellaistakin omaisuutta vaadittiin palautettavaksi, joka oli siir-

retty pois jo v. 1938, ja tällaisia vaatimuksia tehtiin Hangan vuokra-alueeltakin evakuidun siviili- ja sotilasomaisuuden suhteen. Edelleen neuvostohallitus vaati huomattavan määrän rautateiden liikkuvaa kalustoa, väittäen, että jokaisen isomman rautatieaseman inventaarioon muka säännön mukaisesti kuuluisi sitä. Tällaiset neuvostohallituksen korvausvaatimukset olivat epämääräisiä ja näyttivät loppumattomilta. Rauhansopimuksen vastainen ja muutenkin mielivaltainen oli neuvostohallituksen kieltö, ettei Suomi saisi liittoutua Ruotsin kanssa.

Kokonaan rauhansopimuksesta riippumaton oli neuvostohallituksen vaatimus joko antaa sille konsessio englantilais-kanadalaisen yhtiön rakentaman Petsamon nikkeli-kaivoksen käyttöön tai suostua yhteisen yhtiön muodostamiseen tai asian jollakin muulla tavoin järjestämiseen. Selville kävi, että neuvostohallitusta kiinnosti enemmänkin Petsamon alue kuin sen nikkelimalmi ja että sen pääpyrkimyksiä oli saada englantilaiset konsession omistajat karkotetuiksi pois Petsamosta. Vaikka Petsamon alue oli Suomelle tärkeä sekä nikkelinesä vuoksi että käytävänä Poisjois-Jäämerelle, jollaisena se Saksan suoritettua Norjan valtauksen oli ainoa hengitysreikä Suomelle, Neuvostoliiton uhkaavien vaatimusten vuoksi kuitenkin ryhdyttiin kehittämään nikkeli-kaivoksen siirtoa suomalais-venäläiselle sekayhtiölle. Venäläisten kohtuuttomien vaatimusten hidastamana asia oli ratkaisua vailla vielä uuden sodan puhjetessakin. Myöskin Ahvenanmaan demilitarisointivaatimus oli riippumaton rauhansopimuksesta ja ristiriidassa niiden suullisten vakuuttelujen kanssa, joita neuvostohallituksen taholta eräissä aikaisemmissa neuvotteluissa oli annettu. Näistä vaatimuksistaan Molotov 27. 6. 1940 kauppasopimusneuvottelun yhteydessä jo selitti, ettei hän ollut tahtonut Ahvenanmaan kysymystä ottaa esille rauhanneuvotteluissa, "jotta ei tulisi uusia vaatimuksia". Epäselvä

sanonta jättää avoimeksi sellaisenkin selitysmahdollisuuden, että jokin sekaantumisen Ahvenanmaan kysymykseen olisi ollut vastoin Ribbentrop-sopimusta tai antanut Saksalle oikeuden vaatia jotakin kompensatiota. Suomen oli nyt pakko taipua Ahvenanmaalla olevien varustuksien hävittämiseen ja sallia neuvostohallituksen kontrolloida, että demilitarisointi tosiaankin tuli tarkasti toteutetuksi. Saksa ilmoitti suoraan, ettei sitä Ahvenanmaan kysymyksen ratkaisu yleensä kiinnostanut.

Riippumaton rauhasopimuksesta oli myös kauttakulun vaatiminen Suomen rautateitä pitkin Neuvostoliitosta Hankoon. Kun neuvostohallitus oli perustellut vaatimustaan Hangon luovuttamisesta ennen kaikkea sillä, että punalaivasto tarvitsisi meritukikohdan Suomenlahden suulla, olisi voinut luulla meriyhteyksien riittävän sinne. Neuvottelut kauttakulusta alkoivat 9. 7. 1940 ja melkein kaksi kuukautta myöhemmin eli 6. 9. sopimus allekirjoitettiin. Kauttakulku saattoi Suomen alttiiksi monenlaisille vaaroille. Sopimuksen mukaan aseet ja miehistö kyllä oli kuljetettava eri vaunuissa, mutta kun kontrollimahdollisuudet olivat miltei olemattomat, oli huomioonotettava se mahdollisuus, että Neuvostoliitto määrättyssä tilanteessa voisi käyttää kauttakulkuoikeutta hyväkseen myöskin Suomen miehityksen suorittamiseen. Kuinka koomillisen pitkälle meneviä neuvostolähetysten vaatimukset olivat, näkyy siitäkin, että se 19. 11. 1940 vaati jäsenilleen oikeutta Suomen alueilla käyttää kulkuvälineinään mm. sukellusveneitä.

Mitä moninaisimpia ovat ne tapaukset, joilla neuvostohallitus sekaantui Suomen sisäisiin asioihin. Kesällä 1940 herätti Suomessa pahoja aavistuksia etupäässä kommunisteista kokoonpannun "Suomen ja Neuvostoliiton rauhan- ja ystävyyden seuran" toiminta, joka aiheutti rettelöitä järjestysvallan kanssa. Neuvostohallitus puolestaan antoi tälle seuralle kaiken tukensa ja uhkaili Suomen hallitusta

sen johdosta, että seuran toimintaa oli häiritty, mikä kaikki antoi aiheita pelkoon, että neuvostohallituksen tarkoituksena ehkä oli käyttää tätä seuraa välineenään suorittaakseen Suomen valloituksen sisästä käsin ja siis lavastaakseen Suomen liittymisen Neuvostoliittoon muka vapaaehtoisesti Baltian valtioissa kehitetyn tekniikan mukaan. Myöskin kannanotto Suomen presidentin vaalissa oli selvä sekaantuminen maan sisäisiin asioihin. Molotov 6. 12. 1940 ilmoitti Suomen edustajalle, että jos neljä nimeltä mainittua henkilöä, nimittäin Tanner, Kivimäki, Mannerheim tai Svinhufvud valitaan presidentiksi, niin neuvostohallitus tekee siitä sen johtopäätöksen, ettei Suomi halua täyttää rauhansopimusta. Tämä ainoalaatuinen ilmoitus ei kuitenkaan muka ollut sekaantumista Suomen sisäisiin asioihin. Myöskin Suomen hallituksen kokoonpanoa pyrittiin määrittämään Moskovasta käsin. Neuvostohallitus piti erikoisena silmätikkunaan talvisodan aikaista ulkoasiainministeri Väinö Tanneria, jonka eroamista hallituksesta neuvostohallitus eri yhteyksissä vaati, eikä edes eron tapahduttuaakaan 16. 8. 1940 ollut tyytyväinen, vaan väitti, että Tanner edelleenkin varjossa työskenteli Neuvostoliittoa vastaan. Samalta taholta ilmoitettiin myöskin ministerien von Bornin ja Fagerholmin pysymisen hallituksessa haittaavan Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden kehittämistä. Neuvostohallituksen vaatimuksesta oli edelleen pakko ryhtyä harjoittamaan ankaraa sensuuria, jottei painotuotteissa esiintyisi eikä kirjakaupoissa olisi myytävänä mitään sellaista, joka oli epämieluisaa neuvostohallitukselle. Sellaiseksi luettiin mm. kaikki talvisotaa käsittelevä kirjallisuus. Yleensä näytti siltä, että neuvostohallituksen sekaantumisilla ei olisi mitään rajaa.

Kuitenkin monet näistä vaatimuksista näyttivät siitä huolimatta, että niihin myöntyminen merkitsi Suomelle raskaita uhrauksia, edellyttävän, että Neuvostoliitto sallisi

Suomen jäädä itsenäiseksi, ainakin toistaiseksi. Siten esim. monia korvausvaatimuksia olisi ollut turha esittää, jos suunnitelmiin olisi kuulunut Suomen pikainen valtaus. Kuitenkin oltiin toiselta puolen pakoitettuja kiinnittämään vakavaa huomiota eräisiin seikkoihin, jotka viittasivat, että Neuvostoliitossa tehtiin valmisteluja Suomen valloitusta varten. Tähän lajiin kuului se erittäin laajasuuntainen ja tehostettu vakoilu, jota Neuvostoliitosta käsin harjoitettiin Suomessa, ja jonka yhteydessä useita eri kertoja todettiin vakoilu järjestetyn pian tulossa olevaa valtausoperatiota silmälläpitäen. Suomen puolustuslaitoksen piireissä herätti huolestumista tieto siitä, että puna-armeija piti rajalla olevien vakinaisten miehistysjoukkojen lisäksi Karjalan Kannaksella reservinä yhtä kokonaista ja erittäin taistelukelpoista armeijakuntaa, joka voitiin viskata nopeasti mille Suomen rajan kohdalle tahansa. Toiselta puolen taas Hangossa tiedettiin olevan kovin runsaasti sellaisia erikoisjoukkoja ja aselajeja, jotka etupäässä saattoivat tulla käytetyiksi maaoperaatioissa, kuten esim. rautatietykistöä, panssarivaunuja jne. Kun Suomen kaakkoisrajan puolustus Karjalan Kannaksen menetyksen jälkeen jo oli käynyt erittäin vaikeaksi, koko maan sotilaallista asemaa heikensi arveluttavassa määrin se tosiasia, että puna-armeijalla oli luja sillanpääasema Suomen lounaiskulmassakin. Tällaisten edellytysten vallitessa täytyi Suomessa ottaa hyvin vakavalta kannalta sellaiset neuvostotalolta esitetyt uhkaukset ja vihjaukset, kuin esim. 10. 1. 1941 Moskovan radiossa esitetty, että Suomen ”nykyisen riistojärjestelmän” (edellä oli puhuttu varojen käytöstä maanpuolustustarkoituksiin) pysytyssä pysyminen edes kokonaisen vuoden pituisen ajan on kyseenalaista. Erittäin pahaenteisenä oli syytä pitää Molotovin 1. 8. 1940 Korkeimman neuvoston kokouksessa pitämää puhetta. Sen pääsisältönä oli mahtipontinen selonteko Neuvostoliiton laajentumisesta, jonka tuloksena oli ollut

23 miljoonan asukkaan suuruinen väestölisäys. Suomesta puhuessaan hän kyllä oli pakotettu toteamaan, että rauhansopimus oli tullut täytetyksi tyydyttävästi, mutta esitti selvän uhkauksen sen johdosta, että "Suomen hallitsevien piirien eräät ainekset" olivat harjoittaneet pakkotoimenpiteitä kommunisteja kohtaan. Ellei siitä tulisi loppua, "on ymmärrettävää, että Neuvostoliiton ja Suomen suhteet voivat vahingoittua." Puheensa lopulla hän väitti Japanin ja Yhdysvaltojen uhkaavaan muuttaa käynnissä olevan sodan imperialistiseksi maailmansodaksi. Sen varalta on Neuvostoliiton kehitettävä puolustus- ja taloudellinen voimansa sekä tuotantokykynsä yhä vahvemmaksi. "Silloin ei mikään tapahtuma pääse meitä yllättämään ja saavutamme Neuvostoliitolle yhä uusia, entistä kunniakkaampia tuloksia." Puhetta oli hyvin vaikea tulkita muuten kuin että Neuvostoliiton ulkopoliitikka piti silmällä jatkuvaa ekspansiota.

Näin ollen ei ole ihmeteltävää, että nimenomaan kesällä 1940 Suomessa seurattiin hermostuneina kaikkia niitä merkkejä, joita puna-armeijan ja punalaivaston liikehtimisestä havaittiin. Ne sotilaalliset valmistelut, joita Neuvostoliitossa suoritettiin Bessarabian ja Bukovinan sekä Baltian maiden valtauksen edellä olivat niin laajoja, että niistä voitiin tehdä enemmän kuin riittävästi havaintoja. Vasta tapahtumien kulku osoitti, mitä yllätystä milloinkin oli valmistettu. Itse valmistelujen aikana oli niin vaarallisessa asemassa olevan maan kuin Suomen tieteenkin otettava huomioon se mahdollisuus, että yhtenä yllätyksenä olisi Suomen "vapaaehtoinen" liittäminen Neuvostoliittoon. Siihen ei tahdottu suostua nyt yhtä vähän kuin milloinkaan aikaisemmin, ja tahdottiin olla valmiina puolustamaan silvottua isänmaata. Juhannuksen aikaan pantiin toimeen Suomenlahden rannikolla hälytys, joka kuitenkin heti voitiin peruuttaa. Elokuun alkupuolella taas suoritettiin osit-

täinen liikekannallepano, koska monilta eri tahoilta, joita voitiin pitää luotettavina ja ystävällisinä, saatiin tietoja Neuvostoliiton hyökkäysaikeista. Tämäkin toimenpide voitiin kuitenkin muutaman viikon perästä peruuttaa. Seuraavan tammikuun loppupuolella taas todettiin rajalla sel- laista neuvostojoukkojen liikehtimistä, että jo harkittiin ra- jalla olevien puolustusjoukkojen vahvistamista.

Nyt perästä on helppo väittää, että nämä varovaisuus- toimenpiteet kuvastavat Suomessa tuohon aikaan vallinnut- ta hermostunutta mielialaa ja olivat aiheettomia. Kuiten- kaan ei ole varmaa, että nuo hälytykset olivat hyödyttömiä, puhumattakaan siitä että ne olisivat olleet aiheettomia. Huo- mioon nimittäin on otettava myöskin se mahdollisuus, että Suomen puolustusvalmiuden demonstroiminen sellaisenaan on voinut vaikuttaa ehkäisevästi hyökkäysaikomuksiin.

Käytettävissä olevan aineiston nojalla on aivan mahdo- tonta saada täyttä selvyyttä Neuvostoliiton kokonaisuohjel- masta Suomen suhteen vv. 1940—1941. Ainakin se tiede- tään kovan kokemuksen perusteella ja siis varmasti, että Neuvostoliitto piti Suomea omaan intressipiiriinsä kuulu- vana, halusi sen eristää muusta maailmasta ja eliminoida täältä pois muun ulkomaisen vaikutuksen. Jo tätä Venäjän instressipiiriin joutumista pidettiin kaikkialla enemmän kuin arveluttavana asiana. Silläkin suomalaisella taholla, joka oli mahdollisimman suopeamielinen Neuvostoliittoa koh- taan, katsottiin, että "sen intressipiiriin jääminen on meille kuolema, koska se on aivan toinen maailma, joka ei sovi meille, vaan tappaa meidät". Mutta lähellä oleva baltilais- ten valtioiden kohtalo osoitti, että meitä yhtä hyvin saattoi uhata vielä suurempi vaara: liittäminen Neuvostoliittoon. Yhtä hyvin maan johtomiesten kuin tavallisten kansalais- ten mielet täytti turvattomuuden tunne ja pelko. Väite, että tuohon pelkoon ei olisi ollut syytä, on huonoa advoka- tyyriä. Hyviä välejä suuren itäisen naapurin kanssa näyt-

ti olevan mahdotonta rakentaa, tekipä mitä tahansa. Kaupallisia suhteita ei onnistuttu saamaan normaaleiksi, vaikka Suomi omasta puolestaan oli täyttänyt 28. 6. 1940 tehdyn kauppasopimuksen määräykset. Tammikuussa 1941 Neuvostoliitto katkaisi tavarainvaihdon ja eräs sen johtavia politikkoja suoraan ilmoitti, että se merkitsi kauppasodan alkamista. Kulttuurisuhteiden kehittämiseen neuvostohallitus oli aivan haluton, ellei se tapahtunut kommunistien johtaman "Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran" välityksellä ja torjui tai välinpitämättömyydellään tappoi kaikki muilta tahoilta tehdyt aloitteet. Näissä olosuhteissa ja ulkomaisen tuen puuttuessa Suomi ei voinut noudattaa muuta menettelytapaa kuin vastustaa Neuvostoliiton vaatimuksia niin varovaisesti, että välien kärjistymistä ei tapahtunut. Tällöin ehdittiin tehdä monta myönnytystä, jotka heikensivät maan poliittista tai taloudellista asemaa.

Heti Moskovan rauhan jälkeen Suomi ryhtyi muiden uudistusten ohella tarmokkaasti järjestämään silvotun alueensa puolustusta. Rakennettiin kokonaan uusia puolustuslinjoja, eri tahoilta ulkomailta hankittiin taisteluvälineitä jne. Kun kuitenkin ilman muuta oli selvää, että Suomi ei yksinäisenä jaksaisi kauan puolustautua jättiläisvaltakuntaa vastaan, oli nyt entistä pakottavampi syy hakea tukea ulkovaltojen taholta.

2. Suhteet länsivaltoihin ja Ruotsiin.

Talvisodan päätyttyäkin länsimaissa säilyi jonkun aikaa Suomea kohtaan tunnettu myötätunto ja halua antaa apua. Tähän aikaan vielä Neuvostoliiton tarkoituksia kaikkialla epäiltiin. Ranskan luhistumisen jälkeen kesällä 1940 tapahtui kuitenkin länsivaltojen suhtautumisessa Neuvostoliittoon ja Suomeen jyrkkä muutos. Tämän jälkeen suurvaltojen tasapainon palauttaminen oli mahdollinen ainoas-

taan Neuvostoliiton avulla. Tuosta avusta oltiin nyt valmiita maksamaan melkein millainen hinta tahansa. Se tuli näkyviin jo Englannin haluttomuudessa valvoa edes omia aineellisia etujaan Petsamon nikkeli-kaivoskysymyksessä. Erittäin selvästi uuden suhtautumisen esitti marraskuun alussa 1940 Suomen lähettiläälle eräs Englannin ulkoministeriön korkea virkamies, joka sanoi suoraan, että Englannin hallitus ei voi tehdä mitään Suomen hyväksi, koska sillä ei ole varaa riskeerata sellaisten ristiriitojen puhkeamista, jotka ehkä voisivat johtaa Neuvostoliiton liittoutumiseen Saksan kanssa. Hän ei sanonut väittävänsä, että Suomen hallituksen politiikka, joka tarkoitti jonkinlaisen Saksan avulla aikaansaattavan tasapainon luomista Neuvostoliittoa vastaan, ei olisi aivan oikea, ja joka tapauksessa täysin ymmärrettävissä. Kuitenkin on todettava, että Englanti oli rajoitetussa määrin valmis antamaan tukeaan Suomelle. Sitä todistaa varsinkin Petsamon liikenteen salliminen. Samaa suuntaa kehittyivät myös Suomen suhteet Yhdysvaltain kanssa. Vielä kesällä 1940 siellä oltiin valmiita tekemään joitakin demarcheja Suomen puolesta, Suomi sai moratorion Hoover-lainan maksuille, Suomeen myytiin vielä aseitakin jne. Pian kuitenkin tuli vaihe, jolloin siellä tulittiin varovaisiksi, jottei potentiaalista liittolaista vain loukattaisi, ja lopulta tämä näkökohta tuli niin ratkaisevaksi, että Suomea kohtaan tunnettu myötätunto sai väistyä syrjään.

Edes jonkinlaisen selkänöjan saaminen tuntui kuitenkin niin välttämättömältä, että muuttuneissa olosuhteissa tehtiin suuria yrityksiä. Hyväksyessään Moskovan rauhan ehdot Suomen hallitus samalla oli tehnyt Ruotsin ja Norjan hallituksille kyselyn, olisivatko ne valmiita harkitsemaan mahdollisuuksia puolustusliiton solmimiseen sodan päättyttyä. Molemmilta tahoilta tuli myönteiset vastaukset, joiden

sisältö 14. 3. julkaistuilla virallisilla tiedonannoilla tuli julkisesti tunnetuksi.

Tätä suunnitelmaa heti sen alkuasteella ryhtyi neuvostohallitus vastustamaan. Jo 16. 3. huomautettiin Ruotsin Moskovan lähettiläälle siitä huonosta vaikutuksesta, jonka muka oli tehnyt Norjan suurkäräjän puhemiehen Hambron esittämä lausunto, että Suomen uusi itäraja oli väliaikainen ja korjattava. Moskovassa se käsitettiin Pohjolassa ilmenneiden revanshijatusten ilmaukseksi. Tähän yhteyteen nyt asetettiin pohjoismaisen liiton suunnitelmat, joista Moskovaan juuri oli saapunut tietoja. Neuvostohallituksen käsityksen mukaan tällainen liitto olisi ristiriidassa Ruotsin ja Norjan puolueettomuuspolitiikan kanssa eikä sitä voitaisi käsittää muuksi kuin Neuvostoliittoa vastaan suunnatuksi. Mitään vaikutusta ei ollut Ruotsin taholta tehdyillä huomautuksilla, että kyseessä oli pelkästään puolustustahtoinen liitto, joka ei mitenkään olisi ristiriidassa puolueettomuuspolitiikan kanssa, vaan päinvastoin olisi tarkoitettu lujittamaan puolueettomuuden ylläpitämistä kaikkiin suuntiin, ja että Ruotsi ei hyväksy mitään liittoa, joka olisi suunnattu Neuvostoliittoa vastaan. Neuvostoliiton virallinen tietotoimisto osoitti Molotovin pysyneen järkähtämättömällä kannalla, sillä 20. 3. se ilmoitti Neuvostoliiton vastustavan pohjoismaista liittoa, koska se muka olisi suunnattu Neuvostoliittoa vastaan ja Suomen osalta olisi täydellisesti ristiriidassa Moskovan rauhansopimuksen kanssa. Saman kannan Molotov esitti 29. 3. selostuksessaan Neuvostoliiton ulkopoliitikasta Korkeimman neuvoston kokouksessa. Hän esitti siinä varoituksen Suomen kanssa juuri solmitun rauhansopimuksen loukkaamista tarkoittavia yrityksiä vastaan, joita eräiden Suomen Ruotsin ja Norjan piirien väitettiin tehneen näiden maiden välisen sotilaallisen puolustusliiton suunnittelun varjolla. Molotov piti asiaa niin tärkeänä, että hän maaliskuun lopulla otti sen useita kertoja

esille erikoisesti peloitellen Ruotsia ja Norjaa sillä perspektiivillä, että nämä osallistumalla liittosopimukseen Suomen kanssa luopuisivat perinnäisestä puolueettomuuspolitiikastaan ja ryhtyisivät noudattamaan uutta ulkopolitiikkaa, josta Neuvostoliitto ei voisi olla tekemättä "ilmeisiä johtopäätöksiä"

Tällaisen vastarinnan edessä suunnitelma pohjoismaisesta kolmivaltasopimuksesta jäi lepäämään ja raukesi. Pian sen jälkeen 9. 4. alkaen, tapahtui Saksan hyökkäys Tanskaan ja Norjaan aivan kuin olisi tarvittu argumentum ad hominem osoittamaan tuollaisen liiton ajankohtaisuus ja tarpeellisuus. Kun otetaan huomioon, kuinka mitättömän pienin joukoin Saksa suoritti operaationsa Norjassa, on enemmän kuin todennäköistä, että se ei tuollaista yritystä olisi tehnyt tietäessään saavansa vastaanansa koko pohjoismaisen liiton, jolloin sen asema myöskin Itämerellä olisi käynyt kestäättömäksi. Ainoa syy vastustaa tätä liittoa Neuvostoliitolla saattoi olla halu pitää Suomi niin tiukasti intressipiirissään, ettei sillä olisi ollut mitään vapaita ulkomaisia suhteita. Jos neuvostohallituksella tähän aikaan oli vielä pitemmälle meneviä suunnitelmia Suomen suhteen, oli sillä tietysti sitä suurempi syy estää pohjoismaisen liiton syntyminen. Näin ollen Neuvostoliittoa voidaan yhdessä Saksan kanssa pitää syyllisenä siihen ansaitsemattomaan kohtaloon, jonka alaiseksi Norjan kansa monen vuoden ajaksi joutui. Oliko siitä Neuvostoliitolle hyötyä vai vahinkoa, on selvittämätön kysymys.

Se puolittainen hälytystila, jossa Suomi oli koko kesän elänyt, pakotti kaikesta huolimatta palaamaan ajatukseen kiinteän yhteistoiminnan aikaansaamisesta Ruotsin kanssa. Kun molempien maiden asema oli tuntuvasti huonontunut sen jälkeen, kun Saksa oli valloittanut Norjan, alettiin Suomen ja Ruotsin välillä uudet neuvottelut yhteistoiminnasta uusissa muodoissa. Syyskuun lopulla 1940 eduskunnan

puhemies Väinö Hakkila ja tohtori Henrik Ramsay hallituksen toimeksiannosta neuvottelivat asiasta Ruotsin hallituksen jäsenten kanssa. Muuttunut tilanne oli tehnyt yhteistoiminnan entistä ajankohtaisemmaksi, kuten esim. Petsamon laivareitin yhteinen käyttö osoitti. Ruotsalaiselta taholta esitettiin ajatus, että pelkkä sotilasliitto ei riitä, koska jollakin taholla kehitys voitaisiin toisesta sopimuspuolesta riippumatta johtaa sotaisiin selkkauksiin, minkä vuoksi olisi ajateltava liittovaltiomuotoa. Yhteistyön olisi siis oltava aikaisemmin suunniteltua läheisempi ja tällä kertaa tapahtuttava ei vain puolustuspolitiikan vaan myöskin sen edellytyksenä ulkopolitiikan ja eräillä talouden aloilla. Laajentamalla tällä tavoin liittoajatusta katsottiin olevan helpompaa toteuttaa se itse näissä maissa, minkä lisäksi myös Pohjolan ulkopuolella, varsinkin Moskovassa, voitaisiin saavuttaa suurempaa ymmärtämystä rehelliselle rauhan tahdolle, joka oli ajatuksen perustana. Ottaen huomioon Suomen vaaranalaisen aseman, oli tarkoitus luoda suurempi vakavuus ja turvallisuus rauhan jatkamiselle voimassa olevien sopimusten perustalla. Edellytyksenä kuitenkin oli ennakolta hankittu varmuus siitä, että suunnitelmat eivät johtaisi vaikeuksiin Neuvostoliiton tai Saksan kanssa. Suomen taholta annettiin 25. 10. Ruotsille vakuutus, että Suomi ei ajattele revanshia, vaan on valmis neuvottelemaan liittovaltiosta nykyisten rajojensa puitteissa.

Neuvostohallituksen taholta pidettiin näitäkin suunnitelmia jonkinlaisena salaliittohankkeena Moskovon rauhansopimusta vastaan. Molotov oli lukuisia kertoja ilmoittanut Neuvostoliiton vastustavan niitä: heti Moskovon rauhansopimuksen jälkeen sekä syys- ja marraskuussa 1940. Erittäin uhkaavaisen varoituksen hän esitti 6. 12. Saksan taholta taas samaan aikaan saatiin vastaus, että valitsevassa tilanteessa ja huomioonottaen Suomen arkaluontoiset suhteet Neuvostoliittoon ei olisi tarkoituksenmukais-

ta koettaa toteuttaa suunnitelmaa. Näin ollen v:n 1941 alussa Suomen uusi hallitus katsoi, että asian käytännöllinen kehittäminen ilmeisesti oli jätettävä lepäämään, koska sen toteuttamiseksi ei ollut riittäviä ulkopoliittisia edellytyksiä. Akateemisen valmistelun astetta pitemmälle se ei voinut päästä koko talven kuluessa. Näin oli tämänkin suunnitelma rauennut Neuvostoliiton vastustukseen, jonka takana ei voinut olla muuta motiivia kuin lyhytnäköinen ekspansiohalu.

3. Yhteistoiminnan syntyminen Saksan kanssa.

Kun toiveet tuen löytämisestä pohjoismaiselta taholta olivat rauenneet, oli Suomi kesästä 1940 alkaen entistä eristetympi. Se oli melkein umpinaiseen kuoreen kapseloitu. Juuri näihin aikoihin oli käsillä neuvostohallituksen vaatimus Hangon kauttakulun myöntämisestä, kommunis-timellakat näyttivät uhkaavan maan ulkopoliittistakin ase-maa, puolustuslaitos oli hälytysvalmiina, Englanti oli alka-nut rajoittaa Petsamon liikennettä, eikä edes Yhdysvallat antanut siinä suhteessa tukeaan Suomelle. Erikoisen vaa-ralliseksi oli tilanteen odotettava kehittyvän siinä tapauk-sesa, että Saksa jatkaisi hyökkäystään Englantiin. Silloin näet oli pelättävissä, että Neuvostoliitto jatkaisi laajentu-mistaan ja valloittaisi m.m. koko Suomen. Tämä mahdol-lisuus nähtävästikin otettiin Englannissa vakavasti huomi-oon, siitä päättäen että Englannin tiedetään helmikuun lo-pussa 1941 suunnitelleen lähetystönsä kutsumista pois Hel-singistä ja Suomessa olevien etujensa valvomisen jättämistä Yhdysvaltain lähetystön tehtäväksi. Huhtikuun lopussa tämä valtuutus ulotettiin koskemaan myös Kanadan etujen valvomista siinä tapauksessa, että Neuvostoliitto hyökkäsi Suomeen. Jos tällainen käsitys Suomen asemasta oli val-lalla, ei ole ihmeteltävää, että Suomestakaan käsin kat-

sottuna tulevaisuuden näköalat eivät olleet erikoisen valoisia.

Eräänlaisen pelastuksen mahdollisuuden näytti tarjoavan Saksan lisääntynyt mielenkiinto Suomea kohtaan. Arvotukseksi jää, mitä muutoksia Saksan suunnitelmissa oli tehty, mutta joka tapauksessa Saksa alkoi kesällä 1940 huomattavasti lieventää entistä kylmää asennettaan Suomea kohtaan. Saksan taholta tapahtunut muutos tuli ensi kerran konkreettisesti näkyviin elokuussa 1940. Silloin Ribbentrop reklaamoivissa muodoissa vapautti Norjan valtauksen aikana takavarikoidut Suomen matkalla olleet ase-lasit. Uusi asenne Suomea kohtaan tuli myös esille ylipäällikölle 18. 8. 1940 suurimerkityksellisen asehankintasopimuksen yhteydessä esitettynä pyyntönä saada suorittaa eräs Saksan ilmavoimien sotilaskuljetus Suomen kautta Pohjois-Norjaan, samaan tapaan kuin Ruotsikin oli myöntänyt 5. 7. 1940 tehdyllä sopimuksella. Ehdotuksen tekijä, eversti Veltjens, matkusti Suomeen berliiniläisen toimimien "Veltjens & Aschpurvis, Waffen und Munition" edustajana ja siis ilman virallista asemaa ja ilman virallisia valtuuksia. Sen vuoksi hän pyysi ja myöskin sai Suomen Berliinin lähettilään suosituksen päästäkseen Suomen ylipäällikön puheille. Ylipäällikkö esitti asian presidentille. Tähän saksalaisten ehdotukseen ei Suomi voinut suhtautua muuten kuin positiivisesti, sillä sen hylkääminen olisi tarvellyt aseiden saannin mahdollisuudet, mutta sen hyväksymisen saatettiin laskea helpottavan maan poliittista ja taloudellista asemaa: Tällöin myös näyttää sovitun, että kauttakulun käytännöllinen järjestäminen jäisi kummankin puolen sotilasedustajien tehtäväksi. Neuvottelut, joita sotilasedustajat kävivät ensin Berliinissä ja sitten paikallisiin oloihin tutustumisen vuoksi Suomessa, suoritettiin erittäin salaisina ja valmistavat sopimukset tehtiin Suomen Yleisesikunnan ja Saksan ilmavoimien yleisesikunnan edustajien

kesken. Helsingissä 12. 9. 1940 päivätty everstiluutnantti Stewenin ja majuri Ochsin allekirjoittama neuvottelujen tulos (Vereinbarung) saksalaisten ilmavoimien kauttakuljetuksesta on hyvin yksityiskohtainen monine liitteineen, joissa tarkoin määriteltiin kuljetusten teknillinen puoli. Siinä edellytettiin saksalaisten itsensä ylläpitävän sitä organisaatiota, joka oli välttämätön kuljetuksia varten. Saksalainen neuvottelija saatuaan valmiiksi tämän teknillisen sopimuksen halusi tehdä metsästysretken Suomessa ja viipyä täällä vielä viikon päivät. Suomen lähettiläs Berliinissä sai tietää tästä sopimuksesta sitä välittäneen aseliikkeen edustajalta, joka samalla ilmoitti, että sitä ei ollut tehty Saksan ja Suomen hallitusten, vaan sotilaiden kesken, ja varoitti lähettilästä aloittamasta sen johdosta keskusteluja Auswärtiges Amtin kanssa, joka ei tiennyt asiasta mitään. Lähettiläs kuitenkin 17. 9. hallitukseltaan saamansa kehoituksen johdosta vaati jo alulle pannun kuljetuksen järjestämistä muodolliset vaatimukset tyydyttävällä sopimuksella, jonka olisi oltava Hangon kauttakulkusopimuksen mukainen, mutta tilapäiskuljetusten ollessa kysymyksessä lievempi. Tällöin kävi selville, että Auswärtiges Amt ei tosiaankaan tiennyt asiasta mitään ja oli erittäin haluton tekemään mitään sopimusta, koska asia muka oli liian vähäpätöinen. Erittäin todennäköistä on, että kauttakulkusopimus oli Göringin yksityispolitiikkaa ja että Auswärtiges Amt oli haluton hyväksymään sitä, koska se pelkäsi sen vaikeuttavan suhteita Neuvostoliittoon. Samasta syystä ei virallinen Saksa ollut halunnut olla tekemisissä myöskään Suomen asehankintojen kanssa. Näin ollen virallinen sopimus voitiin allekirjoittaa Berliinissä vasta 22. 9., jolloin kuljetukset jo olivat täydessä käynnissä ensimmäisen laivan saavuttua Vaasaan maan hallitukselle ja paikallisille viranomaisille yllätyksellisesti jo edellisenä päivänä. Tämä sopimus oli Auswärtiges Amtin formuloima ja se tehtiin Suomen lähe-

tystön ja Saksan ulkoasiainministeriön välisen nooottien vaihdon muodossa. Se oli aivan ylimalkainen ja poikkesi muutamissa tärkeissä kohdissa sotilaiden tekemästä teknillisestä sopimuksesta. Sen sanamuoto on seuraava:

“1. Suomen hallitus sallii Valtakunnanhallituksen pyynnöstä kauttakuljetuksen materiaalille ja siihen kuuluvalla henkilökunnalle (Material mit Begleitpersonal) pohjoisista Itämerisatamista Rovaniemen kautta pohjoista Jäämeri-tietä Kirkkoniemeen Pohjois-Norjassa.

2. Saksan valtakunnanhallitus ilmoittaa hyvissä ajoin Suomen hallitukselle kysymyksen tulevat purkaussatamat, kuljetuslaivojen lukumäärät, niiden tulo- ja lähtöpäivät sekä suunnitellut päivittäiset kuljetusmatkat Pohjois-Suomessa.

3. Saksan valtakunnanhallitus tekee Suomen hallitukselle viimeistään yhtä päivää ennen kuljetuslaivojen saapumista vastaavan ilmoituksen.

4. Aseet kuljetetaan erillään miehistöstä eri vaunuissa. Asevaunuissa olevien vartioupseerien ja -miehistön lukumäärästä tehdään erikoinen sopimus.”

Kun Suomen lähettiläs ei tuntenut sotilasedustajien kesken laadittua sopimusta, saattoivat saksalaiset antaa näille sopimuksille, joiden tietenkin olisi pitänyt täsmällisesti peittää toisensa, melkoisesti eriävän sisällön. Kun sotilaallisessa sopimuksessa, jota kauttakulussa noudatettiin, oli puhuttu saksalaisten joukkojen ja materiaalin kahtena portaan tapahtuvasta kauttakuljetuksesta, puhuttiin virallisessa sopimuksessa ylimalkaan vain materialista siihen kuuluvine henkilökuntineen. Jälkimmäisessä on määrätty, että aseet ja miehistö on kuljetettava eri vaunuissa, mutta edellisestä tuo määräys puuttuu. Jälkimmäinen on niin ylimalkainen, että siihen voidaan sisällyttää melkein mitä ta-

hansa ja jatkaa kauttakuljetuksia epämääräisen ajan, vaikka suullisesti oli ilmoitettu sen tarkoittavan kauttakulkua enintään 5,000 miehen ja tarvikkeiden kuljetukseen. Edellinen sopimus on selvästi tarkoitettu silloin tiedossa olevia Saksan ilmavoimien kuljetuksia varten. Täydentävä sopimus kuljetusten jatkumisesta tehtiin seuraavan lokakuun puolivälissä Helsingissä Saksan lähettilään ja Suomen ulkoasiainministerin välisellä noottien vaihdolla. Sitä laajennettiin sotilasedustajien sopimuksella, jonka Suomen puolelta ev. luutnantti Stewen ja Paasonen sekä Saksan puolelta kapteeni Berling allekirjoittivat 22. 11. 1940 Saksan lähetystössä sopimuksen saksalaisten lomalaisten kuljettamisesta Suomen kautta Saksan ja Pohjois-Norjan välillä. Sopimuksen mukaan Saksa sai oikeuden kuljettaa Suomen kautta lomalaisia samanaikaisesti enintään 750 miestä kumpaankin suuntaan. Tämä liikenne alkoi 9. 12. 1940.

Kun tämä kauttakulkusopimus eri muunnoksineen oli alkuna saksalaisten joukkojen pesiytymiselle Suomeen ja muodosti tekijän, joka myöhemmin oli kaikissa poliittisissa suunnitelmissa ja varsinkin erillisrauhan laskelmissa otettava vakavasti huomioon, on nyt perästäpäin sitä vastaan kohdistettu erittäin ankaraa kritiikkiä. Sopimusta tehtäessä edellytykset kuitenkin olivat niin pakottavat, että Suomessa tuskin olisi voinut olla mitään parlamentaarista hallitusta, joka silloin olisi voinut ja uskaltanut kieltäytyä tuota sopimusta tekemästä. Meidän on otettava huomioon, että Suomi oli tällöin yhteistoiminnassa olevien Saksan ja Neuvostoliiton muodostaman renkaan sisässä. Jos nämä molemmat suurvallat olisi suututettu, olisi ollut pelättävissä Suomen jako. Sen sijaan kauttakulkusopimuksen tekemisellä Saksan kanssa voitiin odottaa saatavan siltä taholta edes jotakin vastapainoa Neuvostoliiton kohtuuttomia vaatimuksia vastaan. Tuo laskelma osoittautuikin oikeaan o-

suneeksi, sillä Saksan kauttakulun alkamisen jälkeen Neuvostoliiton painostus Suomea kohtaan tuntuvasti keveni. Suomessa ei kauttakulkusopimusta kuitenkaan pidetty muuna kuin merkkinä Saksan täydellisen välinpitämättömyyden loppumisesta Suomen suhteen. Suomen Berlinin lähettiläs arvioi 25. 9. 1940 sopimuksen merkitystä siihen suuntaan:

“Kysymys on vähäpätöinen eikä siitä ole lupa Suomessa tehdä liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Se, että joukot, jotka olisi yhtä hyvin voitu Norjaan viedä toista tietä, vietiin Suomen kautta, on demonstraatio Suomen hyväksi. Saksa on nimenomaan sanonut, että Suomen on itse pidettävä huolta puolustuksestaan. Toiveita on kuitenkin siitä, että Saksa, jos uusi sota Suomen ja Neuvostoliiton välillä syttyisi, ei olisi niin välinpitämätön kuin viimeksi, mutta jatkuva mielenkiinto riippuu Saksan ja Venäjän suhteiden tulevasta kehityksestä.”

Silloin käsitettiin kaikkialla, että Suomi ei voinut tehdä mitään muuta kuin taipua sopimukseen Saksan kanssa. Kun kauttakulkusopimus oli 24. 9. käsiteltävänä valtioneuvostossa, kaksi sosialistista ministeriä (Fagerholm ja Salovaara, mutta ei Pekkala) ilmoitti tyytymättömyytensä vain sen johdosta, etteivät he olleet saaneet olla mukana sopimuksesta alustavasti päätettäessä, mutta asiallista huomauttamista sopimusta vastaan ei ollut kellään. Yleinen mielipidekin otti vastaan tyydytyksellä tiedon saksalaisen kauttakulun alkamisesta. Silloin ei osattu aavistaa, mitä komplikaatioita se toisi mukanaan. Sopimuksen laillisuuttakaan vastaan ei kenelläkään ollut mitään huomautettavaa, sillä myöskään Neuvostoliitolle myönnettyä kauttakulkuoikeutta ei ennen sen hyväksymistä esitetty eduskunnalle, koska neuvostohallitus oli vaatinut sen salassa pitämistä. Saksan kauttakulkusopimus joka tapauksessa on saanut eduskun-

nan muodollisen hyväksynnänkin, sillä se mainittiin hallituksen kertomuksessa eduskunnalle v:lta 1940 eikä sitä vastaan tehty mitään huomautusta. Yksityisesti oli Saksan kauttakulkusopimus esitetty eduskunnan jäsenille heti, kun se oli tehty, ja tieto siitä otettiin helpotuksella vastaan. Ulkovallatkin ymmärsivät syyt, joiden vuoksi Suomen oli ollut myönnettävä Saksalle kauttakulkuoikeus. Ulkoasiainministeriö ilmoitti siitä heti 23. 9. Neuvostoliiton, Ruotsin ja Englannin hallituksille. Neuvostohallituksella ei ollut mitään asiallista huomautettavaa sen johdosta, mutta Molotov oli ollut ilmeisesti pahalla tuulella. Kuitenkaan hän uuden sodan puhjettuaan ei maininnut sitä esittäessään muita syytöksiä Suomea vastaan. Pohjoismaiselta viralliselta taholta lausuttiin suorastaan onnittelu Suomelle sopimuksen johdosta. Englannin hallitus pani 26. 9. muodollisen vastalauseen kauttakulkusopimusta vastaan, mutta myöhemmin ilmoitettiin yksityisesti, että tuon sopimuksen tekeminen oli täysin ymmärrettävissä. Myöskin Yhdysvaltain ulkoasiainministeriö suhtautui sopimukseen varsin ymmärtäväisesti selittäen, että myönnytyks Saksalle tietysti on tehty pakkotilassa.

Mitään poliittista lähentymistä Saksaan ei ainakaan muodollisesti tapahtunut. Tähän aikaan Saksa vielä arvioi tilanteen sellaiseksi, että Suomen, Ruotsin ja Sveitsin pysyminen puolueettomana parhaiten vastaisi sen etuja eikä se pitänyt suotavana näiden maiden liittymistä kolmivaltasopimukseen. Huvittavana todistuksena siitä, kuinka neutraaleja Suomenkin suhteet Saksaan vielä kauttakulkusopimuksen käytäntöontultuakin olivat, on se tosiasia, että kenr.ev. Falkenhorstin pyydettyä eräitä tietoja maamme sotilaallisista ja taloudellisista oloista, pyyntöä 23. 10. 1940 harkittaessa presidentin neuvottelussa nimenomaan otettiin huomioon se mahdollisuus, että saksalaiset antaisivat nuo tiedot venäläisille. Kauttakulkusopimuksenkaan ei

katsottu sanottavasti lisänneen Suomen turvallisuutta. Sit-
ten siihen ei kiinnitetty mitään huomiota turvallisuustakee-
na niiden raskaiden neuvottelujen kestäessä, joita käytiin
Neuvostohallituksen kanssa Petsamon nikkeli-kaivoksen
omistuksesta.

Varsinaista poliittista merkitystä ei myöskään ollut sillä
vapaaehtoispataljoonalla, joka Suomesta koottiin Saksassa
koulutettavaksi. Aloite sen muodostamiseen tehtiin Sak-
san taholta maaliskuussa 1941, ja värväyksen suoritti yksi-
tyinen suomalainen komitea, joka osittain oli kokoonpantu
edelleen maailmansodan aikana tsarismia vastustaneesta
aktivistipiiristä. Suomalaiselta kannalta katsottuna vapaa-
ehtoisten lähettämällä Saksan armeijaan saattoi olla se
poliittinen merkitys, että Saksan intressi Suomea kohtaan
lisääntyisi. Kieltäytyminen olisi voinut vaikuttaa sitä hai-
tallisemmin Saksan ja Suomen suhteiden kehittymiseen,
kun useiden muidenkin Euroopan kansallisuuksien keskuu-
dessa oli käynnissä vapaaehtoisjoukkojen muodostaminen.
Eräässä neuvottelujen vaiheessa Hitler suuttuneena suo-
malaisten asettamiin ehtoihin jo oli uhannut aikovansa
"jättää Suomen kokonaan Neuvostoliiton armoille." Neu-
vottelujen kuitenkin päätyttyä positiivisesti Saksa puoles-
taan lupasi antaa vapaaehtoisille koulutuksen m.m. niissä
aselajeissa, jotka Suomelta kokonaan puuttuivat, kuten
panssariaseen laita oli, ja salamasodassa kehittämässään
taktiikassa. Vapaaehtoisten oli tehtävä kahden vuoden
sitoumus. Touko- ja kesäkuussa 1941 matkusti Saksaan n.
1200 vapaaehtoista ja myöhemmin n. 200 täydennysmiestä.
Näistä muodostettiin pataljoona SS-joukkoihin, joihin mo-
nista muista maista tähän aikaan värvätyt vapaaehtoiset
liitettiin. Näin tulivat suomalaisetkin vapaaehtoiset saa-
maan SS-joukoille kuuluvan poliittisen koulutuksen, mutta
sen vaikutus jäi täysin mitättömäksi, koska se oli suomalai-
selle ajattelutavalle liian vierasta. Ulkomailla lausuttu pel-

ko, että nämä SS-miehet Suomeen palattuaan muodostaisivat jonkinlaisen viidennen kolonnan, oli täysin aiheeton. Pataljoona otti osaa taisteluihin etupäässä Ukrainan suunnalla, kärsi melkoisen mieshukan ja sitoumusaikansa päätyttyä palasi Suomeen kesäkuussa 1943, jolloin se hajoitettiin. Tärkeintä on tässä yhteydessä todeta, että pataljoonan muodostamiseen ei pienimmässäkään määrin vaikuttanut myötätunto natsismia kohtaan eikä pataljoonan miehistö ole omaksunut kansallissosialistisia aatteita.

Myöhäissyksystä 1940 lähtien Saksan ja Neuvostoliiton välit alkoivat kiristyä niin, että siitä silloin tällöin pääsi oireita näkyviin julkisuuteenkin. Muuta tuskin oli odotettavissakaan sen jälkeen kuin Neuvostoliitto oli hävittänyt sitä Saksasta erottavan välivaltiovyöhykkeen. Molotov teki 12.—14. 11. kuuluisan Berliinin matkansa. Pitkään aikaan hänen neuvotteluistaan ei saatu Suomeen muuta kuin aivan ylimalkaisia ja rauhoittavia tietoja, että Suomen asemassa ei ollut tapahtunut mitään muutosta, tai että Molotovin käynti ei ollut aiheuttanut mitään Suomelle epäedullisia tuloksia ja että nikkeli-kaivoskysymystä oli kosketeltu vain ”reunasta”. Myöhemminkin saadut tiedot näistä neuvotteluista ovat ristiriitaisia. Saksan lähettiläs ilmoitti joulukuun alussa suullisesti Suomen ulkoasiainministerille uutena asiana, että suurlähettiläs von der Schulenburg oli marraskuun lopulla ilmoittanut Moskovassa Saksan pitävän sen intresseihin kuuluvana, että rauha säilyy Pohjois-Euroopassa. Toiselta puolen Saksan taholta annettiin ymmärtää, että se halusi säilyttää sopimussuhteensa Neuvostoliiton kanssa ja oli haluton tekemään Suomen hyväksi mitään, joka olisi omiaan vaikuttamaan niiden suhteiden jatkumista. Vasta sitten, kun kevättalvella 1941 oli käynyt ilmeiseksi, että Saksan oli luovuttava maihinnoususuunnitelmistaan Englantiin, lienee Saksassa ryhdytty harkitsemaan idän taholta uhkaavan vaaran eliminoinnista hyökkä-

yksellä. Silloin tietenkin Suomen asema saksalaisten suunnitelmista tuli olemaan aivan toinen kuin aikaisemmin. Tiedot Saksan suunnitelmista idässä olivat kuitenkin aina hyökkäyksen alkamiseen saakka aivan häilyviä. Saksan poliittiset edustajat väittivät maansa suhteiden Neuvostoliittoon olevan ennallaan. Saksan sotilasasiamies tosin oli 26. 10. vihjaillut siihen mahdollisuuteen, että Saksa voi joutua yhteentörmäykseen Neuvostoliiton kanssa, mutta että Hitler koettaa sen lykätä mahdollisimman kauas. Tämän jälkeen kuitenkin Saksan taholta kaikissa tiedonannoissa johdonmukaisesti vakuutettiin rauhallisten suhteiden Neuvostoliittoon jatkuvan. Tähän suuntaan harjoiteltu propaganda oli niin tehokasta, että niin hyvin diplomaatit kuin sanomalehtimiehet kaikkialla, muutamia harvoja poikkeuksia lukuunottamatta, aivan sodan puhkeamishetkeen saakka uskoivat Saksan pääsevän uuteen sopimukseen Neuvostoliiton kanssa. Siten esim. Saksan edustajat vielä 3. 5. ja 8. 5. 1941 antoivat presidentille tällaisia vakuutuksia. Ensimmäisen vihjeen suunnan muutoksesta antoi 20. 5. tasavallan presidentille Hitlerin erikoislähetä Schnurre, joka pääkohdiltaan selosti marraskuulla käytyjä neuvotteluja Molotovin kanssa ja näiden suurvaltojen monia kahnauksia, jotka pakottaisivat ottamaan huomioon sodanakin mahdollisuuden. Hänen arviointinsa mukaan rauhanomainen ratkaisu oli varsin mahdollinen, mutta sellaistakaan mahdollisuutta ei voitaisi jättää huomioonottamatta, että Neuvostoliitto ryhtyisi hyökkäykseen Suomeen ja Balkanille turvatakseen itselleen ne edut, joita Molotov oli vaatinut ja saadakseen etumatkan Saksaan nähden siinä sodassa, joka Neuvostoliiton ja Saksan välillä tällöin kävisi välttämättömäksi, mutta jota Saksa ei aloittaisi. Tämän mahdollisuuden huomioonottaen Hitler nyt edustajansa kautta teki ehdotuksen, että suomalaiset lähettäisivät jonkun tai joitakin yleisesikuntaupseereita Saksaan kes-

kustelemaan, miten sotilaalliset toimenpiteet voitaisiin koordinoida tällaisessa Suomeen kohdistuvassa hyökkäystapauksessa. Ensimmäisenä vastauksenaan tähän ehdotukseen presidentti Ryti ilmoitti, että Suomi ei halua ryhtyä hyökkäyssotaan eikä sekaantua suurvaltojen sotaan. Kuitenkin, jos meidän kimppuumme hyökätään, taistelemme, kuten ennenkin olemme tehneet, yksinkin, mutta tietysti olemme iloisia, jos saamme ulkoa apua. Lopputuloksena oli, että ehdotus valmistelujen suorittamiseksi mainitunlaisen selvityksen saamiseksi hyväksyttiin neuvottelussa, jossa presidentin lisäksi olivat saapuvilla ylipäällikkö, pääministeri, puolustusministeri ja ulkoasiainministeri. Erikoisesti sotilasjohto piti tällaisia neuvotteluja välttämättöminä. Siinä tarkoituksessa lähetettiin kenraali E. Heinrichsin johdolla Saksaan muutamia yleisesikuntaupseereja, joille sotamarsalkka Keitel, kenraaliversti Jodi ja kenraali Halder Saksan sotilasjohtoon edustajina 25. 6. Salzburgissa ja seuraavana päivänä Berliinissä yleiskohtaisesti selostivat sotilaspoliittista tilannetta ja antoivat joitakin vihjeitä omista suunnitelmistaan. Sen mukaan Neuvostoliiton sotilaskeskitykset Saksaa vastaan olivat saaneet aikaan jännityksen, joka kyllä voisi tulla rauhanomaisestikin selvitetyn, mutta joka myös voisi johtaa kriisiin. Sen varalta oli Saksa ryhtynyt valmisteluihin, joiden yhtenä osana olisi erään Pohjois-Norjassa olevan divisioonan vaihto Saksasta Suomen kautta sinne kuljetettavaan divisioonaan. Saksalaiset eivät odottaisi Suomelta enää ponnistuksia, koska se juuri oli kestänyt raskaan talvisodan ja koska heillä yleensä ei ollut tapana omien pyrkimystensä toteuttamiseksi antaa toisten kansojen vuodattaa vertaan. Kun suomalaiset heti alussa olivat ilmoittaneet, että heillä ei ollut valtuuksia tehdä mitään sopimuksia ja että Suomi ei aloita hyökkäyssotaa, keskustelut saivat aivan hypoteettisen operatiivisen luonteen, joiden edellytyksenä oli Neuvostoliiton hyökkäysa-

loite. Kun Saksan sotilasjohto kuitenkin ilmoitti odottavansa Suomen poliittisen ja sotilaallisen johdon kannanottoa esitettyihin ajatuksiin, sovittiin, että Saksasta tulisi joku korkea upseeri 3. 6. saamaan Suomen vastauksen. Tällaista vastauksen noutajaa ei kuitenkaan jostakin selittämättä jääneestä syystä koskaan saapunut. Huomioionnotteen tapahtumien myöhemmän kulun täytyy pitää sangen todennäköisenä, että Saksan sotilasjohto tahtoi välttää mahdollisuuden saada Suomelta kielteinen vastaus ja piti varmimpana antaa tilanteen kehittyä sellaiseksi, että Suomi ilman vaihtoehtoja joutuisi tapahtuneiden tosiasiaain eteen.

Touko- ja kesäkuun vaihteessa alkoi saapua tietoja, jotka viittasivat Saksan hyökkäysaloitteen mahdollisuuteen. Siten Suomen Berliinin lähettiläs ilmoitti 27. 5., että Saksan raskasta pansarivaunukalustoa siirrettiin lännestä itään, että juna muutettiin venäläisellä raideleveydellä kulkeviksi, koska Saksa muka saisi kauttakulkuoikeuden Neuvostoliiton rautateillä, vapaasataman Kauko-Idässä jne. Eniten Saksan ja Neuvostoliiton välien kiristymiseen viittaavia tietoja saapui Romanian suunnalta. Siten Suomen sikäläinen lähettiläs ilmoitti pitkän sarjan siihen suuntaan puhuvia tietoja: 6. 4. Romanian osittaisesta liikekannallepanosta, 27. 4. saksalaisten joukkojen vahvistamisesta Bessarabian rajalla ja rajaseudun evakuoinnista, 9. 5. venäläisten suorittamasta evakuoinnista Bessarabiassa, 3. 6. liikekannallepanon 50% laajuudesta maksimiin verrattuna, 19. 6. venäläisten suurista keskityksistä ja 21. 6. ratkaisun tapahtumista lähivuorokausina tai tunteina. Nähtävästi juuri näiden tietojen perusteella tasavallan presidentti valtioneuvoston kokouksessa 9. 6. esittämässään tilannekatsauksessa lausui pitävänsä mahdollisena, että konflikti voi kehittyä polttopisteeseensä jo ennen juhannusta. Neuvostoliiton virallinen tietotoimisto kuitenkin 13. 6. peruutti kaikki huhut siitä, että Neuvostoliiton ja Saksan välillä olisi jotakin so-

danvaaraa olemassa. Tätä peruutusta, jonka neuvostolähettiläs Orlov uudisti ministeri Wittingille vielä 20. 6., ei Suomesa kuitenkaan pidetty täysin luotettavana, koska Saksan taholta ei ollut mitään vastaavaa selitystä annettu.

Ei missään kirjallisessa lähteessä eikä, mikä on kaikista tärkeintä, myöskään itse tapahtumien logiikassa löydy edes vihjausta siitä, että Saksa olisi ilmoittanut hyökkäyspäätöksensä ennakolta Suomen poliittiselle johdolle. Sotilasjohto sitä vastoin näyttää muutamia päiviä ennen saaneen kehoituksen olla hälytysvalmiina 22. 6. Annetut tiedot olivat viimeiseen saakka epämääräisiä. Suomea kehoitettiin sodanvaaran vuoksi olemaan varuillaan, mutta samalla annettiin ymmärtää, että rauhanomainen ratkaisu on mahdollinen. Koko poliittinen ilmapiiri oli täynnä eri suuntaan meneviä huhuja, joiden perää ja tarkoitusta oli vaikea selvittää. Uutta Saksan—Neuvostoliiton sopimusta Suomen hallituskin piti mahdollisena, kun presidentti 30. 5. antoi ministeri T. M. Kivimäen tehtäväksi koettaa pitää huolta siitä, ettei ratkaisu tapahtuisi, kuten syksyllä 1939, Suomen kustannuksella. Suomen toivomukset, jotka Saksan toivottiin ottavan huomioon Neuvostoliiton kanssa käytävissä neuvotteluissa, olivat varsin vaatimattomia: että Suomi toivoi riippumattomuutensa takaamista, että Suomi toivoi entisten rajojensa palauttamista, jolloin Neuvostoliitto kuitenkin saisi pitää Pietarin puolustukselle tärkeiksi katsomansa alueet Karjalan kannaksella ja Suomi saisi aluekorvausta Itä-Karjalasta, että Neuvostoliitosta toivottiin tukea kansanhuoltoon ja että Pohjois-Jäämerelle olisi saatava suomalaisten kalastajien käyttöön 20 troolaria.

Nämä toivomukset Suomen lähettiläs esitti Auswärtiges Amtissa jo 31. 5. Sen jälkeen hän 2. 6. hallituksensa kehoituksesta esitti lisätoivomuksen, että Neuvostoliiton kieltäytyessä suostumaan rajajärjestelyihin olisi ainakin Vallinkosken vesivoimariita saatava ratkaistuksi oikeudenmu-

kaisella tavalla Suomen eduksi ja että Suomen muista toivomuksista tärkeimpinä olisi pidettävä turvallisuustakuuta ja elintarvikekysymyksiä koskevat. Vielä 6. 6. lähettiläs sai hallitukseltaan kehoituksen, että neuvotteluissa voitaisiin suurin piirtein tyytyä pyytämään Suomen entisten rajojen palauttamista. Auswärtiges Amt piti Suomen lähettilästä siinä käsityksessä, että neuvottelut sujuivat normaalisti. Sen perusteella tämä 10. 6. saattoi ilmoittaa hallitukselleen, että Suomen toivomuksiin oli saatu "tydyttävä ennakkovastaus."

Näiden toivomusten esittäminen oli aivan turhaa vaivaa, sillä saksalaiset eivät ilmeisestikään käyneet Neuvostoliiton kanssa mitään sellaisia neuvotteluja, joissa tällaisia asioita olisi käsitelty. Niillä ei nyt ole muuta merkitystä kuin että ne osoittavat Suomen hallituksen vielä kesäkuun alussa 1941 uskoneen rauhan jatkumiseen ja Suomen toivomusten olleen niin oikeudenmukaisia kuin ne provosoimattoman hyökkäyksen kohteeksi joutuneella maalla yleensä voivat olla.

Kun Hitler sitten hyökkäyksensä alkaessa 22. 6. 1941 antamassaan julistuksessa mm. sanoi:

"Rinnan suomalaisten toverien kanssa seisovat Narvinkin voitokkaat taistelijat Pohjoisen Jäämeren rannalla. Saksalaiset divisioonat Norjan valloittajan komennossa suojaavat yhdessä suomalaisten vapaussankarien kanssa, joita heidän marsalkkansa johtaa, Suomen aluetta",

niin tämä lausuma kyllä aivan kirjaimellisesti luettuna oli paikkansa pitävä, mutta liiankin helposti saattoi johtaa väärinkäsityksiin. Hitlerillä ei ollut minkäänlaista valtuutusta mainita suomalaisia taistelutovereinaan. Mitään aseveljeyteen sitovaa sopimusta ei ollut olemassa. Hitlerin puhe olikin rakennettu sen oikeaan osuneen odotuksen varaan, että puna-armeija joka tapauksessa hyökkää Suomeen, jol-

loin aseveljeys ja yhteistoiminta syntyy itsestään, ilman mitään sopimustakin. Suomessa Hitlerin julistuksen Suomea koskeva kohta herätti kiusallista huomiota, ja aiheutti eräitä diplomaattisia toimenpiteitä, mutta asia ei ollut kokonaan autettavissa, sillä ei voinut tulla kysymykseenkään, että hädässä oleva pikku valtio olisi uskaltanut loukata sitä ainoata suurvaltaa, joka saattoi sitä auttaa ahdingossa. Hitlerin puheeseen ei sisällynyt suoranaista väärennystä eikä sitä myöskään voida sanoa selväksi kaappaukseksi, mutta kuitenkin se oli shakkiveto, joka osoittaa, kuinka häikäilemättömästi suurvallat käsittelevät pikkuvaltioita.

VI. SUOMEN ASEMA SODASSA VV. 1941—1942

1. Sodan puhkeaminen.

Kun kahden valtion välillä puhkeaa sota, on se jomman-kumman tai molempien syytä, ja ainakin toisinaan vastuu on muutamilla harvoilla ulkopoliittisilla johtajilla. Kumman puolen tai kenen syytä siis on, että Suomen ja Neuvostoliiton välillä v. 1941 uudestaan puhkesi sota?

Kysymystä tuskin voidaan kiistattomasti ratkaista yksinomaan suomalaiselta taholta saatavien tietojen perusteella, koska Suomi joutui vedetyksi mukaan suurpoliittiseen peiliin, jossa sillä itsellään ei ollut juuri mitään sanottavaa. Vasta ulkomaisen lähdeaineiston avulla voidaan täysin tyydyttävästi selittää, missä syy-yhteydessä mikin tapahtuma on keskenään. Suomen näkökulmasta voidaan todeta vain tapahtumien ulkonainen kulku, mutta sen selittäminen jää monissa tärkeissä kohdissa hypoteettiseksi.

Tapahtumien ulkonainen kulku oli seuraava.

Salzburgissa ja Berliinissä oli toukokuun lopulla käyty saksalais-suomalaisia sotilaallisia keskusteluja sen tapauksen varalta, että Neuvostoliitto aloittaisi hyökkäyksen Suomea vastaan. Suomessa taas alkoi hiukan myöhemmin merkittävä saksalaisten joukkojen vaihto, joka näytti olevan kauttakulkusopimuksen nojalla tapahtuva normaalin toimien pite. Kysymykseen saattoi myös tulla, että tämä vaihto liittyi osana niihin painostustoimenpiteisiin, joilla saksalaiset vihjailivat tekevänsä Neuvostoliiton taipuvaiseksi ristiriitojen rauhanomaiseen ratkaisuun. Kevättalvela, jolloin jääesteet supistivat kauttakulkuliikennettä, myös-

kin saksalainen etappikoneisto oli supistunut, niin että esim. 15. 3. sen vahvuus oli vain 36 päällystään ja 834 miehistään kuuluvaa miestä. Keväästä lähtien etappihenkilöstön lukumäärä lisääntyi, ei kuitenkaan epäilystä herättävästi. Ensimmäinen jalkaväikyksikkö, joka kuljetettiin Suomen kautta, oli huhti- ja toukokuun vaihteessa Kirkkoniemeeseen viety SS-pataljoona. Vielä 6. 6. oli Suomessa saksalaisia 695 ilmavoimien ja 838 armeijan miestä, siis tavalinen etappiorganisaatio, jota voitiin katsoa tarvittavan kauttakulun säännölliseen hoitamiseen. Mutta sitten Pohjois-Suomessa olevien saksalaisten lukumäärä äkkiä valtavasti lisääntyi: saksalaiset ryhtyivät Suomen kautta suoritamaan Pohjois-Norjassa olevan SS-divisioonan vaihtoa. Useihin Suomen satamiin alkoi saapua runsaasti saksalaisia laivoja, joiden lasteista paikalliset viranomaiset eivät pyynnöistään huolimatta saaneet mitään tietoja. Aikana 7.—10. 6. saapui 38 ja 11.—21.6 yhteensä 36 laivaa. Pohjoisesta lähti siis marssimaan Rovaniemelle vaihdettava divisioona kaikkine varusteineen, ja Pohjois-Suomen satamista taas lähti Ranuan tietä pitkin pohjoiseen uusi vaihtava divisioona.

Tällä välin oli ulkopoliittinen tilanne kehittymässä selaiseksi, että suomalaiset ilman mitään sopimusta tunsivat kevennystä, jos nuo divisioonat eivät kovin kiireesti poistuneet Suomesta. Talvisodan ajalta muistettiin varsin hyvin, kuinka Petsamoa ei ollut pystytty puolustamaan ja kuinka helposti neuvostojoukot olivat valloittaneet Sallan. Nimenomaan Sallan suunta, johon nyt oli valmistumassa Moskovan rauhan määräämä rautatie, tuntui vaaralliselta. Tiedettiin, että Suomea vastassa olevat neuvostojoukot olivat lukumääräisesti voimakkaita ja täysin sotavalmiita. Kun lisäksi Saksan ja Neuvostoliiton keskitykset toisiaan vastaan osoittivat lähenevän myrskyn merkkejä, oli jo 30. 5. pidetty mahdollisena, että armeijan ylipäällikön oli ryh-

dyttävä varovaisuustoimenpiteisiin, ja 9. 6. tällä jo olikin enemmän kuin riittävästi aihetta asevelvollisuuslain mukaisesti vaatia kutsuttavaksi koolle muutamia reserviryhmiä ylimääräisiin harjoituksiin. Ensimmäiset toimenpiteet sitä varten suoritettiin 10. 6. ja laajennettuna se määrättiin 17. 6. alkavaksi seuraavana päivänä. Näitä toimenpiteitä eri vaiheissaan perusteltiin sillä vaaralla, joka aiheutti maassa olevan vieraan sotaväen paljoudesta. 19. 6. annettiin käsky Ahvenanmaan miehityssuunnitelman toimeen panosta 22. 6. Rajalla olevat suojajoukot saivat tiukat ohjeet välttää kaikkea sellaista toimintaa, joka voisi aiheuttaa selkkauksia. Myöskin joukkojen ryhmitys oli niin selvästi defensiivinen, että myöhemmin varsinaisten sotatoimien alettua ryhmitys oli suoritettava uudestaan. Kuinka defensiivisiä kesäkuussa suoritettut toimenpiteet todellakin olivat, näkyy vakuuttavasti siitäkin, että ylipäällikön vaatimuksesta kaakkoisella rajavyöhykkeellä suoritettiin laaja siviiliväestön evakuatio. Noin 60,000 ihmistä irtaimistoiheen ei kii-reimpien kesätöiden lähestyessä siirretä pois asuinsijoiltaan turhan vuoksi eikä ainakaan siinä tapauksessa, että itse suunnitellaan offeensiivia. Kun eräs Yhdysvaltain ulkoministeriön virkamies seuraavana syksynä väitti, että päätös hyökkäyssodasta Helsingissä oli tehty jo huhtikuun alussa, on tuota väitettä vastassa niin raskaita tosiasioita, että sitä täytyy pitää täysin tuulesta temmattuna. Muiden todisteiden lisäksi on yhtenä mainittava Saksan yritys vielä sodan aattopäivänä saada aikaan sopimus Suomen kanssa. Suomen Berliinin lähettiläs sai 19. 6. tehtäväkseen ilmoittaa presidentille, että valtiosihteeri Schnurre Auswärtiges Amtin edustajana tulisi 21. 6. Tukholmaan, jonne Suomesta voitaisiin lähettää luottamusmieheksi eversti Paasonen keskustelemaan taloudellisista, poliittisista ja sotilaallisista kysymyksistä. Seuraavana päivänä tätä tarjousta täydennettiin ilmoituksella, että Schnurre matkustaisi

Tukholmaan “taivuttaakseen Ruotsin mukaan.” Presiden-
tin ja ulkoasiainministerin kehoituksesta Tukholmaan lähti
tohtori Henrik Ramsay, jolle ilmoitettiin Saksasta pyyde-
tyn Suomen hallitusta lähettämään jonkun henkilön neu-
vottelemaan Schnurren kanssa. Neuvottelu 21. 6. jäi kui-
tenkin aivan ylimalkaiseksi keskusteluksi eikä siinä lain-
kaan kosketeltu poliittisia eikä sotilaallisia kysymyksiä.
Molemmat neuvottelijat jäivät vielä muutamaksi päiväksi
Tukholmaan neuvottelemaan kumpikin omista asioistaan
ruotsalaisten kanssa. Vasta Schnurrelta Ramsay kuuli, et-
tä tämä neuvotteli yhden saksalaisen divisioonan kautta-
kulkuluvasta Norjasta Ruotsin rautateitse Suomeen. Tä-
män kuljetusluvan hankkimisessa oli Suomen Tukholmassa
oleva lähettiläs antanut hallituksensa ohjeen mukaisesti
tukeaan. Tuo lupa myönnettiin 25. 6. Selittämättä jää,
miksi Saksan edustaja ei tehnyt mitään valtuuksia sopimus-
ten tekoon ja hän sen vuoksi piti hyödyttömänä korttiansa
paljastamista.

Kun kerran sodanvaara oli ilmeinen, Suomen sotilasjoh-
to 15. 6. suoritti saksalaisten joukkojen kanssa sellaisen
polustuslohkojen jaon, että saksalaiset saivat osakseen
pohjoisrintaman Oulujärven korkeudelle saakka ja niille
alistettiin keskityskuljetusten päätyttyä sekä operatiivisesti
että huollollisesti siellä olevat suomalaiset joukot. Näiden
joukkojen asema oli muutamia päiviä varsin omituinen.
Tällä suunnalla toimiva korkein saksalainen komentopor-
ras AOK Norwegen näet oli jo 10. 6. päivätyllä, mutta vas-
ta 16. 6. suomalaisen 111 Armeijakunnan esikuntaan saa-
puneella käskyllä ilmoittanut, että Oulun pohjoispuolella
olevat joukot alistetaan AOK:lle 15. 6. alkaen. Suomalai-
sen armeijakunnan komentaja kuitenkin antoi 22. 6., Sak-
san ja Neuvostoliiton välisen sodan puhjettua, joukolleen
käskyn, jonka mukaan niiden oli oltava valmiina vastatoi-
menpiteisiin venäläisten hyökkäävän toiminnan varalta,

mutta samalla ilmoitettiin, että valtakunnan rajan ylittäminen oli toistaiseksi jyrkästi kielletty. Vasta 24. 6. tapahtui lopullisesti 111 AK:n alistaminen AOK:lle. Siitä huolimatta kuitenkin samana päivänä klo 17.50 saksalaisen sotilasjohdon edustaja eversti Buschenhagen ilmoitti 111 AK:n esikunnalle, että maatiedustelun rajanylityslupa ei toistaiseksi koske suomalaisia joukkoja. Poliittisella linjalla todettava Suomen puolueettomuusperiodi 22—25. 6. välisenä aikana on selvä myöskin sotilaslinjalla ja on ulottunut saksalaisillekin alistettuihin suomalaisiin joukkoihin saakka.

Suomessa olevien saksalaisten joukkojen lukumäärä kasvoi nopeasti heti sodan puhjettua. Täällä jo olevien kahden divisioonan lisäksi tuotiin Norjasta Ruotsin kautta erikoisluvalla Suomeen yksi saksalainen divisioona, jonka saapuminen alkoi 27. 6. ja jonka pääosa suomalaiseen johon alistettuna sijoitettiin Suojärven suunnalle ja sitten eteni suomalaisten joukkojen perässä Syvärin suulle. Sen jälkeen tuli Norjasta Petsamon suunnalle kaksi divisioonaa. Kesäkuun lopussa niitä siis oli yhteensä viisi divisioonaa. Saksalaiset aloittivat hyökkäyksensä Pohjois-Suomessa 1. 7.

Mitään yhteistä ylijohtoa Suomen rintamalla ei saksalaisilla ja suomalaisilla ollut sodan puhjetessa eikä myöhemminkään. Yhdysesikunnat ylläpitivät vain tavallisia tiedotusyhteyksiä. Mitään yksityiskohtaisia operatiivisia suunnitelmia ei ollut, vaan suomalaiset siinäkin suhteessa pysyivät odottavalla kannalla itsenäisinä.

Heti kun Saksan armeija oli laajalla rintamalla aloittanut hyökkäyksen Neuvostoliittoa vastaan ja Hitler epämääräisin sanoin julistanut suomalaistenkin seisovan saksalaisten rinnalla, Neuvostoliitto aloitti sotatoimet myöskin Suomea vastaan neuvostoradion esittäessä uhkauksia, että 200-miljoonainen kansa voi vihassaan pyyhkäistä "suomalaiset valkokaartilaiset" pois kartalta. Jo 22. 6. venäläiset lento-

koneet pommittivat Alskärin linnaketta, kahta Ahvenanmaan vesillä ollutta suomalaista sotalaivaa, Ahvenanmaalle matkalla ollutta kuljetuslaivaa sekä Porsön linnaketta ja monia muita kohteita Hangon suunnalla. Porsö sai tällöin luvan vastata tuleen. Sitä vastoin merivoimille annettiin samaan aikaan kielto suorittaa ammuntoja ja miinoituksia aluevesien ulkopuolella. Suomen kaakkoisrajalla samana päivänä avattiin Neuvostoliiton alueelta tuli suomalaisia rajavartioloita kohti, ja Petsamossa venäläinen tykistö pommitti suomalaista laivaa. Myöhemmin esitetty väite, että nämä hyökkäykset olisi tehty Suomessa olevia saksalaisia joukkoja ja kuljetuksia vastaan, on suorastaan naurettava, sillä venäläiset kyllä jo yksistään Suomen hallitukseltakin saamiensa ilmoitusten perusteella varsin hyvin tiesivät, että missään noissa hyökkäyskohteissa ei ollut saksalaisia. Tätä väitettä ei olekaan esitetty tapahtumien tuoreena ollessa, vaan paljon myöhemmin.

Suomen ulkopoliitikassa seurasi 22. 6. aamusta 25. 6. iltapäivälle saakka kestänyt välivaihe, joka lyhydestään huolimatta on sekä historialliselta että oikeudelliselta kannalta katsoen varsin merkillinen ja huomion arvoinen. Suomi näet yritti pysyä puolueettomana Saksan ja Neuvostoliiton välillä puhjenneseen sotaan nähden. Todistukset siitä ovat lukuisia ja vakuuttavia. Samana päivänä kuin sota puhkesi, Suomen ulkosiainministeri lähetti Suomen ulkomailla oleville lähetystöille ilmoituksen, että Suomi pysyy puolueettomassa asenteessaan niin kauan kuin mahdollista, jatkaen diplomaattisia suhteitaan Neuvostoliittoon, mutta että Suomi on pakotettu puolustautumaan, jos Neuvostoliitto hyökkää. Saksan Helsingissä olevalle lähettiläälle tehtiin vastaava ilmoitus ja Suomen Berliinin lähettiläälle sähkötettiin Hitlerin julistukseen sisältyneen maininnan johdosta, että saksalaiset yhdessä suomalaisten kanssa suojaavat Suomen aluetta, seuraava selitys:

“Tämä vastaa kantaamme, että kyseessä ainakin Suomen osalta defensiivinen toiminta. Selvää, jos Venäjä tekee aggression puolustaudumme. Näistä seikoista riippumatta arvosteltava saksalaisten joukkojen maassaoloa, jotka ainakin vielä ovat mahdutettavissa transitosopimuksen puitteisiin. Tilanne Suomen kannalta silti kieltämättä epäämäräinen.”

Samana päivänä julkaistiin Lontoossa uutistoimistojen välityksellä virallinen lausunto, jossa todettiin, että sikkäläisen lähetystön asemassa ei ole tapahtunut mitään muutosta, koska Englanti ei ole sodassa Suomen kanssa. Seuraavana päivänä 23. 6. Suomen ulkoasiainministeriö edustaja antoi tukholmalaisille sanomalehdille Social Demokraten ja Svenska Dagbladet lausunnon, jonka mukaan Suomi aikoi pysyä puolueettomana ja että vain vastapuolen hyökkäys saa sen luopumaan puolueettomuudestaan. Samaan aikaan Englannin ulkoministeri Eden keskustelussaan Suomen lähettilään kanssa totesi tyydytyksellä Suomen puolueettomuuskannan ja lausui toivomuksenaan, että Suomi ei osallistuisi Neuvostoliittoon kohdistuviin sotatoimiin, koska siinä tapauksessa vanhastaan ystävälliset englantilais-suomalaiset suhteet joutuisivat vaaraan ja Suomelle olisi erittäin vaarallista, jos se tässä sodassa joutuisi “väärälle puolelle”. Saksan ulkoministeriö taas pyysi Suomen lähettiläältä vastauksia niin pian kuin mahdollista kolmeen kysymykseen: mikä on Suomen aattellinen suhtautuminen bolshevismiin, mikä asenne Suomella on Neuvostoliittoon, ja millä tavoin Neuvosto nyt tällä kertaa on loukannut Suomen puolueettomuutta. Mitään vastausta ei Suomen puolesta ehditty antaa, ennenkuin tilanteen muuttuminen oli tehnyt sen aiheettomaksi. Suomen puolueettomuuden kolmantena päivänä 24. 6. ulkomiainministeri lähetti ulkomailla oleville lähetystöille ilmoituksen, että Suomen tarkoituksena oli niin kauan kuin mahdollista jatkaa samaa ulkopolitiikkaa kuin

aikaisemmin. Englannin parlamentissa taas Eden totesi Suomen puolueettomuuskannan ja että Neuvostoliiton—Suomen suhteissa ei ollut tapahtunut mitään muutosta. Vielä puolueettomuuden neljäntenä päivänä 24. 6. Saksa piti Suomea ei-sotaikäyväenä maana. Kun näet silloin Saksan radiossa selostettiin eri maiden kanta Neuvostoliittoa vastaan käytävässä sodassa, Suomea ei enää mainittukaan Saksan mukana taistelevien joukossa, kuten Hitlerin julistuksessa 22. 6. epämääräisin sanoin oli tehty. Auswärtiges Amt oli selittänyt tämän sivuuttamisen nyt johtuneen siitä, että Suomen kannanotto vielä oli epäselvä. Englannin ulkoministeriö ilmoitti taloudellisen sodankäynnin ministeriölle, että Suomea on katsottava neutraaliksi valtioksi. Suomen pääministeri oli valmistanut saman edellytyksen pohjalla eduskunnalle 25. 6. esitettävän selontekonsa tilanteesta, mutta ennen kuin päivä oli ehtinyt kulua iltaan saakka, oli tapahtunut niin järjestelmällinen paljous puolueettomuuden rikkomuksia Neuvostoliiton taholta, että selonteko oli rakennettava aivan uudelle pohjalle. Mutta vielä vähän ennen eduskunnan istuntoa Suomen edustajat toimivat maan neutraliteettikannan mukaisesti. Niissä neuvotteluissa, joita Tukholmassa käytiin yhden saksalaisen divisioonan kuljettamisesta Ruotsin kautta Suomeen, Suomen edustajat olivat edellyttäneet Suomen neutraliteetin jatkuvan, minkä johdosta Saksan edustaja oli valittanut Saksassa tekevän huonon vaikutuksen, että suomalaiset näin intimitissa neuvottelussa vetoavat neutraliteettiinsa. Seuraavana päivänä, jolloin Suomi jo oli sodassa mukana, oli tilanne muuttunut, ja voitiin vastata, että saksalaisilla ei enää ole aihetta toivomuksiin.

Tämä Suomen ulkopolitiikan neutraliteettivaihe kesäkuun 1941 kohtalokkaina päivinä osoittaa, että Suomella ei ollut mitään sitoumusta eikä sopimusta käydä Saksan kanssa sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Saksallehan olisi Suo-

men puolueettomuudestakin ollut niin suurta etua, että se olisi voinut tyytyä siihenkin, sillä joka tapauksessa Neuvostoliiton olisi pitänyt sijoittaa Suomea vastaan melkoisia varmistusjoukkoja. Tässä vaiheessa Neuvostoliitto itse teki Saksalle sen suuren palveluksen, että se pakottamalla pakotti Suomen sotilaalliseen yhteistoimintaan Saksan kanssa.

Suomen ulkoasiainministeri jätti Neuvostoliiton lähettälle heti ensimmäisten ilmapommitusten johdosta vastalauseen, mutta tämä kieltäytyi sitä ottamasta vastaan ja väitti Molotovin samana päivänä pitämään puheeseen viitaten, ettei tällaisia pommituksia ollut tapahtunut, vaan että päinvastoin Suomen puolelta oli suoritettu lentoja Neuvostoliiton alueelle. Huomautus, että tällaisia lentoja olivat suorittaneet vain pommitusretkiltään Suomesta palanneet venäläiset lentokoneet, jäi vastauksetta. Kun syytös, että Suomen alueelta olisi suoritettu lentoja Neuvostoliiton alueelle ja siis rikottu rauha, oli poliittisesti tärkeä, suoritettiin tutkimus saksalaisten mahdollisista lennoista. Tällöin kävi selville, että aamuyöllä 22. 6. Itä-Preussista Proverenin lentokentältä lähteneet saksalaiset koneet olivat meren puolelta lähestyen suorittaneet Kronstadtin—Pietarin välisen väylän miinoitusta käymättä Suomen alueella ja että seuraavana päivänä saksalaiset koneet lentäen Pietarin eteläpuolitse olivat pommittaneet Stalinin kanavaa palaten takaisin ilman välilaskua. Vasta 26. 6. Neuvostoliiton alueella pommituksia suorittaneista lentokoneista kaksi laskeutui suomalaisille lentokentille muiden palatessa suoraan Itä-Preussiin. Myöhemmätkin Pietarin ilmapommitukset saksalaiset suorittivat Viron lentokentiltä käsin. Kun Neuvostoliiton lähettiläs 22. 6. tiedusteli, mikä on Suomen asenne konfliktissa, sai hän vastauksen, että eduskunta käsittelee sitä 25. 6. ja että jatkuvat alueloukkaukset eivät suinkaan parantaisi suhteita. Seuraavanakaan päivänä

jätetty vastalause kaakkoisrajalla tapahtuneesta alueloukkauksesta ei johtanut mihinkään tuloksiin. Tällöin saatu tieto Neuvostoliiton Ahvenanmaan-konsulin muuttamisesta pois toimialueeltaan pikemminkin viittasi siihen suuntaan, että neuvostohallitus valmistautui kutsumaan pois edustajansa Suomesta.

Suomen Moskovassa oleva edustaja ministeri Hynninen sai illalla 23. 6. kutsun saapua ulkoasiainkomissariaattiin. Siellä Molotov vaati tietoa Suomen hallituksen kannasta Saksan ja Neuvostoliiton välisen sodan luomasta tilanteesta ja uudisti väitteensä, että Suomen alueilta oli hyökätty Neuvostoliittoon. Sähkösanomaa, jonka ministeri Hynninen heti lähetti hallitukselleen saadakseen pyydettyt tiedot, neuvostoviranomaiset viivyttivät niin kauan, että se saapui perille vasta yötä 25. 6. vasten, minkä jälkeen neuvostohallitus lopetti kaikki yhteydet, vaikka tällaisissa tapauksissa jokaisen rauhaa rakastavan hallituksen velvollisuus on kansainvälisten tapojen mukaisesti pitää erikoista huolta viestiyhteyksien säännöllisestä toiminnasta. Myöhemmin saatiin tietää, että ministeri Orlov oli 28. 6. kertonut eräälle Helsingissä olevalle puolueettoman maan edustajalle muutamia päiviä aikaisemmin ehdottaneensa neuvostohallitukselle yhteyksien katkaisemisesta Suomeen. Tuo yhteyksien katkaiseminen tapahtui 23. 6., ja ministeri Hynnisen sähkö välitettiin poikkeuksellisesti Helsinkiin, mutta vastaukselle ei jätetty viestiyhteyttä käytettäväksi. Tehtyään mahdottomaksi vastauksen saamisen Molotovin tiedusteluun Neuvostoliitto aloitti aamulla 25. 6. ilman sodanjulistusta niin laajan ilmahyökkäyksen Suomea vastaan, että sitä oli täysi syy pitää totaalisen ilmasodan alkuna. Lyhyt luettelo pommitetuista paikkakunnista riittää sen todistamaan: Kerimäki, Turku (kokonainen kortteli paloi), Inkeroinen, Anjala, Lahti, Heinola, Selänpää, Malmi, Mikkelä, Pyterlahti, Kotka (useita kertoja, suuria vaurioita),

Kymin Eskola, Porvoo, Forsby, Loviisa (osuma sairaalaan). Kaakkoisrajan ilma-aluetta puolustavat suomalaiset hävittäjät, joilla 25. 6. vielä ei ollut lupaa suorittaa lentoja rajan läheisyydessä, ampuivat klo 7—13 välisenä aikana alas 26 venäläistä pommituskonetta, joista 23:n jätteet löydettiin heti ja 3:n todettiin putoavan mereen. Turkua pommittaneet koneet lähestyivät meren suunnalta, arvatenkin Viron lentokentiltä käsin, ja saivat suorittaa hävityksensä puolustuksen niitä juuri lainkaan häiritsemättä. Ilmapommitusten lisäksi monilla raja-alueilla oli Suomea vastaan alettu jatkuva tykkituli. Vasta tällöin ylipäällikkö antoi rajalla oleville suojajoukoille luvan vastata neuvostojoukkojen tuleen ja suorittaa tykistöammuntoja, mutta nimenomaisen kiellon ylittää rajaa.

Eduskunnan suljetussa istunnossa 25. 6. pääministeri Rangell teki selkoa tilanteesta, todeten, että Suomi jouduttuaan hyökkäyksen kohteeksi Neuvostoliiton puolelta oli ryhtynyt puolustautumaan kaikin käytettävissä olevin sotilaallisin keinoin ja oli siis sodassa. Kuultuaan pääministerin selostuksen eduskunta yksimielisesti antoi hallitukselle luottamuslauseen. Sotaan joutuminen ei siis missään kehitysvaiheessa ollut muutamien harvojen henkilöiden päähänpisto eikä Suomen taholta aktiivisesti suoritettu toimenpide.

Tätä Suomen varovaista ja odottavaa asennetta jatkui hyvän matkaa heinäkuulle. Siten vasta 28. 6. päämaja antoi rintamajoukoille käskyn oman tiedustelun ulottamisesta rajan yli ja edullisten tyhjiksi jätettyjen maastokohtien miehittämisestä. Kun puna-armeijan sotatoimilla ei Suomen rintamalla ollut sellaisia mittasuhteita, että asemissa pysyminen, vetäytymisestä puhumattakaan, olisi ollut motivoitua, laadittiin päämajassa 29. 6. yhdessä Saksan sotilasjohdon edustajien kanssa pääkohtainen operaatiosuunnitelma, suoritettiin suomalaisten joukkojen uudestaan-ryhmitys hyökkäystä varten, ja vasta 10. 7. alettiin ne sotatoimet, joi-

ta eräs kirjailija on yhteisnimellä kutsunut "riemusodaksi" kuvatakseen sitä mielialaa, jonka vallitessa suomalaiset ryhtyivät valtaamaan takaisin Moskovan rauhassa menettämänsä ikivanhaa suomalaista aluetta. Kun se puna-armeijan iskujoukko, joka aikaisemmin oli ollut Karjalan kannaksella, nyt jo oli siirretty muualle, voitiin rajalla olevat venäläiset divisioonat suhteellisen nopeasti pakottaa perääntymään ja osittain motittaa. Tällöin oli yleisesti vallalla se käsitys, että sota ei olisi pitkäaikainen. Kestipä sota Saksan ja Neuvostoliiton välillä kuinka kauan tahansa, Suomen osalta sen uskottiin pian loppuvan, koska sotapäätämäärämme olivat rajoitettuja. Tämän suuntainen käsitys oli muuallakin yleinen. Siten tietävästi USA:n upseeripiireissä odotettiin Neuvostoliiton luhistuvan muutamissa viikoissa ja koko tämän sodan merkitsevän Englannille vain lyhyttä hengähdystaukoa.

Edellä mainitut tosiasiat osoittavat, että Suomesta ei ole kohtuullista etsiä syyllistä tai syyllisiä näin alkaneeseen sotaan. Kieltämättä oli inhimillistä, että täällä kernaasti nähtiin Neuvostoliiton joutuvan vaikeuksiin, koska se helpotti omaa asemaamme. Tuo ajatus tuli näkyviin presidentti Rytin 9. 6. valtioneuvoston esittämässä tilannekatsauksessa, jossa sanottiin, että meidän on toivottava sodan puhkeamista Saksan ja Neuvostoliiton välillä, mutta samalla myöskin itsestään selvänä asiana toivottava, että me itse voimme pysyä sen ulkopuolella. Sama ajatus tulee vielä selvemmin näkyviin presidentin 26. 6. Suomen kansalle pitämässä radiopuheessa, jossa hän mm. sanoi:

"Me emme vihaa Neuvostoliiton paljon kärsineitä ja sorronalaisina eläneitä kansoja, mutta kaiken tapahtuneen jälkeen tuskin kukaan voi meiltä odottaa, että me pukeutuisimme surupukuun sen johdosta, että hra Molotov ja hänen kanssaan Neuvostoliiton politii-

kasta vastuulliset piirit nyt ovat joutuneet oman shakalipolitiikkansa uhreiksi.”

Oli kaksi voimakasta tekijää, joille molemmille oli erisyistä ei vain tärkeää, vaan suorastaan välttämätöntä saada Suomi sekoitetuksi suurvaltasotaan. Toinen oli Saksa ja toinen Neuvostoliitto.

Saksan koko pitkän rintaman pohjoisen siiven olemassaololle oli suorastaan elinehto suomalaisten mukaansaaminen. Saksalaiset eivät olleet tottuneet sodankäyntiin pohjoisessa maastossa ja ilmastossa, mutta kuitenkin tällä suunnalla oli niin ensiarvoisia tavoitteita kuin Muurmannin rata, Pietari ja punalaivaston eliminointi taistelusta sulkeamalla Suomenlahti. Ilman suomalaisia tukikohtia useimmat näistä tavoitteista eivät olleet saavutettavissa. Mutta aseveljeydellä suomalaisten kanssa oli Saksalle huomattava moraalinenkin merkitys, sillä sen avulla saattoi Saksankin osalle lohjeta jokin annos sitä gloriaa, jota Suomella oli talvisodan johdosta koko sivistysmaailman silmissä. Suoranaisesti pakottamalla ei Saksa voinut saada Suomea mukaan, mutta se saattoi kehittää tilanteen sellaiseksi, että Suomi vääjäämättömästi joutuisi sotaan ja saisi olla kiitollinen, ettei sen nyt tarvinnut yksin taistella ylivoimaa vastaan. Järjestämällä Norjassa olevan divisioonan vaihdon siten, että se tosiasiaa oli vain rintamaanmarssi uutta sotaa varten ja epämääräisesti julistamalla suomalaisten seisovan saksalaisten rinnalla, oli suoritettu ne taktilliset toimenpiteet, joilla Suomi vedettiin sodan kynnykselle. Ilman ulkoapäin tulevaa sysäystä olisi Suomi kuitenkin jäänyt puolueettomaksi. Tuon sysäyksen antoi Neuvostoliiton 25. 6. suorittama suurisuuntainen ilmahyökkäys, joka antoi saksalaiselle painostukselle sen odottamat perustelut. Sen jälkeen Suomella ei ollut muuta mahdollisuutta kuin katsoa joutuneensa sotaan. Saksan poliittinen johto oli tietenkin enemmän kuin tyytyväinen saatuaan tiedon siitä.

Sen totesi Suomen Berliinin lähettiläs 26. 6. hallitukselleen lähettämässään sähkössä:

“Ilmoitukseni Venäjän hyökkäyksestä ja Suomen puolustustaistelun alkamisesta otettiin Auswärtiges Amtissa vastaan ilmeisellä tyydytyksellä suurena taktillisena etuna, jonka myöntämistä Neuvostoliiton taholta ihmetellään.”

Kehitys oli kulkenut Saksan sotilasjohdon laskelmien mukaisesti, aivan kuin Salzburgin—Berliinin neuvotteluissa tosiaankin olisi sovittu jostakin aivan määrätystä menettelytavasta, vaikka ne olivat oikeastaan olleet vain yksipuolinen puhuttelu (Besprechung), jossa saksalaiset olivat selostaneet omia ajatuksiaan. Tapahtuneet tosiasiat tekivät saksalaisille kuitenkin mahdolliseksi perästä päin tulkita asia siten, että mainituissa neuvotteluissa olisi tosiaankin sovittu jotakin. Sellaiselle pohjalle epäilemättä on rakentunut Hitlerin käsikirje, jonka ministeri Blucher 25. 6. välitti presidentille Suomen todettua joutuneensa sotaan ja jossa Hitler vakuutti, että Saksa ei koskaan jätä Suomea pulaan sekä ilmoitti vahvistavansa, mitä sotilaiden kesken oli sovittu (Abmachungen zwischen den Militären). Kun mitään sopimuksia ei kuitenkaan ollut tehty, ei presidentti voinut 27. 6. päivätyssä vastauksessaan puhua siitä mitään, eikä hänen kirjeensä sisältänyt muuta kuin ylimalkaisia kohteliaisuuksia.

Näin ollen siis kauttakulkusopimus oli ollut se ensimmäinen kiinnitys, jota käyttämällä Saksa saattoi kehittää tilanteen Suomessa suunnitteleamallaan tavalla. Muullakin käsitettiin tapahtumain syy-yhteys tällä tavoin. Siten lordi Newton lausui sattuvasti 22. 7. 1941 Englannin ylähuoneessa kuultuaan hallituksen ilmoituksen, että Englanti on päättänyt säilyttää ystävälliset suhteensa Suomeen:

“Suomalaisten puolesta on sanottavana koko joukko enemmän, kuin miltä ensi silmäyksellä näyttää.

Suomi on tällä hetkellä Euroopan kovimmin koeteltu maa. Suomalaisten sekautuminen sotaan johtui siitä onnettomuudesta, että Suomella oli eräs järjestely saksalaisten kanssa. Sitä ei kuitenkaan Suomi ole aiheuttanut, eikä se myöskään halunnut tulla sotaakäyväksi maaksi. Venäläiset ovat tietoisia erehdyksistään ja ovat nyt neuvotteluissa jugoslaviaalaisten, tshekkien ja puolalaisten kanssa. Onko siis mitään syytä olemassa, miksi he eivät lähestyisi myöskin suomalaisia.

Suomalaiset olisivat vain iloisia voidessaan vetäytyä syrjään nykyisestä sodasta, jos he saisivat vakautuksen siitä, että heille viime vuonna saneltua rauhan-sopimusta harkittaisiin uudelleen.”

Neuvostoliitolla taas oli, niin kauan kuin sen politiikkaa ei ohjattu aivan uusille urille, täysi syy vetää Suomi sotaan juuri Saksan rinnalla. Neuvostoliiton mainetodistuksen rikosluetteloon oli Suomen talvisota tuonut useita niin mustia lisiä, että ne suorastaan vaikeuttivat lähentymistä länsivaltoihin, joissa vapaa yleinen mielipide ei ole kabinetti käskyllä ohjattavissa mihin suuntaan sitä milloinkin pidetään tarkoituksenmukaisena. Tämä allemmuuskompleksia aiheuttava kiusallinen este oli poistettavissa ainoastaan siten, että Suomi saataisiin jollakin tavoin komprometoiduksi, jolloin Neuvostoliiton tekemät talvisodanaikaiset vääryydet unohtaisivat tai alkaisivat näyttää melkein pä oikeuteilta. Vain tällä tavoin Neuvostoliitto voisi saada täyden rehabilitaation. Huomioonottaen sen vastenmielisyyden, jota länsivalloissa tunnettiin Hitlerin järjestelmää kohtaan, Suomen kompromettoiminen tapahtuisi varmimmin, jos Suomi saataisiin pakotetuksi sotilaalliseen yhteistoimintaan Saksan kanssa. Sen vuoksi Hitlerin julistus 22. 6. Krem-

lissä varmaankin vastaanotettiin riemulla. Viholliset olivat yksimielisiiä ainoastaan yhdestä asiasta: Suomi oli vedettävä suurvaltasotaan. Puhtaasti sotilaallisesti katsoen oli Neuvostoliitolle Suomen viholliseksi tekeminen melkein yhdentekevää, sillä voitiin laskea Suomen armeijan talvisodassa heikentyneen ja saksalaisia tällä olevan niin vähän — pari kolme divisioonaa — että niillä ei olisi mitään merkitystä. Sen sijaan Englannin ja sen takana olevan anglo-saksisen maailman saattaminen Suomea vastaan oli Kremlin politiikalle tavoittelemisen arvoinen etu. Sodan puhkeamishetkellä Molotov pelottelikin Suomen edustajaa Englannin vihollisuudella. Niitä etuja, joita Suomen puolueettomaksi jättäminen toisi mukanaan, ei neuvostohallitus näytä pitäneen suuren arvoisina, koska Suomen kautta ei kulkenut mitään käyttökelpoisia yhteyksiä länsivaltoihin ja koska Pietaria ja Muurmannin rataa katsottiin voitavan joka tapauksessa puolustaa. Se merkillinen ele, että Stalin Paasikiven lähtiessä Moskovasta lupasi toimittaa Suomeen melkoisen määrän viljaa — joka kauppasopimuksen mukaisesti olisi pitänyt lähettää jo aikoja sitten — ei kelpaa miksikään merkiksi Neuvostoliiton Suomen-politiikan muutoksesta. Sitä käytettiin neuvostolaisessa propagandassa niin paljon hyväksi, että on täysi syy otaksua sen alunperinkin olleen tarkoitettu propagandakeinoksi.

Suomen vetäminen sotaan ei kuitenkaan tapahtunut sellaisissa muodoissa, että se olisi täysin tyydyttänyt kumppaakaan suurvaltaa. Suomi ei ollut tehnyt mitään poliittista sopimusta Saksan kanssa, vaan itsepäisesti yritti käyttää omaa erillissotaansa rajoitetuin sotapäämäärin. Saksa jäi vaanimaan tilaisuutta, saadakseen Suomen täysin sidotuksi rinnalleen. Neuvostoliitto taas jäi vaille sitä tyydytystä, että Suomi olisi liittoutunut Saksan kanssa esim. liittymällä kolmivaltasopimukseen. Sen vuoksi Neuvostoliitto myöhempiä liittolaisineen alkoi propagandallaan hei-

kentää Suomen nauttimaa myötätuntoa ja mustata sitä natsistiseksi, Saksan sateliittivaltioksi jne., mutta propagandaa aina oli häiritsemässä se pieni epämukavuus, että totuutta täytyi melkoisesti tyyllitellä, ennen kuin siitä tuli käyttökelpoinen.

Nämä kaksi keskenään taistelevaa ulkopuolista tekijää Suomen politiikassa olivat siis yksimielisiä vain siitä, että Suomi oli vedettävä suursodan pyörteisiin. Ne olivat yhteensä niin voimakkaita, että Suomella tuskin oli mitään mahdollisuutta välttää sotaan joutumista. Syksyllä 1939 se ainakin teoreettisesti olisi ollut mahdollista taipumalla Neuvostoliiton vaatimuksiin — eri asia sitten on, olisiko myöntyväisyys pelastanut Suomea sen paremmin kuin Baltian valtioitakaan. Kesällä 1941 sen sijaan Suomella oli valittavana vain kahdesta pahasta pienempi paha: joko suurvaltain taistelukentäksi joutuminen tai Saksan tuki, jonka jo maantieteellisistä syistä ei voitu odottaa muodostuvan lähimainkaan verrattavaksi Neuvostoliiton taholta uhkaavaan vaaraan.

Ne ulkopoliittiset olosuhteet, joissa Suomen oli käytävä uusi sotansa, olivat siis varsin komplisoituja ja vaikeita hallita. Kun liittolaispropaganda oli hyvin suunniteltua ja erittäin voimaperäistä, tuli ulkopoliittisten vaikeuksien lisäksi vähitellen myös sisäpoliittisia, sillä Suomen ehyt ja yhtenäinen kotirintama alkoi sodan loppupuolella hajaantua ja kannattajia löytyä sillekin käsitykselle, että koko politiikkamme oli ollut virheellistä ja että oli tehtävä täysi suunnanmuutos katsomatta niihin vaikeuksiin, joita irtautuminen suurvaltasodasta toisi mukanaan.

2. Suomen erillissota ja Saksan suhde siihen.

Kun sotapsykoosi joskus haihtuu ja kyetään objektiivisesti tutkimaan ja arvioimaan tapahtumien kulkua, varmasti huomataan, että Suomen kansan ja Suomen armeijan

suoritukset v. 1941 ovat vertojaan vailla. Sellainen uhrautuvaisuus ja lukemattomat tarunomaiset sankariteot eivät olisi mahdollisia, ellei koko kansa olisi tuntenut kärsineensä veristä vääryttä Neuvostoliiton taholta ja tahtonut oikaista sen. Millään muulla edellytyksellä ei myöskään olisi kyetty sellaiseen voimainponnistukseen, että v. 1941 16 % koko kansan väkiluvusta oli liikekannallepantuna tai vapaaehtoisesti tarjoutuneena maan puolustusvoimain palveluksessa.

Koko kansa yhtä hyvin kuin sen johtajat käsittivät, että nyt puhjennut sota oli vain uusi vaihe Suomeen suuntautuvan Neuvostoliiton ekspansion historiassa. Talvisota oli ollut sanan täydessä merkityksessä erillistä sotaa, siitä huolimatta että suursota jo silloinkin oli muualla käynnissä. Erilliseksi Suomen sota käsitettiin myöskin v. 1941 siitä huolimatta, että Saksa oli mukana. Ero oli vain siinä, että edellisellä kerralla Saksa oli ollut Neuvostoliiton puolella, mutta nyt oli sitä vastaan, ja että aikaisemmin Suomi oli ollut yksin, mutta nyt oli saanut rinnalleen muita. Saksalla oli omat sotapäätöksensä, joita kokonaisuudessaan luonnehdittiin nimityksellä "ristiretki bolshevismia vastaan". Suomen sotapäätökset sitä vastoin olivat ahtaasti rajoitettuja: oma puolustautuminen ja oma turvallisuus. Sitä kauemmas ei misään sodan vaiheessa tahdottu lähteä eikä myöskään lähdetty. Luonnollista on, että tämä sotapäätöksiin erilaisuus aiheutti Suomen politiikalle monia vaikeuksia.

Suomen asema oli ainutlaatuinen. Länsivalloisa sitä ei aina oivallettu tai ei tahdottu oivaltaa, mutta Saksan liittolaisten keskuudessa sitä katsottiin kateellisin silmin.

Todistuksia siitä, että niin hyvin Suomen hallitus kuin kansan yleinen mielipide tosiaankin piti taisteluumme erillissotana, on niin lukuisasti, että ne monesti saattoivat tuntua itsestään selvän asian mekaaniselta toistelulta, ja val-

tion tiedotustoiminnan oli niitä hiukan vaimennettava, koska ne monilla tahoilla suorastaan vaikeuttivat suhteita Saksaan. Joitakin on esimerkkeinä mainittava. Siten presidentti Ryti 4. 7. 1941 keskustelussa Yhdysvaltain lähettilään kanssa selitti, että Suomi ei ole liitossa Saksan kanssa eikä sillä Saksan paremmin kuin sen liittolaisten kanssa ole mitään poliittisia sopimuksia. Suomen sotilasjohto on kosketuksessa Saksan sotilasjohdon kanssa sotatoimien koordinoimiseksi, koska Suomi faktillisen tilanteen vuoksi on "kanssataistelija" (cobelligerent), Saksan rinnalla sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Suomi käsittää sotivansa erillisessä puolustussodassa eikä halua sekaantua suurvaltojen välisiin suuriin välienselvittelyihin, joihin sen varat ja voimat eivät riittäisikään. Suomen kohdalta taistelun tavoitteena on puolustaa omaa elämäänsä ja turvallisuuttaan sekä olemassaoloaan vapaana itsenäisenä kansana. Samanlaisia julkisestikin esitettyjä lausuntoja on runsaasti. Erikoisesti herättivät huomiota sekä kotimaassa että ulkomailla ministeri Väinö Tannerin lausunnot. Siten hän Tampereella 30. 7. 1941 pidetyssä työväenjärjestöjen juhlassa lausui:

"Emme osallistu suurvaltain välien selvitykseen. Me käymme omaa erikoissotaamme, joka on sivutapaussuursodassa. Suomi käy puolustussotaa. Se ei muutu sen kautta, että Saksa on sodassa Neuvostoliiton kanssa . . . Nyt meidän ei tarvitse taistella kotoisella maaperällä. Puolustaudumme vihollisen alueella."

Vaasassa 14. 9. 1941 pitämässään puheessa, joka herätti huomiota Yhdysvalloissa saakka, hän taas selvin sanoin selitti yhteistoiminnan Saksan kanssa olevan satunnaisista ulkokohtaisista tekijöistä johtuvaa:

"Vaikka sattumalta olemmekin aseveljiä Saksan kanssa, ei keskuudesamme ole erimielisyyttä siitä, että

sotamme on yksinomaan Suomea koskeva. Emme ole osakkaita maailmassa käytävässä suursodassa, emmekä halua joutua mukaan siinä tapahtuvaan suurvaltain väliseen voimainmittelyyn.”

Vastatessaan radiopuheessaan 28. 10. 1941 Englannin Osuustoimintaliiton pääsihteeri R. A. Palmerille tämän 23. 10 pitämään puheeseen Suomen asemasta hän vakuutti:

“Tätä puolustustaisteluumme on käyty ilman millekään taholle annettuja poliittisia sitoumuksia. Se on ollut taistelua yksinomaan Suomen omien etujen puolesta . . . Me jatkamme samaa puolustustaistelua, jota talvisotamme aikana toivottomissa olosuhteissa kävimme . . . Ainoa muutos näytelmässä on se, että Englanti nyt on Neuvostoliiton liittolainen. Mutta eihän tämä terveen järjen nimessä voi vaikuttaa meidän asenteeseemme.”

Tämä kanta tuli pian koetukselle, kun presidentti Ryti 19. 7. sai Hitlerin kirjeen, jossa sillä perusteella, että Englannin lähetystö voi toimittaa vakoilutietoja Neuvostoliitolle, vaadittiin Suomea katkaisemaan diplomaattiset suhteet Englannin kanssa, kuten Saksan liittolaiset jo olivat tehneet. Kun asia 22. 7. oli hallituksen käsiteltävänä, tuli päätökseksi, että ulkoasiainministerin oli koetettava hoitaa asia kernaimmin supistamalla Englannin kauppa- ja sotilas-edustusta. Toisesta yhteydestä käy selville, että tehtävä ei tullut hoidetuksi taitavasti, mutta joka tapauksessa Suomi ei välittömästi noudattanut Saksan taholta tullutta kehoitusta. Jyrkästi kielteisen vastauksen Suomi saattoi antaa vaatimukseen diplomaattisten suhteiden katkaisemisesta Norjan pokolaishallituksen kanssa.

Periaate, jonka mukaan Suomen oli vältettävä kannanottoa sille vieraan maailmansodan yhteydessä olevien il-

miöiden kanssa, näkyy myös siitä, että kun Suomelta 27. 8. virallisesti pyydettiin Japanin asettaman Nankingin hallituksen tunnustamista, Suomi ei ryhtynyt tuohon toimenpiteeseen. Mandshukuon hallituksen de jure tunnustamiseen sitä vastoin suostuttiin 18. 7. 1941, koska jossakin kysymyksessä oli osoitettava myöntäväisyyttä, koska Mandshukuon hallitus sentään oli ollut toiminnassa kymmenkunta vuotta ja koska sen tunnustamista oli pyydetty jo maaliskuussa 1941. Halua pitää Suomi erillään Saksankin rintamalla Neuvostoliittoa vastaan käydystä sodasta osoittaa se tosiasia, että ylipäällikkö jo syyskuussa 1941 antoi sotilasedustajalleen Saksassa käskyn tehdä esityksen suomalaisen vapaaehtoispataljoonan kotiuttamisesta. Esityksen toteuttamisen esti kuitenkin vapaaehtoisten tekemän kahden vuoden palvelussitoumus, minkä vuoksi kotiuttaminen saattoi tapahtua vasta kesällä 1943. Vielä selvemmin pyrkimys pesäeron tekemiseen tulee näkyviin marraskuun 1941 alussa ylijohdon tekemässä päätöksessä ryhtyä sellaisiin järjestelyihin, että saksalaiseen johtoon alistetut suomalaiset yksiköt vedettäisiin pois. Kun juuri tähän aikaan saksalaisille alistettu suomalainen armeijakunta oli alottanut hyökkäyksen Louhen suuntaan ilmoittamatta siitä mitään omalle ylijohdolle, tuo hyökkäys, joka edistyi erittäin hyvin ja todennäköisesti olisi johtanut Muurmannin radan ainakin jonkin aikaa kestävään katkaisemiseen, keskeytettiin samoista syistä kuin muutkin vastaavanlaiset suunnitelmat.

Elokuun toisella puoliskolla 1941 tehtiin Saksan taholta ehdotus Suomen osanotosta Pietarin valtauksen. Ylipäällikkö oli saanut sotamarsalkka Keiteliltä kirjeen, jossa ehdotettiin, että Suomi, saavutettuaan valtakunnan entisen rajan, jatkaisi hyökkäystä edelleen Neuvostoliiton alueelle. Saksan armeija suorittaisi hyökkäyksensä saarrostavana Pietarin ohi ja suomalaisten olisi edettävä Itä-Kannaksella,

jossa ne sitten yhtyisivät saksalaisiin. Aunuksessa taas suomalaisten olisi edettävä Syvärin suulta ja varmistettava Laatokan kaakkoisranta. Presidentin neuvottelussa 24. 8. tuli päätökseksi antaa kieltävä vastaus ja 26. 8. se ilmoitettiin saksalaiselle yhdysesikunnalle. Tämä ei kuitenkaan vielä tahtonut jättää asiaa sikseen, vaan 31. 8. ehdotti, että suomalaiset sentään pohjoisesta tunkeutuisivat Pietariin. Tähänkään ei haluttu suostua. Tinkimisen lopputuloksena oli saksalaisen yhdysesikunnan ehdotus 1. 9., että suomalaiset edes Valkeasaaren suunnalla etenisivät Mustallepulolle saakka. Kun kysymys oli vain paikallisesta hyökkäyksestä ja kun kieltäytyminen siitäkin ehdottomasti olisi tullut hyvän tahdon puutteeksi, katsottiin olevan syytä suostua siihen. Tämäkin operaatio kuitenkin raukesi, koska saksalaisten omat operaatiot eivät sujuneet suunnitelmien mukaisesti. Viimeksi mainitun neuvottelun yhteydessä, mutta muodollisesti sitomatta asioita mihinkään syy-yhteyteen keskenään, otettiin puheeksi Suomen viljantarve sen johdosta, että Saksa oli hyljännyt kansanhuoltoministeriön esityksen 25,000 tonnin viljaerän saamisesta vapaasti maahan. Jo 4. 9. saatiin lupa, että 15,000 tonnia toimitettaisiin heti.

Jonkin aikaa tämän jälkeen presidentti ilmoitti Hitlerin erikoislähettiläälle avoimesti, että Suomen kohdalta oli tarkoitus saada sota omalta osalta de facto loppumaan, koska maan suorittamat ponnistukset olivat ylivoimaisia. Ensimmäisenä askeleena siihen olisi kenttäarmeijan pienentäminen. Samalla kertaa tuli esille myöskin kysymys Petsamon nikkelikaivoksen käytöstä, josta Saksa oli halunnut tehdä pitkäaikaisen sopimuksen, jopa osallistua sen omistukseenkin, Suomen tällaisia ehdotuksia kuitenkaan hyväksymättä, koska ei haluttu tehdä sopimuksia etäistä tulevaisuutta varten eikä loukata muiden (s. o. Englannin) etuja.

Ensimmäinen tapaus, jolloin Suomi näennäisesti teki po-

bittisen sopimuksen Saksan kanssa, oli liittyminen antikominternpaktiin. Saksan lähettiläs teki siitä virallisen esityksen ulkoministeriössä ja kävi vielä puhumasa asiasta presidentin luona. Presidentti oli torjuvalla kannalla huomauttaen, että mieliala Suomessa oli sodan jatkumisen ja suuren mieshukan vuoksi arka, joten sitä ei olisi syytä tarpeettomasi häiritä millään uusilla kysymyksillä, Komintern-sopimus on puhtaasti deklaratoorinen ja ilman käytännöllistä merkitystä, mutta liittyminen siihen käsitettäisiin varmaan ensimmäiseksi askeleeksi kolmivaltasopimukseen liittymiseen, johon nähden Suomessa ei voitaisi saavuttaa yksimielisyyttä. Antikominternpaktiin liittyminen vaikuttaisi myös epäilemättä suhteiden kiristymiseen länsivaltojen kanssa, mitä on kaikki syy koettaa välttää. Lähettiläs myönsi, että Saksa tunnustaa Suomen käyvän omaa sotaansa eikä sen vuoksi tekisi mitään ehdotusta Suomen liittymisestä kolmivaltasopimukseen. Sitä vastoin Suomen jääminen pois antikominternpaktista herättäisi niin kiusallista huomiota, että sitä olisi vältettävä. Asiaa hallituksessa harkittaessa pidettiin selvänä, että vaikka tällä paktilla oli vain ideologinen merkitys, aiheutuisi siitä ikävyyksiä, mutta toiselta puolen taas kieltäytyminen olisi voinut johtaa arvioimattomiin vaikeuksiin. Toiselta puolen liittyminen tähän asiallisesti mitättömään sopimukseen saattoi antaa jonkinlaisen takeen sitä vaaraa vastaan, että Saksa ottaisi esille kysymyksen kolmivaltasopimukseen liittymisestä. Sen vuoksi ja kun oli oltu yhteydessä Tanskan kanssa, joka oli päättänyt liittyä paktiin, harkittiin parhaaksi tehdä samoin, ja Suomen ulkoasiainministeri allekirjoitti sen monien muiden valtioiden edustajien kanssa Berliinissä 25. 11. 1941. Hänen tässä tilaisuudessa pitämänsä puhe on yhdeltä osaltaan julistus diktatuurijärjestelmän henkeä vastaan:

“Suomen kansa on aikojen kuluessa kovalla työllä raivannut erämaan viljelykseksi. Tämän työn perintö

on luonut sen taloudellisen, yhteiskunnallisen ja valtiollisen pohjan, jolla Suomen kansa seisoo. Tämä vuosisatojen perintö on luonut vapauden-rakkauden sekä yhteisyyden ja henkilökohtaisen vastuullisuuden tunnon. Kovien koettelemusten koulu, jonka Suomen kansa historiansa kuluessa on läpikäynyt, on synnyttänyt vapaudenvaiston, joka on toiminut aina, kun kansamme korkeimpia arvoja on uhattu.”

Se puheen kohta, jossa itse sopimusta käsiteltiin, osoitti, että Suomi ei liittynyt siihen millään innostuksella ja että täällä sille annettiin mahdollisimman rajoitettu merkitys:

“Tämän kautta me voimme saada tietoja kommunistisen internationalen toiminnasta, neuvotella välttämättömistä suojelutoimenpiteistä ja toteuttaa nämä läheisessä yhteistyössä.”

Kokonaisuudessaan Suomen ulkoasiainministerin puhe oli ainoa itsenäinen kannanotto antikominternpaktin allekirjoitustilaisuudessa, ja sellaisena se oli omiaan tukemaan Suomen omaksumaa erillissotateoriaa.

Vielä selvemmin kävi sama ajatus esille suomalaisten sanomalehtien lausunnoista. Siten esim. Suomen Sosialidemokraatti kirjoitti 26. 11.:

“Sopimus ei kuitenkaan, niinkuin sen sisällöstä nähdään, rajoita Suomen itsenäistä toimintavapautta, se ei muuta suhteitamme ulkovaltoihin, se ei liioin sido meitä mihinkään vieraaseen ideologiaan eikä poliittisesti velvoita sen enempää. Hallituksen Englannille ja Yhdysvalloille jättämissä nooteissa tässä suhteessa lausumat toteamiset eivät ole miksikään muuttuneet. Sotamme luonne pysyy niinkään samana kuin tähänkin saakka. Neuvostoliittoa vastaan käymämme taistelu on suursodasta erillinen kamppailu vain oman vapautemme ja turvallisuutemme puolesta.”

Uudestaan sama lehti 5. 12., huomautettuaan, että sopimus jo aikaisemmin oli katsottu vain periaatteelliseksi poliittiseksi julistukseksi, lausui:

“Sopimukseen ei liioin tehty mitään muutoksia, eikä sen suhteen annettu mitään uusia selityksiä, kun Saksa ja Neuvostoliitto tekivät tunnetun ystävyyssopimuksen. Koko ajan kuin viimemainittua sopimusta noudatettiin, oli myöskin antikominternpakti voimassa. Sen ei katsottu vaikuttavan millään tavalla haitallisesti näiden valtioiden suhteen, ja puolileikkisästi kuultiin joskus arveltavan, että Neuvostoliitto voi temppuilla itsensä paktin yhdeksi osalliseksi.”

Käytännössä tämä sopimus jäi, kuten oli odotettu, vaille merkitystä kaikessa muussa paitsi vihollispropagandassa, jonka välineeksi se kyllä kelpasi, kun länsivaltojen yleistä mielipidettä ryhdyttiin nostattamaan Suomea vastaan.

Suomen armeijan mahdollisuudet jatkaa hyökkäystä eräitä Neuvostoliiton strategisesti tärkeitä kohteita vastaan olivat kuitenkin niin suuret, että Saksan taholta tehtiin kokonainen sarja yrityksiä saada Suomen armeija liikkeelle siitä asemasota-asenteesta, johon se oli pysähtynyt v:n 1941 lopulla. Tammikuun toisella puoliskolla 1942 sotamarsalkka Keitel pyysi Suomen armeijan ylipäällikköä ryhtymään Sorokan valtausoperaatioon maaliskuussa, jolloin Pohjois-Jäämeren rannalle sijoitettu kenraalieversti Stumpfén ilma-armeija voisi antaa tukeaan. Kun ehdotus oli 23.—24. 2. 1942 harkittavana presidentin neuvottelussa, pidettiin ratkaisevana kahta näkökohtaa. Ensinnäkin hyökkäys vetäisi tälle suunnalle Venäjän pohjoisrintaman painopisteen, ja toiseksi se aiheuttaisi Yhdysvaltain vihamielisyyden. Näillä perusteilla suhtauduttiin suunnitelmaan kielteisesti, ja ylipäällikkö puolestaan aikoi ryhtyä kotiuttamaan vanhempia ikäluokkia, aluksi ainakin 10 pataljoonaa.

Neuvottelun mukaisesti ylipäällikkö ilmoitti 3. 3. Keitelille, että Suomen armeijan miehistö oli pitkästä hyökkäyksestä väsynyt ja että hyökkäysvalmisteluja ei niin varhaiseen ajankohtaan mennessä ehditä saada valmiiksi, mutta että asiaa pidetään vireillä. Kun saksalaiset kevättalvella tekivät uusia esityksiä, oli presidentin neuvottelussa 24. 3. käsiteltävänä ehdotus hyökkäyksestä Sorokan suunnalla vain Parandovaan saakka, mutta tämäkin ehdotus tuli hylätyksi melkein samoilla perusteilla kuin laajempi suunnitelma. Vieläkin hiukan supistetumpana tuli sama suunnitelma esille seuraavana kesänä. Tähän aikaan kenraalieversti Dietlillä oli suunnitteilla hyökkäys Kantalahden suuntaan, ja hän toivoi saavansa kevennystä siten, että suomalaiset tekisivät hyökkäyksen Kotshkoman suuntaan. Presidentin neuvottelussa 27. 7. 1942 ehdotus kevennyshyökkäyksestä kuitenkin tuli hylätyksi, koska Suomen oli säästettävä elävää voimaansa ja koska tuokin hyökkäys herättäisi Yhdysvalloissa närkästystä.

Monenlaisia tulkintoja aiheutti Hitlerin onnittelukäynti Suomessa 4. 6. 1942 Suomen Marsalkan 75-vuotispäivänä. USA:n lähettiläälle annettiin kuitenkin jo 5. 6. vakuutus, että tätä vierailua ei ole tulkittava enempää kuin Suomen ja Saksan välillä vallitsevaa asetoveruutta merkitseväksi. Aivan oikein eräs Washingtonin lehti lausuiakin, että Hitlerin käynti pikemminkin todisti Suomen käyvän omaa sotaansa, koska Hitler ei matkustaisi satelliitin luo.

Kaikki tärkeimmät Suomen erikoisasemaa todistavat näkökohdat tulivat uudestaan esitetyiksi keskustelussa, joka presidentillä 21. 1. 1943 oli Yhdysvaltain asianhoitajan kanssa. Silloin tuli uudestaan korostetuksi, että Suomella ei ole Saksan kansa poliittisia sopimuksia, että suomalaiset eivät ole natseja, että me käymmen omaa sotaamme, emme strategiset tavoitteet saavutettuaamme ole liikkuneet asemistamme emmekä ole osallistuneet hyökkäyksiin Pietaria vas-

taan ja että nykyisessä maailmankatastroofissa valvomme vain omia etujamme.

Kun länsivaltain propagandassa yhtenä keinona mieli-alan kääntämiseksi Suomea vastaan Suomea syytettiin myöskin aattellisesta taipumuksesta Hitlerin järjestelmään, tuli kanta tässäkin kysymyksessä Suomen taholta monissa eri yhteyksissä selvästi määritellyksi. Yhteistoiminta Saksan kanssa olisi tosiaankin voinut levittää Suomessa kansallissosialismia, jos siihen täällä olisi ollut joitakin edellytyksiä. Keskustelussa 4. 7. 1941 Yhdysvaltain lähettilään kanssa presidentti ilmoittikin pelkäävänsä, että kansallissosialismin aktiivisuutta täällä tehostettaisiin. Tannerin palaaminen hallitukseen oli hänen ilmoituksensa mukaan tarkoitettu ehkäisemään tällaista asiain kehitystä. Pelko kuitenkin osoittautui aiheettomaksi, ja lokakuun lopussa amerikkalaiselle sanomalehtimies Henry J. Taylorille antamassaan haastattelussa presidentti kysymykseen: "Onko Suomessa mukauduttu Saksan ideologiseen ja totalitääriinseen politiikkaan?" saattoi täydellä syyllä vastata: "Ei. Suomen kansa on kiinnostunut vain tasavaltamme oman historiallisesti kehittyneen poliittisen ja yhteiskunnallisen järjestelmän kehittämiseen." Vaikka olikin syytä välttää sellaisia lausuntoja, jotka saattaisivat loukata saksalaisia, Suomen sanomalehdistössäkin lukuisia kertoja lausuttiin ajatus, että meillä ei ole Saksan poliittisen järjestelmän kanssa mitään aatteellista yhteyttä. Siten esim. Suomen Sosialidemokraatti 10. 9. 1941 lausui:

"Se seikka, että nykyisessä sodassamme meidän kanssamme taistelee samalla rintamalla Saksan mah-tava armeija, ei vähääkään ole muuttanut Suomen kan-san käsityksiä valtiollisen vapauden luonteesta ja kan-san sisäisestä itsemääräämisestä. Puhe siitä, että tääl-lä oltaisiin valmiita johonkin semmoiseen sisäiseen uu-

teen järjestelyyn, mitä esim. Norjassa hra Quislingin puolue edustaa, ei vastaa tosioloja.”

Saman käsityksen esitti presidentti niin virallisessa tilaisuudessa kuin eduskunnan istuntokauden avajaisissa 3. 2. 1942. Puheessaan, jossa hän käsitteli saamme asemaa ja sotamme luonnetta, hän Suomen suhteista Saksan kanssa mm. lausui:

“Ystävälliset ja luottamukselliset suhteet ovat . . . luonnolliset kaikissa oloissa. Niiden esteenä ei koskaan ole ollut se, että Saksan valtio- ja yhteiskuntajärjestys on ollut toisenlainen kuin meidän, eikä tämä seikka nytkään saa tällaiseksi esteeksi muodostua. Jokaisessa sivistysmaassa vallitsee sellainen valtio- ja yhteiskuntajärjestys, joka pohjautuu maan historiallisiin vaiheisiin ja niiden asettamiin välttämättömyyksiin sekä kansan kulloiseenkin kasvatukseen, ajatustapaan ja henkiseen rakenteeseen. Järjestelmä, joka toisessa maassa on luonnollinen ja tarkoituksenmukainen, saattaa toisessa olla soveltumaton sen olosuhteisiin. Meidän valtio- ja yhteiskuntajärjestyksemme on monisatavuotisen historiallisen kehityksen tulos. Se pohjautuu harvinaiseen ja yhteiskunnallisesti arvokkaaseen talonpojan ikivanhaan vapauteen . . . Samoin kuin me pidämme luonnollisena, ettei kukaan ulkoapäin sekaannu meidän sisäisiin asioihimme eikä pyri muuttamaan sitä järjestelmää, jonka me olemme itsellemme kehittäneet ja jota me edelleen vapaasti haluamme kehittää, on meidän velvollisuutemme kunnioittaa muiden kansojen omaksumia ja hyväksi havaitsemia järjestelmiä ja jättäen niistä päättämisen kunkin kansan omaksi asiaksi.”

Näissä käsityksissä ei koko sodan aikana tapahtunut pienintäkään tinkimistä eikä mitään muutoksia.

Kun ottaa huomioon, kuinka häikäilemättömiä ja kova-kouraisia saksalaisten menettelytavat miehitetyissä ja liit-tolaismaisa olivat, oli heidän suhtautumisensa Suomeen siitä täysin poikkeavaa. Avoimesti on myönnettävä, että saksalaisten esiintyminen oli kauttaaltaan korrektia, suomaalaista yhteiskunta- ja oikeusjärjestystä kunnioittavaa ja kaikkea aiheetonta sekaantumista välttävää. Kuitenkaan suomalaisten ja saksalaisten välit eivät milloinkaan muodostuneet läheisiksi eikä ystävällisiksi. Osittain siihen vaikutti yleinen vastenmielisyys kansallissosialistista järjestelmää kohtaan, osittain taas se avuttomuus, joka sodan alussa tuli näkyviin saksalaisten joukkojen toiminnassa. Vaatimattomat suomalaiset odottivat uusilta aseveljiltään ilmeisestikin liian paljon ja olivat pettyneitä, kun nämä pohjoisissa olosuhteissa, joissa vaaditaan teknillisistä välineistä riippumatonta henkilökohtaista kuntoa ja yritteliäisyyttä, jäivät kauas tavoitteistaan. "Aseveljiin" alettiin pian suhtautua alentuvalla hyväntahtoisuudella, ja nimitys "aseveli" sai koomillisen vivahduksen. Saksan armeijan hallinnolliset elimet hoitivat tehtävänsä sekaantumatta Suomen sisäisiin oloihin. Siten on todettava, että propagandassa esitetyt väitteet gestapon pesiytymisestä suomalaisiin virastoihin ovat kaikkea perää vailla. Vain valtiollisen poliisin päällikkö on ilmeisesti ollut liian myöntyväinen joihinkin saksalaisten virkaveljiensä esityksiin. Lopuksi on todettava, että Suomen kansalaisoikeuksia nauttivien juutalaisten asemassa ei koko sodan aikana tapahtunut pienintäkään muutosta eivätkä saksalaiset sitä vaatineetkaan, koska jyrkästi kielteinen tulos oli etukäteen tiedossa.

3. Suomen sotapäämäärät.

Kun Suomi sodan puhjetessa käsitti joutuneensa hyökkäyksen kohteeksi, on itsestään selvää, että silloin ei ollut aluksi mitään muuta sotapäämäärää kuin torjua hyökkäys

ja estää Suomen jo talvisodassa silvotun alueen joutuminen taistelutantereeksi. Mutta kun paikoillaan olevan ja vetäytyvän puolustuksen asemasta voitiinkin siirtyä hyökkäykseen, heräsi heti kysymys, mitä sotapäätämiä nyt asetettaisiin. Itsestään selvää oli, että tahdottiin ottaa takaisin ne suomalaiset alueet, jotka Neuvostoliitto oli Moskovan pakkorauhassa anastanut itselleen. Melkein yhtä lähellä oli ajatus, että ne rajan takaiset hyökkäystukikohdat, joista käsin Suomea oli hätyytetty, olisi koetettava tehdä vaaratomiksi. Hallitus oli sotapäätämiä määrittelyssään varovainen, koska se katsoi, että niin pienen tekijän kuin Suomen oli hyödytöntä etukäteen ryhtyä ohjelmaansa julistamaan. Sotatilan toteamisen jälkeen 26. 6. 1941 kansalle pitämässään radiopuheessa presidentti lausuikin aivan ylimalkaisesti:

“Vuosisadat ovat osoittaneet, että paikalla, minkä kohtalo on kansallemme antanut, ei pysyväistä rauhaa ole voitu saavuttaa. Idän paine on aina ollut meitä vastassa. Tämän paineen helpottamiseksi, ikuisen uhkan hävittämiseksi, tulevien sukupolvien onnellisen ja rauhallisen elämän turvaamiseksi me nyt käymme taisteluun.”

Toiseen suuntaan näytti viittaavan ylipäällikön armeijalle hyökkäystoimien alkaessa 10. 7. 1941 antama päiväkäsky, jossa palautettiin muistiin hänen v. 1918 karjalaisille antamansa lupaus, ettei hän tulisi panemaan miekkaansa tuppeen, ennen kuin Suomi ja Itä-Karjala olisivat vapaat, ja nyt toivottiin Suomen armeijan voivan täyttää Karjalan heimolle annettu lupaus. Päiväkäsky päättyi vetoomukseen:

“Sotilaat! Se kamara, jolle astutte, on heimomme veren ja kärsimysten kyllästämää, pyhää maata. Teidän voittonne tulevat vapauttamaan karjalaiset, teidän

tekonne luovat Suomelle suuren, onnellisen tulevaisuuden.”

Kun hallituksella ei ennakolta ollut mitään tietoa tästä julistuksesta ja kun se, sotapäämäärien ollessa vailla kaikkia määrittelyä, tietenkin herätti suurta huomiota, ylipäällikkö selitti hallitukselle, että hän ei ollut tahtonut sekaantua päiväkäskyllään politiikkaan, vaan antanut sen innostaakseen joukkojaan ja lisätäkseen niiden taisteluhalua ja että hän olikin puhunut vain karjalaisten vapauttamisesta, pyrkimättä lainkaan määrittelemään sodan päämääriä yleensä. Sen mukaisesti ulkoasiainministeri 11. 7. lähetti kaikille ulkomailla oleville Suomen edustajille informaatioksi kierto- kirjeen, että kysymyksessä oli ylipäällikön rohkaiseva päiväkäsky eikä mikään hallituksen julistus ja että hallituksen sotapäämäärinä on hyökkäyksen torjuminen ja maan turvallisuuden varmistaminen, missä tarkoituksessa suomalaiset katsovat olevansa moraalisesti oikeutettuja saamaan hyväkseen mahdollisia rajajärjestelyjä. Ensimmäisen kerran Suomen hallituksen taholta annettiin sotapäämääristä tarkempi lausunto 4. 7. 1941 presidentin keskustelussa Yhdysvaltain lähettilään kanssa. Suomen päämääränä olisi menetetyn Karjalan alueen valloittaminen takaisin, mutta henkilökohtaisesti presidentti ilmoitti olevansa taipuvainen vetämään rajan hiukan kauemmaksi länteen kuin vanha raja oli ollut.

Yksityisiltä tahoilta esitettiin monenlaisia toiveita, jotka saatettiin tulkita kauemmas tähtääviksi. Siten eduskunnan puhemies Väinö Hakkila radiopuheessaan 20. 7. 1941 piti itsestään selvänä, että Suomen on saatava korvaus molemmissa sodissa kärsimistään vaurioista ja että tuo korvaus on saatava täydellisenä luonnossa. Tampereella kansalaisjuhlassa 6. 8. 1941 pitämässään puheessa hän taas lausui:

“Turvallisuutemme, työrauhamme, kansallinen yhteytemme vaatii maantieteellisesti, sotilas- ja taluspo-

liittisesti oikeita rajoja. Meidän on myös saatava täysi korvaus ja hyvitys siitä, mitä vihollinen on vaurioittanut, hävittänyt ja anastanut. Sitä vaatii oikeus ja kohtuus. Sitä vaatii maanpuolustustajiemme uhrit ja sankaruus. Me emme halua muuta, kuin vapautta heimolaisillemme ja luonnollisia, turvallisia kansallisia rajoja maallemme.”

Ministeri Väinö Tanner sitä vastoin esitti käsityksen, joka oli katsottava hallituksen kannaksi ja jonka mukaan Suomella ei ollut laajentumispyrkimyksiä vanhan valtioalueensa ulkopuolelle. Siten hän Vaasassa 14. 9. 1941 pitämässään puheessa lausui:

“Emme tule jatkamaan sotaa pitemmälle kuin omat etumme vaativat. Se on meille yksinomaan puolustus-sotaa, jonka avulla haluamme hankkia turvalliset rajat ja pysyvän rauhan. Mitä tämän aikaansaamiseksi tarvitaan, se on tehtävä, mutta siihen meidän tehtävämme myöskin päätytty.

Suureksi osaksi tämä päämäärä onkin saavutettu. Vielä on kuitenkin pitkä rajamme Venäjää vastaan turvaton, ja välttämätöntä lienee sen takana olevien alueiden sotilaallisesti vaarattomiksi tekeminen. Lopulliset rajamme voitaneen määritellä vasta tulevassa rauhankongressissa. Sitä ennen ei ole mahdollisuuksia tehdä kenenkään kanssa rauhaa.”

Erittäin suurta huomiota herätti ministeri Tannerin Hämeenlinnassa 19. 11. 1941 pitämä puhe, jossa käsiteltiin Itä-Karjalan kysymystä:

“. . .on paljon puhuttu Suomen sodan päämääristä. Ovathan Suur-Suomi-jutut olleet jokapäiväisiä eräiden piirien kesken. Kuitenkin on tarpeen suhtautua näin vakaviin asioihin harkinnalla ja pitää päät kylminä.

Aika ei ole sovelias kannunvalannalle. Me käymme nyt niinkuin talvisodassakin puolustustaistelua, ja mikäli on ollut pakko mennä omien rajojen yli, on sen täytynyt tapahtua vain vihollisen hyökkäysasemien poistamisen vuoksi. Vallatut alueet täytyy tietenkin pitää miehitettyinä siksi, kunnes sota päättyy, mutta sen jälkeen on aivan eri asia, kenelle nuo alueet tulevat kuulumaan, saavatko ne itsenäisyyden vai liittyvätkö ne meihin tai muihin. Se on ajan ratkaisusta riippuva asia.”

Sotatoimien kehittyessä niin pitkälle, että Suomen vanha valtioalue melkein kokonaan oli saatu valloitetuksi takaisin, vakiintui yleiseksi käsitys, että kauemmas ei olisi edettävä. Kun eduskunta 6. 12. 1941 päätti liittää Moskovan rauhassa Neuvostoliitolle luovutetun alueen takaisin Suomeen, ei päätös siis koskenut mitään Neuvostoliitolle kauemman aikaa kuulunutta aluetta, vaikka armeijan eteneminen ja kansallisuusperiaatteen toteuttaminen sen olisi voinut tehdä perustelluksi.

Tämän jälkeen olikin kysymys vain Suomen armeijan strategisista tavoitteista. Lokakuun lopussa antamassaan haastattelussa amerikkalaiselle Taylorille presidentti oli saanut vastattavakseen kysymyksen:

“Pysähtyykö suomalaisten eteneminen Saksan, sen sodan johdosta Neuvostoliiton kanssa ehkä vastakkaisista eduista huolimatta, Suomen vanhan raja-an, lu-
kuunottamatta sitä, että venäläisten uudet varustukset rajan takana vallataan?”

Vastaus osoittaa, että ratkaisun katsottiin kuuluvan sotilasjohdolle:

“Suomalaisten eteneminen pysähtyy sellaiselle strategiselle linjalle, jonka Suomi itse turvallisuutensa puolustamista silmälläpitäen ja kenestäkään riippumatta

valitsee. Missä tämä linja sijaitsee on tietenkin sotasalaisuus.”

Strategiset tavoitteet saavutettiin vuoden loppuun mennessä. Ylipäällikön käskyssä 6. 12. 1941 sanottiin:

Operaatioiden saavutettua Karhumäen ja Maanseen aseman käsken pysähdyttämään hyökkäysoperaation ja asettumaan puolustukseen.”

Samana päivänä Suomen Aseveljien Liiton järjestämässä kansalaisjuhlassa tasavallan presidentti lausui:

”Meidän on turvallisuutemme vuoksi saavutettava myös eräitä strategisia päämääriä, joista onneksi emme enään olekaan kaukana. Ylipäälliköltä tänään saamani ilmoituksen mukaan on Karhumäen kaupunki käsisissämme ja siten huomattava askel otettu päämäärämme saavuttamiseksi.

Saksalaisella taholla olisi varsin kernaasti nähty, että Suomen sotapäämäärät olisi määritelty täsmällisesti ja sen parempi kuta kauemmas ulottuviksi. Silloinhan olisi sitä varmempaa, että Suomi ei pääsisi sodasta irtautumaan. Tämä oivallettiin hyvin Suomessa, ja sen vuoksi Saksan taholta tuleviin tarjouksiin suhtauduttiin kriittisesti ja torjuen. Kesällä 1941 saksalaisten edetessä Pietaria kohti eräs saksalainen sotilasedustaja selitti presidentille saksalaisella taholla pidettävän tarkoituksenmukaisena ja Suomalaiselle edullisena, että Pietari alueineen liitettäisiin Suomeen sellaisiin rajoihin, kuin Suomi itse haluaisi. Hänen tiedusteluunsa, miten Suomessa suhtaudutaan asiaan, presidentti vastasi, että sitä ei ole lainkaan käsitelty. Omasta puolestaan hän ilmoitti pitävänsä ajatusta aivan mahdottomana, koska Suomella ei ole edellytyksiä sellaiseen toimenpiteeseen ja koska pienen kansan olisi suorastaan vaarallista käydä käsiksi suurvallan suurkaupunkiin. Luultavasti juu-

ri tämän keskustelun johdosta kenraalieversti Schörner oli maaherra Hillilälle 24. 4. 1942 valittaen todennut, että suomalaiset eivät huoli Pietaria, vaikka sitä oli heille tarjottu. Myöskin antikominternpaktin allekirjoittamisen jälkeen tapahtuneissa keskusteluissa otettiin Suomen tulevat rajat puheeksi. Hitler oli pitänyt Suomen ulkoasiainministerille pitkän esitelmän, jossa hän oli selittänyt, kuinka Suomella nyt oli ainutlaatuinen tilaisuus määrätä itselleen millaiset rajat tahansa. Esitys jäi vastausta vaille. Tällaisten tarjousten tarkoitus oli sangen läpinäkyvä: saada Suomen armeija jatkamaan hyökkäystä ainakin Pietariin ja Muurmannin radalle.

Saavutettuaan omat sotapäämääränsä Suomi kuitenkin kieltäytyi jatkamasta hyökkäystä. Erittäin selvästi määritteli nämä Suomen rajoitetut sotapäämäärät ministeri Fagerholm 2. 8. 1943 tanskalaiselle Börsen-lehdelle antamassaan haastattelussa:

“Olemme demokraatteja emmekä usko diktatuurien pysyväisyyteen. Suomen sotatoimet 5. 12. 1941 jälkeen ovat rajoittuneet vartiointiin eikä Suomi koskaan ole taistellut muun kuin itsenäisyytensä puolesta. Tiedämme bolshevismmin merkitsevän fyysillistä tuhoa, mutta emme käy ideologista taistelua emmekä valloitusotaa.”

Tämän käsityksen mukaisesti Suomi koetti mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ryhtyä pienentämään kenttäarmeijan vahvuutta. Helsingissä 28. 11. 1941 pidetyssä neuvottelussa, jossa ylipäällikkö oli saapuvilla ja jossa eri ministerit osoittivat työvoiman puutteen alkavan lamauttamaan talouselämää, laadittiin suunnitelma reserviläisten jatkuvasta kotiuttamisesta. Sen mukaan oli kohta kotiutettava 9,000 miestä, sen jälkeen vähitellen 110,000 ja siinä tapauksessa että Pietari kukistuisi, lisäksi 250,000 miestä.

Suunnitelma osoittaa, että Suomi jyrkästi kieltäytyi vaikuttamasta suurvaltain sodan tulokseen. Yleisen tilanteen kehitys kuitenkin salli sen toteuttamisen vain pieneksi osaksi ja senkin suhteellisen myöhään. 23—24. 2. 1942 pidetyssä hallituksen neuvottelussa ylipäällikkö ilmoitti ryhtyvän kotoittamaan 10 pataljoonan verran vanhoja ikäluokkia.

Kun Suomen sotapäämäärät olivat aivan rajoitettuja, ei myöskään vallatun Itä-Karjalan suhteen ryhdytty laatimaan kauas tähtääviä suunnitelmia, koska sen kohtalo ei ollut riippuva Suomen päätöksistä. Siten presidentti keskustelussaan Saksan lähettilään kanssa 19. 8. 1942 ilmoitti, että Suomen hallitus pitää Itä-Karjalan kysymystä aivan hypoteettisena, minkä vuoksi siitä oli turha jatkaa keskustelua. Tämä kanta ei kuitenkaan estänyt Suomea suorittamasta Itä-Karjalassa sellaista humanitääristä huoltotyötä, joka tämän hävittävän maailmansodan aikana on ainoalta tuinen ilmiö.

4. Suhteet Englantiin ja Yhdysvaltoihin.

Suomen joutuessa sotaan Neuvostoliiton kanssa Englannilla ei ollut ainakaan julkisesti tunnettua yhteistoimintasopimusta Neuvostoliiton kanssa, ja Yhdysvallat ei ollut edes mukana maailmansodassa. Yleinen mielipide molemmissa maissa oli suopea Suomelle, mutta helposti muuttuvainen. Suomessa taas sekä viralliset piirit että vapaat kansalaisjärjestöt antoivat erittäin suuren arvon hyvien suhteiden jatkumiselle. Selvästi se tuli näkyviin Suomen työväenjärjestöjen yrityksissä selvittää puolustustaistelumme luonnetta Englannin ja Yhdysvaltain vastaaville järjestöille. Siten sosialidemokraattisen puolueen puolesta Väinö V. Salovaara ja Aleksi Aaltonen sekä Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton puolesta Eero A. Vuori ja Jorma Tuominen lähettivät 3. 7. 1941 englantilaisille keskusjärjestöille seuraavan vetoomuksen:

“Suomi on joutunut uudelleen sotaan Neuvostoliiton kanssa. Kansamme tahto oli tälläkin kertaa välttää sotaa. Neuvostoliitto hyökkäsi kimppuamme nyt niinkuin v. 1939. Moskovassa on selitetty, että Suomi on kokonaan tuhottava. Tämä aikomus on sopusoinnussa sen politiikan kanssa, jota neuvostohallitus on noudattanut Suomeen nähden koko Moskovan rauhaa seuranneen ajan, kuten käy ilmi Suomen presidentin puheesta. Meillä ei ole ollut muuta mahdollisuutta kuin puolustautua. Työväki ei tässä suhteessa ole epäroinyt, vaan taistelee maansa riippumattomuuden ja kansanvaltaan perustuvan vapaan yhteiskuntajärjestyksen puolesta. Perustelumme ovat samat kuin v. 1939, jolloin alkaneessa sodassa Englanin työväenjärjestöt osoittivat suurta myötätuntoa asiallemme. Allekirjoittaneet työväen keskusjärjestöt ovat edelläolevan tahtoneet saattaa tietoonne. Toivomme, että täysin käsitätte tilanteemme.”

Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton puheenjohtaja Eero A. Vuori taas lähetti 12. 7. 1941 American Federation of Labor'in puheenjohtajalle Mr. William Greenille saman suuntaisen selityksen:

“Suomen kansan taistelu olosuhteissa, joita se rauhaarakastavana kansana pyrki viimeiseen saakka välttämään, on nyt samoin 1939—40 Neuvostoliiton imperialismia vastaan. Se on samalla taistelua bolshevistista politiikkaa vastaan, jonka tarkoituksena on saattaa kansamme vieraan diktaattorivallan orjuuden alaiseksi. Siten syyt meidän taistelumme ovat samat kuin 1939—40, jolloin Suomen oli yksin taisteltava riippumattomuutensa puolesta. Siihen aikaan me saimme osaksemme suurta myötämielisyyttä Teidän mahdavalta järjestöltänne. Me toivomme hartaasti, että

Te täysin ymmärrätte meidän taistelumme olevan taistelua Suomen riippumattomuuden ja vapaan ammattiyhdistysliikkeen edellytysten puolesta. Tämän vuoksi meidän järjestömme ja jäsenemme kannattavat tätä taistelua.”

Englannin ulkopolitiikan johto oli ilmeisestikin tuntematonta, kuitenkin se jo suhteellisen varhain oli selvillä siitä, että Saksan ja Neuvostoliiton välillä puhkeaisi sota. Valmisteleviin toimenpiteisiin sen varalta kuului Suomen Petsamon-liikenteen keskeyttäminen ja varoitus asettua sotilaalliseen yhteistoimintaan Saksan kanssa Neuvostoliittoa vastaan. Englannin lähettilään 14. 6. 1941 ulkoasiainministerille jättämä nootti puhuu näistä selkoista erittäin selväsanaisesti:

“Jos Suomi liittyy venäläis-saksalaiseen sotaan Saksan puolella, tulee se menettämään Ison-Britannian avun ja sympatian, ja me olemme pakotettuja kohdistamaan siihen kaiken mahdollisen taloudellisen painostuksen, mikä meidän vallassamme on. Nykyisen poliittisen tilanteen epävarmuuden takia pysäytämme Petsamoon matkalla olevat alukset. Niin pian kuin Suomen hallituksen asenne tulee Hänen Majestettinsa hallituksen tietoon, on tämä valmistautunut silloisen poliittisen ja sotilaallisen tilanteen valossa harkitsemaan kysymystä näiden alusten jatkuvasta pidättämisestä.”

Samana päivänä kuin Hitler aloitti idän sotaretkensä, Churchill julisti Englannin antavan apua jokaiselle, joka taistelee kansallissosialismia, (s. o. Saksaa) vastaan, mutta pitävän vihollisena jokaista, joka on yhteistoiminnassa sen kanssa. Taistelu Neuvostoliittoa vastaan oli siis omiaan nostamaan Suomea vastaan myöskin Englannin. Vanhan ystävyyspuolen vuoksi ei välirikko ollut itsestään selvä, mutta kuitenkin vaikeasti vältettävä asia. Kuta kiinteämmäksi

Englannin yhteistoiminta Neuvostoliiton kanssa kehittyi, sitä kestävämmäksi tietysti kävi Suomen asema Englannissa, koska Neuvostoliitto esitti vaatimuksia, joiden täyttäminen voitiin vain lykätä, mutta ei kokonaan torjua. Siten Englannin vaatimuksiin, että Suomi ei saisi ulottaa sotatoimiaan vanhan rajansa toiselle puolelle eikä siis jatkaa hyökkäystään, ei katsottu voitavan suostua. Suomen Lontoon lähettiläs sai 28. 6. 1941 ohjeen huomauttaa, että Suomi ei voi tehdä eroa eri sodankäyntimenetelmien välillä (s o hyökkäksen ja puolustuksen välillä) ja ettei siltä niin ollen voida etukäteen vaatia takeita, ettei se kävisi sotaa rajan molemmin puolin. Yhdysvalloissa, jossa Neuvostoliiton vastarinnan aluksi ei uskottu kestävän kauan ja jossa Neuvostoliitto aikaisempien meriittiensä vuoksi oli vähemmän suosittu, ymmärrettiin Suomen kanta sekä virallisissa että yksityisissä julkisen elämän piireissä ja toivottiin vain, että Suomi pitäisi sotansa erillissotana eikä sitoutuisi Saksaan niin, että sen olisi jatkettava taistelua Neuvostoliiton luhistuttua liittoutuneita vastaan. Tämä käsitys muuttui suhteellisen hitaasti sekä tapahtumien kulun että englantilaisen propagandan vaikutuksesta. Suomessa taas pidettiin entuudestaan ystävällisiä suhteita länsivaltioihin ensiarvoisen tärkeinä vastaisuuttakin silmälläpitäen ja täällä myös oivallettiin näiden suhteiden jatkuminen yhdeksi erillissotamme kulmakiveksi.

Suhteet Englannin kanssa olivat erittäin arkaluontoisia ja vaikeita hoitaa sen asiaintilan johdosta, että Saksa vaati Suomea ja Neuvostoliitto Englantia katkaisemaan välit. Luonnollista on, että tässä ristiriidassa heikoin osapuoli joutui vaikeaan asemaan. On enemmän kuin kyseenalaista, olisiko välirikkoa ajanoloon voitu välttää, tehtiinpä tai toivottiinpä kummallakin taholla mitä hyvänsä.

Suhteiden kiristyminen sai alkunsa Hitlerin esittämän vaatimuksen johdosta, kuten edellä jo on mainittu. Suo-

men oli pakko ainakin jonkin verran antaa perään Saksan jatkuvaan painostukseen. Saksan lähettiläs oli jo 27. 6. huomauttanut, että Suomen ja Englannin suhteet olisi "selvitettävä" ja 8. 7. oli hänen lähetystöneuvoksensa Zechlin huomauttanut, että Englannin konsuliedustus Suomessa olisi lopetettava. Hitlerin presidentille 19. 7. jätetyn kirjeen jälkeen painostus Saksan lähetystön taholta kävi entistä kiinteämmäksi. Myöskin oma sotilasjohto piti arveluttavina Englannin suurilukuisen edustajiston tiedustelumahdollisuuksia. Oli siis ryhdyttävä joihinkin toimenpiteisiin, jotka näyttäisivät myöntymiseltä vaatimukseen. Hallitus istunnossaan 22. 7. päätti ulkoasiainministerin ehdotuksetta valtuuttaa tämän

"sopivaksi katsomallaan tavalla ryhtymään toimenpiteisiin Iso-Britannian Helsingissä olevan edustuksen supistamiseksi ja tarpeen vaatiessa sen haitallisen toiminnan keskeyttämiseksi."

Ministerit Fagerholm ja Tanner vähemmistöön jääneinä ehdottivat, että Englannin lähetystöä pyydetäisiin poistamaan kauppa-, sotilas- ja tiedoitusosastonsa. Ulkoasiainministerin saama valtuutus on sanamuodoltaan epämääräinen ja teki mahdolliseksi Englannin lähetystön koko toiminnan keskeyttämisen. Se käsitettiin kuitenkin viimeiseksi hätäkeinoksi, kuten käy selville presidentti Rydin päiväkirjamerkinnästä, jonka hän on tehnyt päätöksen johdosta;

"Witting sai valtuuden hoitaa asian. Hänen tulisi koettaa välttää katkaisemista ja koettaa selvittää asiasta esim. supistamalla kaupallista ja sotilasedustusta huomattavasti, vaikkapa poistamallakin ne kokonaan. Jos olisi mahdotonta täten asiasta selvittää, olisi hänellä viimeisenä mahdollisuutena mennä suhdekatkoon."

Hallitus siis edellytti, että ensin kokeiltaisiin Englannin edustuksen supistamista ja vasta sitten kuin se olisi osoit-

tautunut riittämättömäksi, turvaututtaisiin jyrkempiin menetelmiin. Aluksi ulkoasiainministeri hoiti arkaluontoisen tehtävän hallituksen ohjeen mukaisesti. Informoidakseen Lontoon-lähettilästään menettelytavastaan hän antoi 23. 7. selittää tälle aikovansa seuraavana päivänä ilmoittaa Englannin lähettiläälle, kuinka ikävän vaikutuksen Suomessa oli tehnyt lordi Snellin lausunto Englannin parlamentissa, että Englanti voi katkaista välinsä Suomen kanssa milloin tahansa, kuinka arveluttavalta Englannin sotilas- ja konsuliedustus Suomessa tuntui Englannin ja Neuvostoliiton välisen liiton vuoksi ja kuinka ehkä käy välttämättömäksi lopettaa Englannin lähetystön shifferin käyttö. Seuraavana päivänä 24. 7. ulkoasiainministeri sitten, Lontoon-lähetystölle antamansa selostuksen mukaan, aluksi puhui Englannin harjoittamasta nälkäsaarosta Suomen suhteen ja Suomen valmiudesta luovuttaa Englannin käytettäväksi, 40,000 tonnia kauppalaivoja sekä sitten esitti ajatuksen, eikö "sopiva väliratkaisu" olisi se että Englanti kutsuisi pois Suomesta sotilas-, kauppa-, konsuli- ja sanomalehtiedustuksensa. Englannin lähettiläs ei ollut halukas tähän muutokseen mm. sen vuoksi, että näiden edustusten siirto Tukholmaan olisi aiheuttanut lisäkustannuksia. Asia jäi sillä kertaa avoimeksi ja sovittiin, että siihen palattaisiin myöhemmin uudestaan. Mutta muutamien päivien perästä tapahtui asiaan palaaminen tavalla, joka ei ollut hallituksen antaman ohjeen mukainen. Ulkoasiainministeri näet jätti 28. 7. Englannin lähettiläälle seuraavanlaisen, kaksi päivää myöhemmin julkaistun ilmoituksen ja tiedustelun:

"Tuloksena toimenpiteistä, joihin Iso-Britannia vuoden 1940 heinäkuusta lähtien eri kertoina on ryhtynyt Suomen merenkulkua ja ulkomaankauppaa vastaan ja jotka kesäkuussa 1941 päättyivät täydelliseen Suomen ja valtamerentakaisen maiden välisen kaupan saartoon, Suomen ja Iso-Britannian välinen säännöllinen

diplomaattinen yhteys kaupan ja merenkulun alalla tosiasiassa on lakannut.

Toisaalta Suomi nyt tosiolojen pakosta on Saksan myötätaistelijana (cobelligerent) Neuvostoliittoa vastaan, kun taas Iso-Britannia on tehnyt sotilasliiton Neuvostoliiton kanssa ja julistanut tulewansa käyttämään kaikkia vallassaan olevia keinoja avustaakseen Neuvostoliittoa.

Näihin tosiseikkoihin katsoen säännöllistä diplomaattista yhteyttä molempien maiden välillä tuskin voidaan vaikeuksitta ylläpitää. Tämä näyttää olevan Iso-Britanniankin hallituksen käsitys, päättäen eräästä tämän hallituksen taholta parlamentissa esitetystä lausunnosta, jonka mukaan suhteet Suomeen voidaan katkaista minä hetkenä hyvänsä.

Arvioidesaa nykytilannetta Suomen hallitus on tullut siihen johtopäätökseen, että loogillisena tuloksena tapahtumista, joihin edellä on viitattu, Suomen Lontoossa olevan lähetystön olisi toistaiseksi keskeytettävä toimintansa.

Suomen hallitus olisi kiitollinen saadessaan tietää, onko Iso-Britannian hallitus samaa mieltä, mitä tulee Iso-Britannian Helsingissä olevan lähetystön toimintaan.”

Englannin lähettiläs lausui muistion saatuaan ymmärtävänsä tilanteen siten, että hänen oli lähdettävä Helsingistä, eikä ulkoasiainministeri sanonut voivansa kieltää, että asia oli tulkittava siten.

Luonnollisesti herää kysymys, mistä johtuu, että Suomen ulkoasiainministeri ryhtyi niin radikaaliseen toimenpiteeseen kuin diplomaattisen edustuksen keskeyttämiseen. Kysymykseen on mahdotonta löytää mitään muuta vastausta, kuin että hänen muistionsa on syntynyt jonkin ulkopuolisen vaikutuksen alaisena. Oliko tuo vaikutus kotimainen vai-

ko saksalainen, jää ainakin toistaiseksi selittämättä, koska asianomainen itse ei enää ole sitä antamassa. Suomen toimenpide oli epäilemättä heikosti perusteltu. Siitä huolimatta, että lopputulos varmaankin olisi ollut sama, tekipä Suomi mitä tahansa, joka tapauksessa ensimmäisen askeleen ottaminen välikirion tiellä ei ollut viisasta eikä edullista.

Englannin taholta tuli Suomen ulkoasiainministerin muistioon pian kaksi vastausta. Englantilaiset lentokoneet pommittivat Liinahamaria 30. 7. 1941. Englannin lähettiläs myöhemmin selitti sen johtuneen erehdyksestä. Englannin hallituksen virallinen vastaus Suomen hallitukselle annettiin 1. 8. 1941, sen jälkeen kuin se radiossa ensin oli tehty tunnetuksi. Sen mukaan Englanti oli jättävä toimenpiteensä riippuvaksi siitä, mitä Suomi tekisi:

“Mikäli Suomen hallituksen muistiossa lausuttu aie tulee toteutettavaksi ja Suomen Lontoossa oleva lähetystö poistettavaksi, niin siitä on seurauksena, että Suomen hallituksen toimenpide pakottaa Britannian hallituksen poistamaan Iso-Britannian lähetystön Helsingistä.”

Suomen hallituksen heti julkaistussa vastauksessa perusteltiin aikaisemmin esitettyjä näkökohtia uudestaan ja lisäksi viitattiin englantilaisen Daily Herald-lehden 30. 7. 1941 antamaan selitykseen, että todellisena syynä, miksi Englanti ei heti Suomen ja Neuvostoliiton sodan alkaessa katkaisut välejä Suomen kanssa, oli se, että Englannin Helsingin-lähetystö toimi tavattoman hyödyllisenä havaintoasemana ja tietolähteenä.

Kun diplomaattiset suhteet sitten katkesivat, tapahtui se Suomessa niin ystävällisessä muodossa, että Englannin lähettiläs Vereker teki jäähyväiskäynnin presidentin luona ja että ulkoasiainministeri tarjosi lähetystön henkilökunnalle

jäähyväislounaan, mikä ei juuri tule kysymykseen, jos kahden valtion välit todellakin ovat vihamielisiä.

Suomen ja Englannin suhteiden seuraavana kehitysvaiheena oli Norjan lähettilään välityksellä Suomen hallitukselle 28. 9. 1941 jätetty ja 22. 9. päivätty uhkavaatimuksen luontoinen muistio, jossa Suomea vaadittiin vetämään joukkonsa takaisin vanhan rajan taakse. Siinä väitettiin, että niin kauan kuin Suomi hyökkää Englannin liittolaista vastaan sen alueella, Suomen käymää sotaa on mahdoton erottaa yleiseurooppalaisesta sodasta.

”Jos siis Suomen hallitus jatkaa tunkeutumista puhtaasti venäläiselle alueelle, syntyy tilanne, jossa Iso-Britannia on pakotettu käsittelemään Suomea avoimena vihollisena, ei ainoastaan niin kauan kuin sotaa kestää, vaan myös kun rauha tulee tehtäväksi.”

Englannin hallituksen sanottiin kuitenkin toivovan, että normaalit diplomaattiset suhteet voidaan pian palauttaa määrätyillä ehdoilla:

”Mutta Suomen hallitus käsittänee ensimmäisenä oleellisena edellytyksenä tämän mahdollistamiseksi olevan, että Suomi lopettaisi sotansa Venäjää vastaan ja poistaisi joukkonsa kaikilta vuoden 1939 rajojensa takaisilta alueilta. Niin pian kuin tämä on tapahtunut, Iso-Britannian hallitus puolestaan on valmis myötemielisesti tutkimaan kaikkia Iso-Britannian ja Suomen välisten suhteiden parantamista tarkoittavia ehdotuksia, vaikkakin saksalaisten sotajoukkojen jatkuva olo suomalaisella maaperällä tehnee aluksi mahdottomaksi diplomaattisten suhteiden täydellisen palauttamisen sekä valtamerentakaisen kaupan uudelleen aloittamisen samalla pohjalla kuin Suomen vielä ollessa puolueettomana.”

Suomen vastauksessa, joka julistettiin 8. 10. 1941, todis-

teilaan Neuvostoliiton olleen vuodesta 1939 alkaen hyökkäävänä ja Suomen jatkuvasti puolustavana puolena. Suomen vanhoja alueita (Hanko ja Kalastajasaarento) oli vielä Neuvostoliiton hallussa, eivätkä vallatut itärajan takaiset alueetkaan olleet "puhtaasti venäläisiä", vaan ensisijaisesti suomalaisia. Tärkeintä kuitenkin oli Suomen hallituksen käsityksen mukaan sotilaallinen näkökohta:

"Tehokas puolustautuminen, johon kukaan ei voi Suomelta kieltää oikeutta, on sille mahdollista vain siirtämällä puolustuksensa itse näille alueille."

Se puolinaisuus, että Englanti oli katkaissut vain diplomaattiset välinsä Suomen kanssa, ei tietenkään tyydyttänyt Neuvostoliittoa. Se vaati, kuten 3. 1.. 1941 julkaistu uutinen osoitti, Englantia julistamaan sodan, paitsi Romaniaa ja Unkaria, myöskin Suomea vastaan. Se ei kuitenkaan tapahtunut heti. Suomen taholta todettiin tyydytyksellä tämä asiointila pääministeri Rangellin tiedonannossa eduskunnalle 29. 11. 1941:

"Suomi valittaisi syvästi, jos Iso-Britannian hallitus katsoisi etujensa vaativan noudattaa Neuvostoliiton vaatimusta ja että Suomi jonka taistelu on kamppailua oman olemassaolonsa ja pysyvän turvallisuutensa puolesta, vedettäisiin mukaan suurvaltojen väliseen maailmansotaan."

Ratkaisevan askeleen otti sitten Englanti Yhdysvaltain lähettilään välityksellä 28. 11. 1941 jättämälläan uhkavaatimuksella, jossa ensin todettiin, että Suomen hallitus ei ollut ottanut huomioon Englannin noottia 22. 9. 1941, ja siten esitettiin uhkavaatimus:

"Ellei Suomen hallitus joulukuun 5 päivään mennessä lopeta sotatoimiaan ja lisäksi vetäydy pois kaikesta aktiivisesta osanotosta vihollisuuksiin, Hänen Majes-

teettinsa hallituksella ei tule olemaan muuta mahdollisuutta kuin julistaa sotatilan vallitsevan molempien maiden välillä.”

Suomen vastauksessa, joka jätettiin Yhdysvaltain lähettiläälle 4. 12. 1911, uudestaan korostettiin, että Suomi käy puolustusotaa vain oman turvallisuutensa varmistamiseksi, ja sitten ilmoitettiin, että sotilaalliset tavoitteet oli jo miltei saavutettu:

“Tältä pohjalta on nykyisessä tilanteessa syytä todeta, että Suomen sotavoimat eivät ole kaukana strategisten päämääriensä saavuttamisesta, nim. Moskovan rauhassa menetettyjen Suomen valtioalueen osien vapauttamisesta ja niiden alueiden vaarattomiksi tekemisestä, joilta käsin vihollinen oli valmistautunut tuhoamaan Suomen.

Suomen hallituksen on vaikeata käsittää, että sen kanta sisältäisi jotakin, mikä voisi antaa Iso-Britannian hallitukselle aiheen julistaa sotatilan vallitsevan molempien maiden välillä. Suomi valittaisi syvästi, jos näin tapahtuisi.”

Päivää myöhemmin kuin Englannin ultimaatumi oli jätetty kääntyi pääministeri Churchill Yhdysvaltain lähettilään välityksellä henkilökohtaisella kirjeellä Suomen ylipäällikön puoleen antaen hallituksensa ultimaatumista sellaisen tulkinnan, että Suomen ei ollut välttämätöntä antaa asiasta mitään julkista selitystä, vaan yksinkertaisesti lakata taistelemasta ja lopettaa välittömästi sotatoimet, mihin ankara talvi tarjosi kaikki mahdolliset syyt, ja de facto irrottautua sodasta. Ylipäällikön 2. 12. päivämässä vastauksessa, joka jätettiin suoraan Yhdysvaltain lähettiläälle eikä siis mennyt ulkoasiain ministeriön välityksellä, ilmoitettiin Suomen armeijan suorittavan loppuun vain alulle panneet ope-

raatiot. Vastaus oli tarkoitettu myönteiseksi, mutta Englannissa se käsitettiin kielteiseksi. Merkillistä on, että hallituksen virallisessa vastauksessa Englannin ultimaatumiin ei ollut otettu huomioon Churchillin sille antamaa lieventävää tulkintaa. Välittömänä seurauksena näistä vastauksista oli Englannin sodanjulistus Suomen itsenäisyyspäivänä 6. 12. 1941:

“Koska Suomen hallituksen vastaus osoittaa, että se ei ole suostunut eikä aio välittömästi suostua edellämainittuihin ehtoihin, tulee sotatila vallitsemaan molempien maiden välillä alkaen joulukuun 7 päivästä klo 12.01 Greenwichin keskimääräisajan mukaan.”

Englannin sodanjulistuksen yleispoliittista taustaa on tulkittu monella tavalla. Hyvin uskottavalta tuntuu tieto, että Neuvostoliitto oli aikaisemmin jo kaksi eri kertaa vaatinut tuota sodanjulistusta, mutta että sitä ei Englannin parlamenttipiirien vastustuksen vuoksi oltu tehty. Silloin Yhdysvallat sekaantui Neuvostoliiton painostuksesta asiaan ja vaati sodan julistusta, jotta Neuvostoliitto liittyisi odotettavissa olevaan sotaan Japania vastaan. Tällöin Englanti taipui antamaan sodanjulistuksen Suomelle, mutta Neuvostoliitto ei kuitenkaan liittynyt sotaan Japania vastaan.

Jotensakin täsmälleen samoja linjoja kuin Englannin Suomenpolitiikka ja sitä jatkuvasti tukien, mutta huomattavasti jäljessä sen kehityksestä kulki Yhdysvaltain politiikka. Suomen joutuessa uudestaan sotaan se ei vielä ollut sotaakäyvä maa eikä se yleensääkään ollut niin riippuvainen Neuvostoliitosta kuin Englanti. Sen pyrkimyksenä Suomen suhteen toistaiseksi — tarkemmin sanoen Stalingradin taisteluun saakka — oli vain pidättää Suomi täydellisesti yhtymästä Saksaan uutena liittolaisena länsivaltoja vastaan ja estää Suomi jatkamasta hyökkäystä kovin kauas Neuvostoliiton alueelle, jotteivät Neuvostoliittoon toimitettavat

tärkeät kuljetukset häiriintyisi. Niin kauan kuin Suomi ei joutunut tällaiseen ristiriitaan Yhdysvaltain kanssa, siellä ymmärrettiin Suomen asema ja toiminta. Siten eräs Yhdysvaltain ulkoministeriön korkea virkamies 13. 7. 1941 myönsi, tosin yksityisesti, että hän itse suomalaisten asemassa olisi menetellyt aivan samoin ja että Suomen armeijan ylipäällikön heinäkuussa antama päiväkäsky oli suorastaan valtiomiesteko, koska siinä saattoi nähdä Suomen omien, Saksan sotatavoitteista eriävien päämäärien korostamista. Suomen armeijan vallattua takaisin Moskovan rauhassa luovutetun Karjalan itse ulkoministeri 3. 10. esitti Suomen lähettiläälle onnittelunsa sen johdosta, mutta myös hän esitti toivomuksen, että Suomi antaisi selityksen, ettei tarkoituksena ollut mennä vanhoja rajoja pitemmälle. Erittain selvästi tämä ajatus tuli lausutuksi ulkoministerin vastauksessa kysymyksiin, joita hänelle oli tehty sanomalehtimiehille järjestetyssä vastaanotossa ja jonka Yhdysvaltain Helsingin-lähetystö julkaisi 9. 10. 1941. Tällöin hän mm. selitti:

“Luonnollisesti Amerikan hallitus on erittäin kiinnostunut kysymyksestä, meneekö Suomi omien rajojensa ulkopuolelle, toisin sanoen alkuperäisten rajojensa yli vallattuaan takaisin menettämänsä alueen, osallistuakseen yleiseen sotaan. Tämän Amerikan hallituksen tunteman mielenkiinnon johdosta se myös hyvin ymmärsi, miksi Englannin hallitus on siinä määrin kiinnostunut tästä asiasta, että on lähettänyt nootin Suomen hallitukselle.”

Yhdysvaltain varsinainen diplomaattinen toiminta Suomen kysymyksessä alkoi lokakuun lopulla. Sen taktilliseen välineistöön kuului kaksi pääkeinoa: vihjailu rauhan mahdollisuuksista, joita Suomi muka ei ollut käyttänyt hyväkseen, ja vaatimukset hyökkäyksen keskeyttämisestä ja jouk-

kojen vetämisestä Suomen vanhan rajan taakse. Yhdysvaltain lähettilään 27. 10. 1941 presidentti Rytille jättämässä muistiossa esitetään asian sotilaallisesta puolesta seuraava vaatimus:

“Mikäli Suomi haluaa säilyttää Yhdysvaltain ystävyyden sekä nykyhetkellä että tulevaisuudessa, Yhdysvaltain hallitukselle täytyy antaa tyydyttävä vakuutus siitä, että Suomen hallituksen tarkoituksena on heti lopettaa operaatiot Neuvostoliiton aluetta vastaan ja että suomalaiset joukot hetimiten vedetään takaisin periaatteessa Neuvostoliiton alueelta linjalle, joka vastaa vuoden 1939 rajaa Suomen ja Neuvostoliiton välillä.

Siinä tapauksessa, että sotatarvikelähetystyksiä vastaan, jotka ovat lähetetyt Yhdysvalloista Neuvostoliiton pohjoiselle alueelle Pohjoisen Jäämeren kautta, matkalla hyökätään ja hyökkäys todennäköisesti on tehty tai vaikkapa vain voidaan väittää tehdyksi Suomen valvonnassa olevalta alueelta, niin tällaisen tapauksen Yhdysvalloissa tätä nykyä vallitsevan mielipiteen mukaan täytyy olettaa aikaansaavan välittömän kriisin Suomen ja Yhdysvaltain välisissä suhteissa.”

Tämän täydennykseksi Yhdysvaltain lähettiläs 30. 10. 1941 jätti hallitukseltaan saamiensa ohjeiden mukaisesti presidentille uuden muiston, jossa esitetyt seikat Suomen hallituksen olisi otettava huomioon lopullista vastausta laatiessaan. Siinä väitetään, että Suomen sotatoimet ovat antaneet erinomaista sotilaallista apua natsien maailmanagression hyväksi ja sen perusteella esitetään varoitus:

“Myötävaikuttamatta Suomen omaan tulevaan turvallisuuteen nämä sotatoimet tosiasiallisesti ovat muo-
muodostuneet suoranaiseksi uhkaksi Yhdysvaltain turvallisuudelle. Sen tähden on tehtävä täysin selväksi,

että ellei Suomi heti keskeytä tämän toimintasuunnan jatkamista, Suomen täytyy menettää Yhdysvaltain ystävällinen kannatus tulevilla vaikeuksissa, jotka auttamattomasti tulevat syntymään sellaisen päätöksen seurauksena.”

Vielä selvemmin ja jyrkemmin sama kanta tuli esille ulkoministeri Cordell Hullin lausunnossa 3. 1.. 1941 sanomalehtimiehille järjestetyssä tiedotustilaisuudessa, Yhdysvaltain Helsingin-lähettilään julkaiseman selostuksen mukaan:

“Ulkoministeri huomautti, että Suomen hyökkäysluontoisten sotatoimien jatkaminen suuremmassa tai pienemmässä määrin Neuvostoliiton alueelle näyttää edustavan Suomen politiikkaa. Tällainen politiikka, huomautti hän, on vakavasti ristiriidassa Amerikan politiikan kanssa antaa apua niille maille, jotka vastustavat Hitlerin valtaa eikä tällainen politiikka myöskään Amerikan käsityksen mukaan loppujen lopuksi takaa Suomen turvallisuutta. Itse asiassa, lausui ministeri Hull, jos Suomi jatkaa tällaista politiikkaa, se on omissaan tuomaan sodan lähemmäs Yhdysvaltoja ja mahdollisesti edistävä Suomen joutumista Hitlerin valtaan sen liukuessa yhä enemmän natsien määräysvallan alaisuuteen.

Näin ollen, koska Yhdysvaltain hallitus on vakuutunut siitä, että se ei toimi ainoastaan Yhdysvaltain, vaan myös Suomen etujen mukaisesti, jatkoi ministeri Hull, Suomen Yhdysvalloissa olevalle lähettiläälle elokuun 18 päivänä 1941 on ilmoitettu Yhdysvaltain hallituksen saaneen tietää, että Neuvostoliiton hallitus oli valmis keskustelemaan rauhasta Suomen kanssa siltä pohjalta, että Suomelle annettaisiin alueellista hyvitystä. Mutta, jatkoi Mr. Hull, Suomen hallituksen taholta ei ole Washingtonissa enempää kuin Helsingissä-

kään ilmoitettu, "että sillä taholla olisi minkäänlaista halua tutkia mainittua mahdollisuutta Suomen ja Neuvostoliiton välisten riitakysymysten ratkaisemiseksi rauhallista tietä. Suomen armeija on päinvastoin jatkanut edelleen sotatoimia Neuvostoliiton aluetta vastaan."

Väitettyään, että Suomen politiikan jatkaminen entiseen suuntaan todistaisi joko Suomen riippuvaisuutta Saksasta tai sen päätöstä uhata natsivastaisten kansojen riippumattomuutta ja turvallisuutta, ulkoministeri jatkoi:

"Yhdysvaltain Helsingin-lähettiläs oli äskettäin saanut ohjeet ilmoittaa Suomen hallitukselle, että jos Suomen hallitus haluaa nyt ja jatkuvasti ylläpitää ystävällisiä suhteita Yhdysvaltoihin, vaaditaan tyydyttäviä todisteita siitä, että Suomen hallitus aikoo heti lopettaa hyökkäävät sotatoimet Neuvostoliiton aluetta vastaan ja että suomalaiset joukot periaatteessa (in principle) heti vedetään takaisin. Mr. Hull lisäsi, että Yhdysvaltain lähettiläs on samanaikaisesti muistuttanut Suomen hallitusta siitä, että Yhdysvaltain ulkoministeriö on ilmoittanut Suomen Washingtonin-lähettiläälle olevan mahdollisuuksia ratkaista Suomen ja Neuvostoliiton väliset kiistakysymykset rauhallista tietä."

Juuri samaan aikaan tuli kaikkialla tunnetuksi presidentti Rytin Taylor-haastattelu, jossa oli esitetty mm. seuraava kysymys ja siihen saatu seuraava vastaus:

"Miten voidaan saada poistetuksi se onnettomien asianhaaran aiheuttama Suomen ja Yhdysvaltain välien huononeminen, joka johtuu Suomen sodasta Venäjää vastaan Saksan avulla?"

"Siten, että Amerikassa ymmärretään sekä meidän

jatkuva ja vanha vaikeutemme, mikä aiheutuu venäläisten uudistuneista hyökkäyksistä Suomeen, että se, että meidän on yritettävä puolustautua näitä hyökkäyksiä vastaan niin kuin parhaiten siihen pystymme.”

Suomen kysymyksestä siis oli tullut yleispoliittinen kysymys, jonka osaksi tullutta huomiota heikensi vain se seikka, että samaan aikaan oli Neuvostoliiton rintamalla käynnissä valtavia taisteluja.

Suomen hallituksen laajassa vastauksessa 11. 11. 1941 luodaan ensin katsaus Suomen taistelun luonteeseen, todistellaan, että mitään rauhantarjoustta Suomelle ei ollut esitetty, kiistetään väite, että Suomen sotatoimet uhkaisivat valtamerien takaisen Yhdysvaltain turvallisuutta ja torjutaan vaatimus ilman muuta vetää armeija vanhan rajan taakse:

“Ei voine olla mahdollista, että Yhdysvaltain suuri demokratia vaatii pieneltä kansalta, jonka kimppuun sen viisikymmentä kertaa suurempi naapuri jälleen on hyökännyt ja joka taistelee olemassaolostaan, että sen käynnissä olevien taistelujen aikana pitäisi perääntyä uutta hyökkäystä odottamaan sellaisten rajojen sisäpuolelle, joiden suojeleminen, jos saavutetuista eduista vastustajan hyväksi luovutaan, helposti voi, voimasuhteet huomioon ottaen, muodostua ylivoimaiseksi . . . sellaisia sitoumuksia, jotka merkitsevät maan turvallisuussetujen vaarantamista keinotekoisesti keskeyttämällä tai tekemällä tyhjäksi täysin oikeutetut sotilaalliset operaatiot, Suomi taistelussa elämänsä puolesta ei voi antaa.”

Tämä Suomen vastausnootti epäilemättä teki vakuuttavan vaikutuksen niihinkin, joiden kanta jo ennakolta oli konjunktuuripoliittisista syistä määrätty, ja sitä harkittiin Yhdysvalloissa, kuten ulkoministeri Hull tiedoitusilaisuus-

nessa 28. 11. 1941 lausui, huolellisesti, mutta siitä ei, kuten hän sanoi, saatu vastausta yhteen kysymykseen:

“Se ei ollut luonut valaistusta siihen kysymykseen, joka eniten askarruttaa Yhdysvaltain hallitusta, nim. miten pitkälle ja missä laajuudessa Suomen sotilaallinen politiikka on saksalaisten ja suomalaisten yhdistettyjen sotatoimien politiikkaa Iso-Britannian ja sen liittolaisten tuntuvaksi vanhingoittamiseksi ja pohjoisten yhteyslinjojen uhkaamiseksi, joita pitkin Venäjä nyt saa tarvikevarastoja ja avustusta Iso-Britanniasta ja Yhdysvalloista Venäjän auttamiseksi vastustamaan Hitlerin maahanhyökkäystä ja valtausvoimia, ja mihin määrään tämä Suomen politiikka on uhka kaikille Amerikan itsepuolustuksen päämäärille.”

Lopuksi ulkoministeri väitti, että jokainen Suomen hallituksen teko sen nootin jättämisen jälkeen on vahvistanut Yhdysvaltain pelkoa, että se on täydessä yhteistyössä Hitlerin voimien kanssa. Mitä nuo teot sitten olivat, siitä ei Suomessa ollut pienintäkään tietoa, koska suhteissa Saksaan ei ollut tapahtunut mitään muutoksia.

Yhdysvaltain joutuminen Japanin hyökkäyksen vuoksi selvästi sotaakäyväksi valtioksi tietenkin oli omiaan vähitellen jyrkentämään suhtautumista Suomeen. Se tuli näkyviin Yhdysvaltain lähettilään 4. 2. 1942 Suomen ulkoasiainministerille jättämässä muistiossa, jossa lausuttiin Yhdysvaltain ottaneen sotaan joutumisensa jälkeen laskettaviksi suhteensa maihin, jotka eivät taistelleet sitä vastaan eikä sen puolesta. Suhteissa Suomeen pidettiin huomattavimpana tekijänä sitä tosiasiaa, että saksalaiset käyttivät Suomea operaatioidensa tukikohtana. Sen johdosta muistiossa huomautettiin:

“Yhdysvaltain hallituksella ei ole mitään tietoa, joka osoittaisi, että Suomen hallitus Saksan sodanjulistuk-

sen jälkeen tai ennenkään sitä päivämäärää olisi antanut mitään selvitystä asennoitumisestaan tai perustellut asennoitumisensa oikeutusta, mitä tulee saksalaisten sotajoukkojen jatkuvaan oloon Suomessa ja siihen, että Saksan sotavoimat käyttävät Suomen aluetta operaatioiden tukialueena. On todettava, että aseistettujen saksalaisten joukkojen jatkuva olo ja toiminta Suomen alueella, ilman mitään vastustusta Suomen hallituksen taholta, vaikuttaa suoranaisesti Suomen asemaan nykyisessä sotatilanteessa.”

Samoihin aikoihin oli Yhdysvaltain ulkoministeriössä lausuttu eräälle Suomen lähetystön virkamiehelle, että Suomen on, jos se halusi välttää taistelua amerikkalaisia joukkoja vastaan, viimeistäänkin ennen maihinnousua Pohjois-Euroopassa ilmoitettava saksalaisten olevan Suomessa vastoin Suomen tahtoa.

Siinä muistiossa, jonka Suomen ulkoasiainministeri 16. 2. 1942 jätti Yhdysvaltain lähettiläälle, selitettiin, että saksalaisten tulo Suomeen perustui kauttakulkusopimukseen ja heidän jäämisensä Suomeen Neuvostoliiton hyökkäyksen aiheuttamaan cobelligenrent-suhteeseen sekä että Suomi ei missään tapauksessa halua sekaantua Saksan ja Yhdysvaltain väliseen sotaan.

V:n 1942 alussa Yhdysvaltain pääpyrkimyksenä oli estää Suomea jatkamasta hyökkäystään ja nimenomaan yhtymästä Saksan yleishyökkäykseen. Neuvostoliiton vaikutus tietenkin kasvoi sitä suuremmaksi, kun ratkaisevampaa osaa taistelussa Saksaa vastaan sen huomattiin esittävän. Tammikuulla 1942 eräs Yhdysvaltain senaatin jäsen lausuihin Suomen lähettiläälle, että senaatti tulisi julistamaan sodan Suomelle, jos presidetti sitä vaatisi. Huhtikuussa arvioitiin samalla taholla tilanne sellaiseksi, että jos Neuvostoliitto vaatisi välien rikkomista ja sodan julistamista Suomelle, ei Yhdysvaltain hallitus voisi siitä kieltäytyä, koska

sen kaikki sotatoiveet olivat riippuvia Neuvostoliitosta. Suomelle luettiin kuitenkin ansioksi se, että Muurmannin radalle ei oltu hyökätty. Ei edes Molotovin käynti Washingtonissa kevätkesällä 1942 näytä aiheuttaneen mitään kriisiä Suomen kysymyksessä, vaikka sitä olisi saattanut odottaa. Suomea kohtaan kyllä tapahtui epäsuosionosoituksia jatkuvasti. Kesällä tapahtui Yhdysvalloissa olevien Suomen konsulaattien sulkeminen 1. 8. alkaen, minkä toimenpiteen tekosyynä käytettiin muuatta vuosi aikaisemmin Suomessa poikkeuksellisten olojen vuoksi käytäntöön otettua hallinnollista järjestelyä. Ilmeisestikään Yhdysvaltain yleinen mielipide ei vielä ollut kypsytynyt suurempiin leikkauksiin ja myöskin lienee voitu harkita, kuten muuttamat Suomelle ystävälliset Yhdysvaltain lehdet asian tulkit-sivat, että suhteellisen pienetkin toimenpiteet riittivät myönnytyksiksi Neuvostoliitolle. Vuoden 1942 lopussa Suomen tiedotustoiminta Yhdysvalloissa lakkautettiin, koska Suomessa oli tehty rajoituksia Yhdysvaltain tiedotustoiminnan laajentamiselle. Suomen lähetystön jäsenet saivat matkustuskiellon.

Syksyllä 1942 Yhdysvaltain hallitus esitti varoituksen, jonka tarkoituksena ilmeisesti oli pitää suomalaiset erillään saksalaisten suunnittelemista suurista operaatioista. Juuri vähän aikaisemmin oli Suomen Washingtonin-lähettiläs ministeri Procope sanomalehdistön tiedotustilaisuudessa antanut laajan selostuksen Suomen oloista ja vakuuttanut Suomen taistelun jatkuvan, kunnes sen olemassaoloon kohdistuva uhka on poistettu ja saatu takeet maan pysyvästä turvallisuudesta. Kun tätä lausuntoa propaganda oli käyttänyt aiheenaan väitteeseen, että Suomi olisi valmis erillis-rauhaan, Suomessa oli 25. 9. sen johdosta julkaistu virallinen selitys, jossa ilmoitettiin, että ottaen huomioon Suomen politiikan muuttumattomuuden, kaikkia tällaisia selityksiä ja päätelmiä oli pidettävä perättöminä. Samana päivänä

Yhdysvaltain Helsingin-lähettiläs Schoenfeld jätti presidentille seuraavan muistion:

“Yhdysvaltain hallitus tuntee vakavaa huolta lisääntyvien merkkien viitatessa siihen, että saksalaiset painostavat Suomea osallistumaan suomalaisin asevoimin uusiin sotilaallisiin operaatioihin. Suomen hallituksen taholta Yhdysvaltain hallitusta kohtaan tähän mennessä esiintyneistä lukuisista provokaatiotapauksista Yhdysvaltain hallitus on osoittanut suvaitsevaisuutta, joka kuvastaa jäljellä olevaa hyvää tahtoa, jota tunnettiin Suomea kohtaan Yhdysvalloissa, kun Saksan asekkumppanuus Yhdysvaltain vihollisten kanssa alkoi. Kuitenkin käy välttämättömäksi ottaa uudelleen arvioitavaksi Yhdysvaltain ja Suomen välillä vallitsevat jo nyt epävakaa suhteet, mikäli Suomen hallitus ryhtyy toimintaan, jota Yhdysvallat vain saattaisivat pitää omia elinetsujaan selvästi loukkaavana, eikä millään tavalla mitään oikeutettua Suomen etua tulevaisuutta silmälläpitäen edistävänä.

Suomalaiset lähteet ovat äskettäin viitanneet siihen, että aiotut sotilaalliset kohteet rajoittuisivat jo saavutettuihin alueisiin. Yhdysvaltain ja Suomen välisiä nykyisiä suhteita, jotka riippuvat niin ohuesta langasta, vahvistaisi ehdottomasti suuresti julkinen tätä tarkoittava lausunto, joka olisi omiaan selvittämään Suomen aikomukset.”

Tunti aikaisemmin, kuin tämä muistio oli jätetty, pääministeri Rangell oli eduskunnassa antanut lausunnon, jonka eräs kohta kosketteli Yhdysvaltain taholta esitettyä kysymystä:

“Puolustustaistelumme määrittelee myös ulkopoliitikamme noudattamaan selväpiirteisen linjan. Johdonmukainen seuraus taistelumme luonteesta on, että

maan ulkopoliittisessa asennoitumisessa ei ole tapahtunut muutoksia sen päivän jälkeen, jona Neuvostoliitto hyökkäysteoiillaan 15 kuukautta sitten pakotti meidät jatkamaan sitä sotaa, jonka se hyökkäyksellään 1939 aloitti. Neuvostoliittoa vastaan Suomi käy taisteluaan rinnan Saksan valtakunnan kanssa, johon meidät yhdistävät aseveljeyden siteet. Omaksumamme selvä asenne, jonka tarkoituksena on turvallisuuden hankkiminen maallemme, on eri yhteyksissä saatettu ulkovaltojen hallitusten tietoon niin avoimesti, että tulkintoihin sen suhteen ei pitäisi olla aihetta. Viime vuoden marraskuun 29 päivänä minulla mm. oli kunnia määritellä tämä asenne hallituksen eduskunnalle antamassa tiedonannossa, jonka eduskunta yksimielisesti hyväksyi ja joka ulkopoliittisena kannanmäärittelynä muuttumattomana yhä edelleenkin pitää paikkansa. Syystä tai toisesta on Suomen hallituksen asenteessa eräillä ulkomaisilla tahoilla haluttu tehdä mielivaltaisia päätelmiä. Vieläpä aivan äsken on erään lähettiläämme asemamaansa lehdistölle antama lausunto, joka nojautui vasta mainitsemaani hallituksen tiedonantoon, pyritty tulkitsemaan tavalla, joka on vieras Suomen hallituksen tosiasialliselle asenteelle.

Eräiden ulkovaltojen suhtautumisessa Suomeen puolustussotamme ensimmäisen vaiheen jälkeen tapahtunut muutos, jota mainitsemani tulkinnat osaltaan kuvastavat ja jonka jyrkimpänä ilmauksena oli Iso-Britannian meille joulukuun 6 päivänä 1941 antama sotatilan julistus, ei ole voinut saada meitä noudattamaan toisenlaista ulkopoliitiikkaa, kuin sitä, mikä kansamme yksimielisen vakaumuksen mukaan on maamme elinettujen sanelema.”

Vastauksessaan Yhdysvaltain lähettilään muistioon 28. 9. 1942 Suomen ulkoministeri huomautti, että pääministeri

Rangell oli eduskunnassa esittänyt lausunnon, joka näytti vastaavan sitä mitä Yhdysvaltain toivomus tarkoitti. Mainintaa lukuisista provokatiotapauksista ilmoitettiin pidettävän käsittämättömänä, kiistettiin ulkopoliittista painostusta koskeva väite ja huomautettiin, että Neuvostoliiton hyökkäyksen alkaessa v. 1941 Yhdysvallat ei ollut Neuvostoliiton liittolainen eikä edes sodassa.

Yhdysvaltain diplomaattinen toiminta Suomen suhteen keskittyi vuoden 1942 lopulla etupäässä vaatimukseen, että Suomi ei saisi hyökätä Muurmannin radalle eikä Pietariin. Kun oli käynyt selväksi, että tätä ei tapahtuisi, tuli esille vaatimus, että Suomen oli selitettävä, mitä suunnitelmia sillä yleensä oli. Itsestään herää kysymys, mikä tarkoitus Yhdysvalloilla oli ja miksi taas Suomen oli vaikea antaa sellaista selitystä, joka olisi tyydyttänyt kaikkia vaatimuksia?

Yhdysvaltain tarkoituksista voidaan tietenkin esittää vain otaksuja, niin kauan kuin autenttiset lähteet puuttuvat. Joka tapauksessa siellä oli maan ulkopoliittikkaa hoidettaessa otettava huomioon 2 tekijää: oma yleinen mielipide sellaisena kuin se esiintyi senaatissa, kongressissa, sanomalehdistössä ja johtavissa valftsijamiespiireissä, ja toisena tekijänä oli Neuvostoliitto. Vallitsevassa tilanteessa oli pakko tehdä ainakin jotakin Neuvostoliiton tyydyttämiseksi, mutta ei kuitenkaan niin paljon, että se herättäisi oppositiota omassa maassa. Hallitus näki kehityksen luisuvan Neuvostoliiton merkityksen ja vaikutuksen yleiseen lisääntymiseen, ja sen vuoksi se oivalsi, että kaikki yhteistoiminnalle haitalliset esteet oli poistettava. Kun yhtenä näistä esteistä oli Suomea kohtaan tunnettu myötätunto, oli se siis saatava juurrutetuksi pois herättämällä epäluuloa Suomea kohtaan. Siinä suhteessa teki paljon työtä Yhdysvalloissa harjoitettu englantilainen, neuvostolainen ja isolationismin vastainen propaganda. Yhdysvaltain ulkoministeriö tah-

toi pakottaa Suomen antamaan tuolle propagandalle aines-
ta, sillä epäilemättä ymmärrettiin hyvin, että Suomella pie-
nenä tekijänä keskellä sotaa ja muutenkin epävarmassa ti-
lanteessa oli miltei voittamattomia vaikeuksia määritellä täs-
mällisesti päämääriään tuntematta vihollisensa vaatimuksia
ja rikkomatta välejänsä ainoan sotilaallisen auttajansa kans-
sa. Tuskin mikään sotaa käyvä valtio voi etukäteen julis-
taa, mikä linja on sen operaatioiden tavoitteena. Viholli-
nenhan silloin voi helposti suorittaa keskityksensä ja vasta-
iskunsa siten, että tuota linjaa ei saavuteta muuten kuin ta-
vattomilla uhrauksilla tai sitä ei saavuteta lainkaan. Tuol-
lainen julistus olisi lisäksi ollut epälojaalia Saksaa kohtaan,
sillä Suomen hyökkäyksen mahdollisuuskin oli jonkinlainen
apu Saksalle, eikä sitä hevillä voitu kieltää, ellei irtautumis-
ta yhteistoiminnasta kokonaan voitu suorittaa.

VII. RAUHAN TUNNUSTELUT JA PROPAGANDA- SOTA VV. 1943—1944.

1. Saksan aseman huonontuminen.

Stalingradin luona kärsitty takaisku oli Saksan idänsota-retken ja koko toisen maailmansodan kehityksessä lopun alkukohtana. Siitä lähtien ei Saksalla enää ollut toivoa Neuvostoliiton luhistumisesta eikä liioin sopimusrauhaan pääsemisestä. Kun sen voimat olivat hajoitettuina laajoille alueille, tuhoutuivat ne erikseen tai joka tapauksessa olivat syrjässä suurista ratkaisuista. Saksan vihollisten sotapotentiaali sitä vastoin oli pääsemässä huippuunsa, niiden ilmavoima tuhosi järjestelmällisesti Saksan sotateollisuutta ja yhteyksiä ja Saksa oli teknillisestikin joutumassa alakyn-teen. Miehitetyt maat kuohuivat ja odottivat vain tilaisuutta ravistaakseen vihatun ikeen niskoiltaan. Saksan liittolaiset suuria menetyksiä kärsineinä olivat lamaautuneet ja alkoivat tähyillä tilaisuutta vetäytyä erilleen. Propagandahyökkäys juuri niitä vastaan lupasi siis parhaita tuloksia. Tässä suhteessa saatettiin pitää arvokkaimpana kohteena Suomea, jonka moraalinen asema oli kaikista lujin.

Saksan tappiolle joutuminen alkoi näyttää selvältä. Tuon käsityksen esitti perustellusti ylipäällikkö Stalingradin kastastrofin jälkeen 3. 2. 1943 päämajassa pidetyssä neuvotte-lussa, jossa saapuvilla olivat presidentti, pääministeri, ulko-asiaiministeri ja valtiovarainministeri. Vaikka hallituskin oivalsi sen, täytyi sen kuitenkin käytännöllisiä johtopäätök-siä tehdessään ottaa huomioon monia vaikeasti ratkaistavia seikkoja.

2. Suomen vaikeudet irtaantua sodasta.

Muodollisesti ei mikään estänyt Suomea tekemästä erilisrauhaa. Suomen hallituksen oli kuitenkin tarkoin selvittävä itselleen, millaiseksi tilanne kehittyisi sen jälkeen, kuin suhteet Saksaan olisivat katkenneet. Silloin nousi heti näköpiiriin niin monta vaikeutta ja vaaraa, että oli vaikea arvioida, mikä niistä olisi kaikkein pahin ja ennen muita vältettävä.

Suomen talouselämän yksipuolisuus on aina pakottanut maan elämään tuonnin varassa. Niin kauan kuin suhteet Saksaan jatkuivat, olivat yhteydet kaikkien sen vaikutuspiiriin kuuluvien maiden kanssa käytettävissä, ja saatavissa siis oli Suomen välttämättä tarvitsemia elintarvikkeita ja teollisuuden raaka-aineita. Näiden yhteyksien katkettua sitä vastoin ei miltään taholta olisi ollut saatavisa mitään, sillä Suomen kaikki yhteydet länteen olivat Saksan valvonassa, eikä Neuvostoliiton taholta tietenkään ollut syytä odottaa mitään apua. Taloudellisesti Suomi siis oli täydellisesti Saksan armoilla. Sotilaallisestikaan ei erilleen pääseminen olisi ollut yksinkertainen asia. Koko Pohjois-Suomi ainakin Kemin-Kuusamon korkeutta myöten olisi ilman muuta joutunut saksalaisten haltuun, kuten myöhempi kehitys havainnollisesti osoitti. Muuallakin ja juuri liikenneyhteyksien solmukohdissa oli saksalaisia etappi- ja ilma- torjuntamuodostelmia, jotka muuttuneessa tilanteessa eivät tietenkään olisi jääneet toimeettomiksi. Suomenlahden etelärannikko lentokenttineen oli saksalaisten hallussa. Suh- teiden kehittäminen vihamieliseksi Saksan kanssa olisi siis saattanut aiheuttaa koko maan joutumisen sodan jalkoihin, minkä lopputuloksena olisi ollut venäläinen miehitys. Jo pelkkä yritys olisi riittänyt panemaan liikkeelle saksalaisen sotakoneiston, joka vielä oli pelottavan voimakas. Yllätys tuskin olisi onnistunut eikä se aseveljeä vastaan moraalisis- takaan syistä voinut tulla kysymykseen. Mitään sellaista

sodasta irtautumisen muotoa, joka olisi ollut kunniaton, ei kukaan suomalainen olisi sallinut käytettävän. Suurilla voi olla varaa kunniaattomiin tekoihin, mutta ei pienillä.

Mitkä sitten olisivat olleet ehdot, joilla Neuvostoliitto olisi tehnyt rauhan? Ehdoista ei ollut mitään varmaa tietoa. Maailman sanomalehdistössä kierteli epämääräisiä arveluja ja huhuja, joiden mukaan Neuvostoliitto vaatisi ainakin Moskovan rauhan rajoja. Niihin ei Suomessa vielä oltu kypsiä alistumaan, siitäkin huolimatta, että luotettavasta lähteestä oli saatu tietää Englannin ulkoministerin Edenin käydessään Moskovassa v:n 1941 lopulla luvanneen Neuvostoliitolle Suomen suunnalla Moskovan rauhan rajat ja Petsamon. Näin kauan kuin armeija oli voittoisana ja muutamilla suunnilla kaukana vanhojen rajojen takana, ei mikään hallitus, joka olisi taipunut uudistamaan Moskovan rauhan vääryyden, olisi pysynyt pystyssä. Jos sitten olisi ryhdytty rauhantekoon, olisiko mitenkään voitu estää Neuvostoliittoa miehittämästä maata? Mitä takeita edelleen olisi ollut siitä, että se todellakin olisi noudattanut tehtyä sopimusta?

Sitten tuli päiväjärjestykseen liittoutuneiden keksimä uusi kohtalokas iskusana: antautuminen ilman ehtoja. Aina-kin Suomessa käsitettiin, että siihen alistuminen olisi merkinnyt kuoleman pelosta tehtyä itsemurhaa. Niin kauan kuin yleensä oli joku muu mahdollisuus, oli antautumista vältettävä. Jotta maa ei joutuisi sotanäyttämöksi ja vieraan valtion miehittämäksi, minkä välttämistä Suomen ulkopoliitikka koko ajan oli pitänyt päämääränään, oli rauhan pyrkiminen kernaimmin lykättävä myöhempään ajankohtaan, lähemmäs yleisen rauhan tuloa, jolloin Saksa jo olisi heikentynyt ja länsivaltain voimat Euroopan mantereella pitämässä Neuvostoliiton vaatimuksia kohtuullisissa rajoissa.

Nämä näkökohdat vaikuttivat Suomen hallituksen ja yleisen mielipiteen kannanottoon aina välirauhan tuloon

saakka. Myöhemmin se ns. rauhanoffensiivi, joka myöhemmin nousi hallituksen politiikkaa vastaan, oli pakotettu ottamaan näitä näkökohtia huomioon.

3. Rauhan vihjeet sodan alkupuolella.

Ensimmäisenä sotasyksynä kierteli monenlaisia huhuja Neuvostoliiton halusta tehdä rauha Suomen kanssa. Siten Vichyssä oltiin syyskuun 1941 alussa tietävinään, että Neuvostoliitto oli tarjonnut Suomelle rauhaa entisten rajojen pohjalla. Suomi muka olisi vastannut kyllä olevansa halukas keskustelemaan rauhasta, mutta ei mainitulla pohjalla ja ehdottanut kysymyksen jättämistä Yhdysvaltain presidentin ratkaistavaksi. Tässä ei tietenkään ollut mitään perää, kuten heti kävi selville Neuvostoliiton tiedotuspäällikön Losovskin 4. 9. 1941 julkaisemasta tiedonannosta, jossa ei sanallakaan viitata neuvostohallituksen rauhanhaluun, vaan annetaan se käsitys, että vain Suomi on rauhan tarpeessa ja että aloitteita asiassa voidaan odottaa vain siltä.

Yhdysvaltain taholta kuitenkin tehtiin jo kesällä 1941 eräs rauhankoe, jonka luonne ja tarkoitus jäi melkoisen epäselväksi. Yhdysvaltain Helsingin lähettilään 27. 10. 1941 jättämästä muistiosta ja ulkoministeri Cordell Hullin 3. 11. sanomalehtien tiedotustilaisuudessa esittämästä lausunnosta tuli julkisesti tunnetuksi väite, että Suomella olisi jo elokuussa ollut mahdollisuus saada rauha. Ulkoministerin esittämä versio tästä tarjouksesta on edellä jo esitetty. Ministeri Schönfeldin muistiossa esitetty selostus tästä keskustelusta on yksityiskohtaisempi:

“Yhdysvaltain hallitus haluaa palauttaa Suomen hallituksen mieleen, että alivaltiosihteeri herra Sumner Welles elokuun 18 päivänä 1941 sanoi Suomen Washingtonin-lähettiläälle, että Yhdysvaltain hallitus oli saanut tietää neuvostohallituksen olevan halukkaan, siinä tapauksessa, että Suomen hallitus olisi siihen tai-

puvainen, neuvottelemaan uudesta rauhansopimuksesta Suomen ja Neuvostoliiton välillä, johon sisältyisi alueluovutuksia Suomelle Neuvostoliiton puolelta. Suomen lähettiläs tällöin esitti joukon itsestään selviä näkökohtia takuista ja muista seikoista. Alivaltiosihteeri vastasi tähän, että Yhdysvaltain hallituksen mielestä Suomen lähettilään esille ottamista kysymyksistä oli tarpeellista keskustella ainoastaan siinä tapauksessa, että Suomen hallitus olisi halukas tutkimaan esitettyjä mahdollisuuksia, ja että oli oleellisesti tärkeää ensiksi päästä varmuuteen siitä, mikä Suomen asenne näihin mahdollisuuksiin olisi.

Yhdysvaltain hallitus ei ole vastaanottanut Suomen hallitukselta mitään vastausta, josta ilmenisi sen kanta tähän asiaan nähden, eikä myöskään Suomen lähettiläs myöhemmissä keskusteluissa Yhdysvaltain ulkoasiainministeriön virkamiesten kanssa ole esittänyt mitään suoranaista viittausta tällaisiin mahdollisiin neuvotteluihin Neuvostoliiton kanssa.

Pian Suomen lähettilään ja alivaltiosihteerin välillä elokuun 18 päivänä käydyn keskustelun jälkeen Yhdysvaltain hallituksen tietoon kuitenkin tuli, että eräät korkeat Suomen hallituksen virkamiehet, samoin kuin Suomen ja Saksan lehdistö, olivat korostaneet, että Suomi ei olisi solmiva rauhaa Neuvostoliiton hallituksen kansa sellaisena kuin tämä nykyään on olemassa.”

Keskustelun selostus on epäilemättä muuten oikea, mutta sen korostus on muutamissa kohdin tendenssimäinen ja se sivuuttaa muutamia kohtia, jotka Suomelle olivat elintärkeitä. Juuri näihin seikkoihin kiinnitettiin huomiota Suomen vastauksessa 11. 11. 1941:

“Suomen taholta esitettyihin, mahdollisen rauhan-
teon perusedellytyksiä koskeviin huomautuksiin Yh-

dysvaltain hallitukselta ei ole saatu selvityksiä.

Erikoisesti ei mitään turvallisuustakeita ole Suomelle edes tarjottu Suomen ja Neuvostoliiton välisen uuden rauhan vakuudeksi.

Suomen hallituksen käsityksen mukaan Mr. Wellesin lausunto ministeri Procopelle 18. 8. 1941 ei ollut tarkoitettu rauhantarjoukseksi tai edes suositukseksi Yhdysvaltain taholta, vaan pelkäksi tiedonannoksi, jonka perusteella Suomen olisi ollut pyydettävä rauhaa.

Näin ollen Suomen hallitus sotatoimien silloisessa vaiheessa, jolloin ei edes Viipuri vielä ollut vallattu, jäi odottamaan tapahtumain kehitystä.”

Kun Suomen vastauksessa esitettyihin huomautuksiin ei tehty mitään vastaväitteitä, katsottiin ne siitä päättäen Yhdysvaltain ulkoministeriössäkin oikeutetuiksi. Silloin herää kysymys, missä tarkoituksessa tämä rauhanaloite oli tehty. Aloite ei tullut Neuvostoliiton taholta, kuten käy selville New York Timesin Kuibyshevissä olleen kirjeenvaihtajan 12. 11. 1941 julkaisemasta uutisesta:

“Litvinov ja Losovski ovat neuvostohallituksen edustajina kieltäneet neuvostohallituksen tehneen minikäänlaista aloitetta erikoisrauhan aikaansaamiseksi Suomen kanssa. Yhdysvaltain Suomelle antamasta kehoituksesta neuvostohallitus on saanut tietoja vain ulkomaanuutisten kautta. Näyttää varmalta, että tilanne on syntynyt joko Suomen ehdotusten tai Washingtonin aloitteiden tuloksena.”

Näin ollen ei ole juuri uskottavaa, että rauhanaloitteen tekijä itsekään odotti siitä mitään positiivista tulosta. Jäljelle jää silloin lähinnä se selitysmahdollisuus, että aloite kuului hermosodan alaan ja että sen tarkoituksena oli saat-

taa Suomi ulkomailla epäedulliseen valoon ja vaikuttaa hajoittavasti Suomen omaan yleeiseen mielipiteeseen. Tätä nähtävästi Suomen ulkoasiainministeriö pelkäsi, kun se suhtautui aloitteeseen epäilevästi. Myöhemmin julkisuuteen tullessa ohjeessaan Washingtonin lähettilälleen ulkoasiainministeriö 30. 8. 1941 oli pitänyt ratkaisevana sitä näkökohtaa, että aloite ei ollut tullut Yhdysvaltain eikä Neuvostoliiton taholta.

“Kun ei miltään taholta rauhan aloitetta edes tehty,, ei meillä (ole ollut) tilaisuuttakaan eikä syytä määrittellä kantaamme rauhan suhteen sodassa, joka meitä vastaan on aloitettu. Omaksi tiedoksenne: tarkoituksemme on siis ignoroida Wellesin aloite.”

Kaikesta huolimatta neuvostohallituksen propaganda myöhemmin väitti, tietenkin osoittaakseen sodan jatkumisen olevan Suomen syytä, että sen taholta syksyllä 1941 turhaan oli tarjottu Suomelle rauhaa. Siten amerikkalainen lehti Christian Science Monitor huhtikuussa 1942 julkaisi kirjeenvaihtajaltaan Kuibyshevistä saamansa tiedonannon, että venäläiset keskusteluissaan aina huomauttavat tarjonneensa syksyllä 1941 Suomelle rauhaa, valmiina palauttamaan valloituksensa, vieläpä luovuttamaan Suomelle osan Itä-karjalaakin. Kaikki tällainen on valitettavasti myöhempää keksintöä propagandaa varten, jonka käyttöön kelpaavat millaiset aseet tahansa.

Neuvostohallituksen rauhanhalua todistavana ei liioin voitu pitää Tukholmasta saatua vihjettä, että ministeri Kolontay olisi joulun aikaan 1941 maininnut pitävänsä suotavana kontaktin saamista suomalaisten kanssa. Samassa yhteydessä saatiin luotettavilta tuntuvia tietoja siitä, että Stalin olisi vaatinut Edeniltä jo tämän käydessä v:n 1942 alussa Moskovassa Suomen suunnalla vuoden 1940 rajoja ja lisäksi Petsamoa. Ennen rauhantekoa kuitenkin olisi

Suomen poistettava nykyinen hallituksensa. Kaikesta päättäen Tukholmasta tullut vihje osoitti vain alkulähteensä toimintahalua, eikä se sisältänyt mitään, jota sillä hetkellä olisi voitu käyttää hyväksi.

Suomen hallituksen taholta ilmoitettiin selvästi, että se määrätyllä ehdolla oli valmis rauhaan. Siten presidentti Ryti 27. 4. 1942 ilmoitti Yhdysvaltain lähettiläälle, että hän puolestaan olisi valmis solmimaan rauhan Neuvostoliiton kanssa, kun vain saisi länsivalloilta takeita sen säilymisestä. Ei ole syytä epäillä tämä ilmoituksen saapumista Yhdysvaltain ulkoministeriöön, mutta siellä se ei aiheuttanut mitään reaktiota.

Kuten sitten Englanti ja Neuvostoliitto 26. 5. 1942 olivat tehneet liittosopimuksen, jossa ne sitoutuivat olemaan tekemättä erillisrauhaa Saksan ja sen liittolaisten kanssa, seurasihan rauhantunnusteluissa tauko. Mahdottomiksi ne eivät kuitenkaan käyneet, koska Suomi ei ollut Saksan liittolainen, vaan sen rinnalla sotaa käyvä maa, ja koska ehdotettuun antautumiseen sisältyvä armo sentään on kaikille suotu. Tämän sopimuksen jälkeen alkoi eri puolilta tulla sanomalehtitietoja, joiden mukaan Neuvostoliitolle oli tulevassa rauhanteossa vakuutettu ainakin Moskovan rauhan rajat ja lisäksi mahdollisesti tukikohtia. Kiertoteitse kyllä saatiin eräältä neuvostotaholta tietoja, jotka vakuuttivat Neuvostoliiton tyytyvän vähempään, mutta näitä tietoja ei voitu pitää huomioonottamisen arvoisina. Lokakuun 1942 lopulla näet saatiin ilmoitus Tukholman neuvostolähetystössä palvelevan Jartsevin virkamiehen lausunnosta, että Neuvostoliitto olisi sillä hetkellä valmis neuvottelemaan erillisrauhasta v:n 1939 rajojen perusteilla, Hangon kuitenkin jäädessä keskustelun ulkopuolelle. Lausuja oli pitänyt Rytistä ja Tanneria kaikkia neuvotteluja vaikeuttavina tekijöinä. Lausunto tuli kuitenkin Suomen hallituksen tietoon niin sekavassa muodossa ja kaikin puolin epäluotettavana,

että sitä ei otettu täysin vakavalta kannalta. Nimenomaan oli syytä pitää varmana, että Neuvostoliitto ei missään tapauksessa suostuisi palauttamaan Suomelle v:n 1939 rajoja. Selvyys olisi saatu vain asettumalla välittömään yhteyteen Neuvostoliiton edustajan kanssa. Sitä ei kuitenkaan tahdottu tehdä Saksan tietämättä. Sen vuoksi Suomen ulkoasiainministeri 30. 11. antoi Berliinin lähettilään tehtäväksi epävirallisesti tiedustella, olisiko Saksalla mitään sitä vastaan, että näin tarjoutunutta neuvottelutietä kokeeltaisiin. Tähän tiedusteluun saatiin 8. 12. ministeri Blucherin kautta sellainen vastaus, että vastaaminen Neuvostoliiton taholta tehtyihin tunnusteluihin käsiteltäisiin kaikkialla heikkouden merkiksi ja että sen vuoksi niihin ei olisi annettava mitään vastausta. Tämän jälkeen ei Suomen hallitus enää katsonut voivansa mennä pitemmälle ja antoi Tukholman lähettilälleen luvan pitää yllä vain kosketusta. Luonnollista on, että se ei voinut jatkua kauan ilman pääkysymyksen asiallista käsittelyä.

Suomen ulkopolitiikan johto ilmeisestikin piti tähän aikaan mahdollisena Saksan ja Neuvostoliiton välisen erillisrauhan aikaansaamista ja halusi siinä yhteydessä saada oman rauhansa tehdyksi. Pelkkä yritysikin Suomen erillisrauhan solmiamiseen olisi voinut joko jättää maan Neuvostoliiton armoille tai aiheuttaa Saksan ja Neuvostoliiton välisen erillisrauhan syntymisen Suomen kustannuksella. Tällaiset näköalat olivat omiaan kehoittamaan varovaisuuteen.

Vuosi 1942 oli siis kulunut loppuun ilman mitään sellaista rauhantekoa tarkoittavan neuvottelun mahdollisuutta, jota Suomen hallituksen käsityksen mukaan siinä tilanteessa olisi voitu kokeilla aiheuttamatta maalle vakavia vaikeuksia.

4. Yhdysvaltain välitystarjous.

Päämajassa 3. 2. 1943 pidetyssä neuvottelussa pohdittiin Stalingradin jälkeen tapahtunutta yhä huonompaan suun-

taan menevää yleisen tilanteen kehitystä ja tultiin siihen tulokseen, että olisi pyrittävä rauhaan sekä Neuvostoliiton että Englannin kanssa. Neuvostoliiton suhtautumisesta siihen oli Jartsevin kautta tapahtuneen epämääräisen tunnustelun lisäksi sen verran tietoja, että Molotovin oli kuultu hiljakkoin sanoneen rauhanehtojen Suomelle huononevan, mikä joka tapauksessa viittasi siihen, että rauha joillakin ehdoilla olisi saatavissa. Neuvottelussa tultiin täyteen yksimielisyyteen siitä, että Suomen oli pyrittävä irtautumaan sodasta, mutta vain sillä tavoin, että asia tulisi jotenkin järjestetyksi myöskin Saksan kanssa. Neuvostoliiton kanssa tehtävälle sopimukselle ei Itä-Karjala saisi olla esteenä, mutta kuitenkin olisi hyvä pitää se panttina hallussa. Englannin kanssa pidettiin rauhan aikaansaamista helpompana.

Pian tämän jälkeen vihjeet rauhan mahdollisuudesta yhä lisääntyivät. Moskovasta käsin saatiin 8. 2. 1943 tietoja, että Yhdysvaltain lähettiläs oli kertonut Ruotsin lähettiläälle Molotovin sanoneen, että Neuvostoliitolla ei enää ollut aihetta jatkaa sotaa Suomen kanssa. Neuvostoliitto ei kuitenkaan tekisi aloitetta, vaan Suomen olisi ilmoitettava, millä pohjalla se olisi halukas rauhaan. Presidentti ja ministeri Tapner tulivat neuvotteluissaan 8. 2. ja 10. 2. 1943 siihen tulokseen, että tätä vihjettä olisi jollakin tavalla käytettävä hyväksi. Lähinnä ajateltiin käyttää Ruotsin ulkoministerin välitystä. Neuvottelujen pohjaksi ajateltiin Suomen vanhoja rajoja, Itä-Karjalan kuitenkin jäädessä miehityksi siihen saakka, kunnes sen kohtalo ratkaistiin rauhankonferenssissa. Tannerin oli koetettava tuttaviansa välityksellä saada kontakti Englantiin, jonka kanssa ensin oli saatava välit selviksi. Kun pyrkimyksenä oli erillisrauha, olisi varottava suuttamasta Saksaa liian aikaisin. Ruotsin ulkoministerille siis oli yksityisesti ilmoitettava asianomaiselle taholle edelleen tiedoitettavaksi, että Suomi haluaisi saada suhteensa Englantiin järjestetyiksi. Tanner

puolestaan kirjoitti 13. 2. 1943 yksityisen kirjeen Englannin meriministeri Alexanderille, tiedustellen, olisiko olemassa jotakin tietä rauhantilan palauttamiseen. Kirje lähetettiin Ruotsin ulkoministerin välityksellä, mutta siihen ei tullut mitään vastausta. Ikään kuin antaakseen yleisen mielipiteen tukea näille pyrkimyksille, sosialidemokraattisen puolueuuevosto hyväksyi 15. 2. 1943 julkilausuman, jossa se korosti Suomen erikoisasemaa ja oikeutta vapaasti irtautua sodasta:

“Suomen nykyinen sota talvisodan jatkona on puolustustaistelua, johon kansamme vastoin tahtoa on ollut pakotettu ryhtymään. Sen tarkoituksena on yksinomaan maamme vapauden ja itsenäisyyden turvaaminen. Se on siten erillinen sota, joten me emme ole osallisia suurvaltain välisessä kamppailussa emmekä taistele kummankaan suurvaltaryhmän tavoitteiden puolesta. Se seikka, että Suomi Saksan rinnalla taistelee samaa vihollista, Neuvostoliittoa vastaan, ei muuta tätä tosiasiaa. Siitä johtuu myös, että Suomi on vapaa päättämään sodasta irtautumisestaan, milloin siihen sopiva hetki ilmaantuu ja sen vapaus ja itsenäisyys on turvattu.”

Julkilausumaan kiinnitti Saksan poliittinen johto suurta huomiota. Heti seuraavana päivänä selitti Ribbentrop Suomen lähettiläälle itsensä ja Hitlerin kovin sitä valittavan, koska se teki Saksan liittolaiset levottomiksi ja antoi vihollisille tilaisuuden selittää sen osoittavan Suomen heikkoutta. Vielä 20. 2. hän palasi asiaan väittäen, että Suomi ei pelannut fair play, kun se vaikeassa tilanteessa antoi viholliselle käteen aseita. Suomen lähettiläs vastasi ohjeensa mukaisesti, että Suomi oli koko sodan ajan selittänyt, ettei se ollut mukana suurvaltain sodassa, vaan taisteli oman olemassaolonsa puolesta, ja lisäksi selitti, että Suomen kan-

sa oli otettava sellaisena kuin se oli, josta likipitäen puolet kuuluu työväenluokkaan ja että sitä ei voida ignoroida taistelussa, jossa työväenluokkakin on sydäimestään mukana maan itsenäisyyden varmistamiseksi. Näihin selityksiin Ribbentrop tyytyi eikä taloudellista kiristystä vielä sillä kertaa käytetty.

Asian tässä vaiheessa hallitus 20. 3. 1943 sai Yhdysvaltain asiainhoitajan Mac Clintockin muistion, jossa, edellyttäen, että Suomi tunsu luottamusta Yhdysvaltoihin, ilmoitettiin Yhdysvaltain tarjoavan hyviä palveluksiaan rauhanneuvottelujen aikaansaamiseksi Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Tarjoustu tehostettiin huomautuksella, että sitä ei todennäköisesti tulaisi uudistamaan.

Hallituksen ulkoasiain-valiokunnan kokouksessa, jossa myös ylipäällikkö oli saapuville, harkittiin aluksi niitä vaikeuksia, joita välitystarjouksen hyväksyminen aiheuttaisi. Kun se ilman muuta rikkoisi välit Saksan kanssa, oltaisiin Neuvostoliiton armoilla, esittipä se melkein millaisia vaatimuksia tahansa, eikä Yhdysvallat voisi auttaa Suomea. Niin ollen päätettiin Yhdysvaltain asiainhoitajalta pyytää tietoja Neuvostoliiton rauhanehdoista ja Suomelle annettavista takeista. Saksan kanssa olisi pelattava avoimin kortein, ja sen vuoksi ulkoministerin oli matkustettava Berliiniin selittämään syyt, joiden vuoksi Suomi ei kokeilematta saatanut hyljätä Yhdysvaltain tarjousta. Ilmeisestikään tällöin ei otettu huomioon, että kääntymisen Saksan puoleen jo sellaisenaan ratkaisi välitystarjouksen kohtalon.

Päätöksen mukaisesti ministeri Ramsay lensi Berliiniin, jossa 26. 3. 1943 tapasi Ribbentropin saatuaan kuusi tuntia odottaa tietoa, otetaanko hänet vastaan vai eikö. Tämä tavalliseen tapaansa antamatta vastapuolelle puheenvuoroa esitti jyrkän paheksumisensa Yhdysvaltain tarjouksen johdosta. Jos Suomi solmisi erillisrauhan, Saksa tekisi "äärimmäiset johtopäätökset". Välttääkseen niitä olisi Suomen

siis keskeytettävä neuvottelut ja ilmoitettava siitä heti Yhdysvaltain hallitukselle. Suomen olisi tehtävä poliittinen liitto Saksan kanssa ja sopimukseen tulisi sisältyä sitoumus, ettei kumpikaan sopimuspuoli tee rauhaa erikseen. Ainoa tuloksena Suomen korrektista suhtautumisesta Saksaan oli se uusi vaikeus, että Saksa alkoi vaatia poliittista sopimusta, jonka tuleminen päiväjärjestykseen tähän saakka oli vältetty. Korostaakseen Saksan kannan päättäväisyyttä ministeri Blucher 4. 4. ilmoitti matkustavansa pois Helsingistä ja 6. 4. ennen lähtöään ilmoitti hallitukselle, että Saksan hallituksen mielestä Suomen hallituksen oli annettava vastauksensa Yhdysvalloille mahdollisimman pian. Yhdysvaltain asiantuntija, jolle tämä välivaihe nähtävästi oli tullut tietoon, jätti 8. 4. hallitukselle varoituksen, jonka mukaan pienikin merkki siitä, että Suomi tässä asiassa tekisi Saksan painostuksesta epäitsenäisen päätöksen ja suostuisi johonkin enempään (further), olisi omiaan huonontamaan suhteita Yhdysvaltain kanssa.

Tämän välitystarjouksen käyttämättä jättäminen todennäköisesti oli vähällä aiheuttaa Suomen ja Yhdysvaltain diplomaattisten suhteiden melkein kokonaan katkeamisen. Asiantuntija Mac Clintock näet pyysi 22. 4. passeja melkein koko henkilökunnalleen ja tilasi vastaanoton ulkoministerin luo. Tämä käynti kuitenkin peruutettiin 24. 4. Tietävästi asiantuntijalla jo oli hallussaan Washingtonista lähetetty nootti, jossa olisi ilmoitettu diplomaattisten suhteiden katkeamisesta, mutta jokin väliin tullut tapahtuma oli ollut syynä sen peruuttamiseen. Juuri tähän aikaan julkisuuteen tulleessa uutisaineuksessa oli kaksi asiaa, jotka ovat voineet vaikuttaa Yhdysvaltain kantaan. Toinen niistä oli se riemu, jonka Saksan radiossa herätti väärä tieto, että Yhdysvallat jo olisi katkaissut välinsä Suomeen. Toinen taas oli kiusallista huomiota herättänyt Katynin juttu, jonka johdosta Neuvostoliitto katkaisi välinsä Puolan pako-

laishallituksen kanssa. Kummankin asian voidaan otaksua aiheuttaneen pidättyväsyyttä Yhdysvaltain Suomen-politiikassa.

Saksan Helsingin lähettiläs, joka tämän jälkeen palasi takaisin, katsoi puolestaan, että asia oli saatu Saksaa tyydyttävällä tavalla pois päiväjärjestyksestä. Kuitenkin hän heti otti uudestaan esille Ribbentropin vaatimuksen poliittisesta sopimuksesta, jonka mukaan kumpikaan puoli ei tekisi rauhaa muuten kuin yhteisymmärryksessä (im Einvernehmen) toisensa kanssa. Pääsiäisen aikaan Saksan lähettiläs yhtämittaa tiedusteli vastausta. Saatuaan huhitikuun lopulla ilmoituksen, että Suomi voisi antaa asiassa vain selityksen, ilmoitti lähettiläs, että se ei riitä. Neuvotteluja jatkui vielä melkein kahden kuukauden ajan, mutta Suomen hallitus ei hyväksynyt ehdotusta paktin tekemisestä, vaan ehdotti selitystä (Erklärung), jossa olisi sanottu Suomen teoillaan osoittaneen haluavansa taistella, kunnes sen riippumattomuus olisi turvattu. Kun Saksa puolestaan ei pitänyt tällaista kannanilmaisua riittävänä, asia jäi toistaiseksi ratkaisua vaille. Pakottaakseen Suomen taipumaan Saksa, arvatenkin Ribbentropin ehdotuksesta, aloitti elintarvikesaarron sekä kesäkuussa ilmoitti toimittavansa vain puolet luvatuista bensiini- ja petroolimääristä. Kun sitten juhannusaattona Ribbentropille esitettiin näkökohdat, mm. eduskunnan kielteinen kanta, joiden vuoksi Suomen hallitus ei voi tehdä mitään poliittista sitoumusta Saksan kanssa, ilmoitti tämä luottavansa siihen, että Suomi on teoilla osoittava lojaalisuutensa, ja poistavansa asian päiväjärjestyksestä. Elintarvikesaarto lopetettiin heti. Nähtävästikin Ribbentrop katsoi, että Suomen hallituksen kannassa ei tapahtuisi muutosta ja että jatkuva kiristäminen pakottaisi Suomen lähtemään kokonaan omille teilleen.

Samana syksynä Saksan taholta kuitenkin palattiin asi-

aan. Hallituksen ulkoasiainvaliokunnassa oli 18. 10. 1943 käsiteltävänä Hitlerin Rydille lähettämä pitkä kirje, joka sisälsi arvostelua Suomen asenteesta ja jossa mm. pyydettiin tunnustusta Mussolinin neofascistiselle hallitukselle. Vastauksessa joka 25. 10. esitettiin valiokunnassa ja 27. 10. jätettiin Hitlerille, ei annettu mitään lupauksia eikä sitoumuksia. Ribbentrop otti sitten seuraavan marraskuun lopulla suullisesti ja joulukuun alussa Suomen Berlinin lähettiläälle jättämässään muistiossa kirjallisestikin asian uudelleen esille. Hän huomautti, että keväinen keskustelu paktista oli jäänyt ilman tulosta ja että monet puheet Suomen erillisrauhasta osoittivat siinä olevan jotakin perää. Sen vuoksi kysymys paktista oli otettava uudestaan esille. Hän siis pyysi tietoa, mikä oli Suomen hallituksen todellinen kanta. Hallituksen ulkoasiainvaliokunta oli 4. 12. 1943 yksimielisesti sillä kannalla, että vastaus ei nytkään voinut olla muu kuin kielteinen, mutta että sen antamisella ei olisi pidettävä kiirettä. Hallituksen ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa 29. 12. hyväksyttiin ministeri Kivimäen laatima vastausluonnos, jossa todistettiin, että Suomen ja Saksan välisiä suhteita olisi parasta jatkaa entisellä pohjalla, koska Ribbentropin ehdottama pakti ei kuitenkaan tulisi hyväksytyksi eduskunnassa ja sen esittäminen siis vain pilaisi asiaa. Kun tämä vastaus sitten tammikuun puolivälissä 1944 annettiin Ribbentropille, oli tämä suhtautunut siihen varsin rauhallisesti. Seuraavassa kesäkuussa, jolloin Suomen asema jo oli aivan toinen, kävi kuitenkin selville, että Saksa ei ollut luopunut paktiajatuksesta.

5. Rauhanoffensiivi vuoden 1943 loppupuolella.

Kesällä 1943 tapahtunut Italian antautuminen muutti yleistilannetta ja tietenkin yhä vaikeutti Suomenkin asemaa. Suomea vastaan harjoitettu propaganda tuli yhä voimakkaammaksi ja tehokkaammaksi. Nyt sen keinoihin en-

tisten lisäksi jo kuului julkinen keskustelu ehdoista, joihin Suomen olisi alistuttava.

Siten Tukholmalainen Aftontidningen 31. 7. 1943 julkaisi Neuvostoliiton lähetystöstä saamansa uutisen rauhanehdoista Suomelle. Sen mukaan Moskova vaati Leningradin turvallisuuden varmentamiseksi Kannaksella Moskovan rauhan rajoja siihen katsomatta, tekisikö Suomi erillisrauhan vain taistelisiko se Saksan kukistumiseen saakka. Jos se tekisi erillisrauhan, saisi se pitää muut alueensa v:n 1939 rajojen mukaisina, mutta muussa tapauksessa Neuvostoliitto vaatisi Moskovan rauhan rajoja kaikkialla. Uutisessa ei puhuttu Hangosta eikä Suomenlahden saaristosta mitään. Neuvostoliiton tietotoimisto selitti, että uutinen oli toimituksen itsensä "vilkkaan mielikuvituksen hedelmä ja kokonaan perätön".

Pari päivää aikaisemmin oli Belgian Tukholman lähettilään välityksellä saatu yksitynen ilmoitus, että Neuvostoliitto olisi halukas keskustelemaan rauhasta ja että Suomen olisi tehtävä aloite esittämällä ajatuksensa kirjallisesti suoraan Neuvostoliitolle rauhanneuvottelujen pohjasta. Vastaus ilmoitukseen oli annettava pian. Hallituksen ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa, jossa presidentin lisäksi oli saapuvilla myös ylipäällikkö, päätettiin, huomioonottaen Saksan asenteen, varovasti käyttää hyväksi näin ilmaantunutta "kanavaa". Vastaus, joka jätettiin "kanavalle"

10. 8., ilmoitti Suomen pitävän neuvottelujen pohjana v:n 1939 rajoja, mutta Suomen olevan valmiin rajojen tarkastukseen Kannaksella, ja Suomenlahdella luovuttamaan Neuvostoliitolle Seiskarin, Lavansaaren, Tytärsaaret ja Peninsaaret. Korvausta olisi saatava Itä-Karjalasta, kuitenkin vaarantamatta Muurmannin rataa. Ehdotuksen vastaanottaja, Neuvostoliiton lähetystöneuvos Semjonov, ilmoitti jo 13. 8., ettei hän voinut sitä toimittaa Moskovaan. Kun asia oli levännyt lähes kokonaisen kuukauden, tehtiin

Suomen taholta uusi aloite, mutta kun sen ehdotus alueluovutuksista oli jotensakin sama kuin edellisellä kerralla, välittäjä 16. 9. ilmoitti, että hän ei voinut lähettää sitä edelleen, koska se ei sisältänyt olennaisesti uutta. Asia oli siis rauennut tai ainakin jäänyt lepäämään.

Samaan aikaan kuin tämä rauhantunnustelu, joutui Suomen hallituksen harkittavaksi eräs tiedustelu, joka näytti tarjoavan sellaisen mahdollisuuden irtautua sodasta, että Suomi ei olisi jäänyt Neuvostoliiton armoille ilman minikäänlaisia takeita. Yhdysvaltain Lissabonin lähetystö näet oli pyytänyt Suomen asianhoitajalta tietoja, mitä Suomi tekisi siinä tapauksessa, että Yhdysvaltain joukot nousisivat maihin Pohjois-Norjassa, ryhtyisikö se taisteluun, miten se voisi vapautua saksalaisista joukoista ja mitä elintarvikkeita se silloin tarvitsisi. Vastaus oli syyskuun alussa annettava suoraan Yhdysvaltain ulkoministeri Cordell Hullille. Tähän tiedusteluun päätettiin 3. 9. vastata, että Suomi ei ryhdy taistelemaan amerikkalaisia vastaan, että nämä eivät päästä venäläisiä Suomen alueelle, että saksalaisten kanssa alettaisiin neuvottelut heidän poistumisestaan ja että Suomi kuukausittain tarvitsisi oman satonsa lisäksi tarkemmin ilmoitetut määrät elintarvikkeita. Tämän perästä ei kuulunut mitään koko suunnitelmasta, jonka avulla Suomi olisi voinut irtautua sodasta suhteellisen varhaisessa vaiheessa.

Kaikki ne tiedot Neuvostoliiton rauhanehdoista, joita tähän aikaan kierteli maailman sanomalehdistössä, joko suoraan tai välillisesti viittasivat minimiohjelmanä olevan Moskovan rauhan rajojen palauttamisen. Lisäksi liittolaispropaganda jo alkoi valmistella yleistä mielipidettä mukautumaan sellaiseen tulevaisuuden näköalaan, että Neuvostoliitto saisi koko reuna-alueen vaikutuspiiriikseen, jossa muilla ei olisi mitään sanomista, ehkä ei paljoa asianomaisilla pikkuvaltioilla itselläänkään. Siten Yhdysvaltain huo-

mattavimpiin ja vaikutusvaltaisimpia sanomalehtimiehiin kuuluva Walter Lippman julkaisi helmikuun 1943 alussa artikkelin, jossa hän piti Atlantin julistuksen soveltamista Suomeen suorastaan probleemana, koska Suomi sattui olemaan Neuvostoliiton naapuri. Pienten valtioiden oli hänen käsityksensä mukaan sovittava ulkopoliittikkansa suuren naapurin, siis Neuvostoliiton mukaan, koska ne yksin ovat täysin kykenemättömiä tekemään Neuvostoliitolle sotilaallista vastarintaa, eivätkä Englanti ja Yhdysvallat tulisi puuttumaan asiaan niitä auttaakseen. Yhdysvaltain entinen Moskovan suurlähettiläs Joseph E. Davies taas maaliskuun lopulla antoi haastattelulausunnon, jossa hän piti itsestään selvänä, että Neuvostoliitto haluaa osan Suomea, ja että Neuvostoliiton naapurien on sallittava "vapaaehtoisesti" liittyä siihen, koska se ei uhkaa Yhdysvaltain turvallisuutta. Syyskuussa taas Stockholms Tidningen julkaisi Lontoon venäläisistä piireistä saamansa tiedon, että Neuvostoliiton päävaatimuksiin rauhan tekemiseksi Suomen kanssa sisältyi seuraavat kolme kohtaa: saksalaiset on karkotettava pois maasta, nykyinen hallitus on korvattava demokraattisella, joka ei olisi aggressiivinen, ja lisäksi alueellisia määräyksiä, joilla Neuvostoliiton strategiset turvallisuusvaatimukset tyydytettäisiin. Aselevon ehtona olisi sotilaallinen antautuminen. Kun sitten alkoi levitä tietoja lokakuun lopulla pidetystä Moskovan konferenssista, vakiintui kaikkialla vähitellen käsitys, että Neuvostoliitto saisi oikeuden jotensakin vapaasti määrätä länsirajansa ja että Suomella ei olisi toivoa Moskovan rauhan rajan korjaamisesta. Lopullisesti saatiin Suomen osalta selvyys Stalinin 6. 11. 1943 Moskovan neuvostossa pitämästä puheesta, jossa sanottiin sen hetken lähetystävän, jolloin mm. karjalais-suomalainen tasavalta vapautuu. Kun tähän talvisodan jälkeen muodostettuun neuvostotasavaltaan sisältyi Suomelta valloitettu alue, lukuunottamatta Pietarin piiriin lii-

tettyä Kannaksen eteläosaa, oli siis Stalinin puhe virallises-
ti vahvistanut, että Neuvostoliitto pitäisi minimivaatimuk-
senaan Moskovan rauhan rajoja.

Yleistilanteen kehityksen vuoksi Suomen asema oli jo sii-
nä määrin heikentynyt, että näinkin kovien ehtojen hyväk-
symistä oli ryhdyttävä harkitsemaan, siitä huolimatta, että
entisen kokemuksen perusteella voitiin odottaa vaakaan
vielä viime tingassa ilmestyvän Brennuksen miekan.

6. Kotirintaman hajaantuminen.

Tuskin on mahdollista, että sodan pakottama yksimieli-
syys voi demokraattisessa maassa säilyä, jos pakko ei ole
aivan kouraantuntuva. Asiallisten erimielisyyksien lisäksi
tulee tavallisesti henkilökohtaisia ristiriitoja lisäämään ha-
jaannusta. Suomessa tuollaista kouraantuntuvaa pakkoa
ei kestänyt kauan. Vuoden 1942 alusta lähtien oli Suomen
armeija saavuttanut strategiset tavoitteensa sitä ennen jo
päästyään tärkeimpään sotapäämääräänsä, joka oli Mosko-
van rauhassa menetetyn alueen takaisin valloittaminen. Sen
jälkeen se seisoi kivääri jalalla vihollisen alueella. Oli sota
eikä ollut sotaa siinä mielessä, että se olisi vaikuttanut yksi-
mielisyyden säilymiseen. Kun asemasotakin maksoi kuu-
kausittain muutamia satoja miehiä riveistä poistuneina, ai-
neellisista rasituksista puhumattakaan, ja kun yleinen tilan-
ne jatkuvasti huononi, alkoi yleinen mielipidekin harkita
kysymystä, eikö sodasta olisi päästävä irti. Ne yritykset,
joita hallitus oli tehnyt, olivat tietenkin vain hyvin ahtaan
piirin tiedossa. Kun syyskuussa 1943 alkoi järjestäytyä
selvä oppositio hallituksen politiikkaa vastaan, olikin sen
pääsyytöksenä hallituksen aikaansaamattomuus erillisrau-
han etsinnässä. Sen käytettävissä oli kaksi voimakasta
argumenttia: rauhaa ei oltu tehty ja yleinen tilanne vain
huononi.

Mutta lisäksi oli oppositiolla aihetta moniin muihinkin

väitteisiin. Sekä kotona että varsinkin ulkomailla puhuttiin hallituksen harjoittamasta "pimennyksestä" tiedotustoiminnan alalla. Väitettiin, että julkisuuteen päästetyt tiedot olivat yksipuolisia ja että estetiin sellaisten tietojen julkaiseminen, jotka olisivat avanneet suurenkin yleisön silmät näkemään, kuinka arveluttavia vaaroja kohti kuljettiin. Näissä väitteissä oli tietenkin koko lailla perää. Sota-aikana on pakko rajoittaa julkisen sanan käyttöä ja seuloa uutisainesta, eikä se milloinkaan tapahdu erehdyksittä. Kun on koetettava estää vihollispropagandaa pääsemästä vaikuttamaan "ratkaisevana aseena", on pakko harjoittaa karsintaa niin perusteellisesti, että siinä tapahtuu kohtuuttomuuttakin. Siinä tilanteessa, jollaisessa Suomi oli, on aina pidettävä tärkeimpänä voitontahdon säilymistä, koska ilman sitä joka tapauksessa joudutaan tappiolle. Lisäksi on huomattava, että sotilasjohdon taholta usein sekaannuttiin sensuurin yksityistapauksiinkin tavalla, joka oli omiaan vaikeuttamaan sen tasapuolista toimintaa. Erikoisesti suhteet saksalaisiin olivat arat ja usein aiheuttivat siltä taholta huomautuksia, joita ei kokonaan voitu jättää huomioonottamatta, koska kansanhuolto oli riippuvainen Saksasta tai ainakin sen kautta tapahtuvasta tuonnista. Varsinaisesta pimennyksestä ei kuitenkaan voida puhua. Tuskin missään sotaikäyvässä maassa on siten kuin Suomessa julkaistu molempien sotapuolien uutisainesta ja tuskin missään on julkisen sanan käyttö ollut niin vapaata sotapsykoosista kuin Suomessa. Niitäkin ulkomaisia lehtiä, jotka eniten puhuivat Suomessa vallitsevasta pimennyksestä, myytiin täällä vapaasti. Mutta joka tapauksessa sensuurin käytössä kyllä oli yllin kyllin tyytymättömyyden aiheita, jos niitä vain oli halua etsiä. Erittäin paljon käytettynä syytöksen aiheena oli väite, että hallitus itse oli luonut sen mielialan, jota se sitten piti syynä mahdottomuuteen alistua tarjottuihin rauhanehtoihin. Jos niin todella olisi ollut asiainlaita,

silloin syytös kuitenkin ei voi kohdistua yksistään sodan-
aikaiseen sensuuriin, vaan siihen on sisällytettävä koko se
vapaan yleisen mielipiteen muodostuminen, joka oli tapah-
tunut jo pitkiä aikoja ennen sotaa.

Aihetta arvosteluun oppositio sai myöskin siitä, että hal-
litus ei ollut selvästi määritellyt sotapäätämääriään. Väit-
teessä on perää, kuten edellisestäkin on selvinnyt, mutta
myöskin hallituksen vaikeudet on otettava huomioon. Eri-
koisen suurena laiminlyöntinä on todellakin pidettävä sitä,
että hallituksen kantaa, jonka mukaisesti Itä-Karjalaa ei lii-
tetty Suomeen, ei tehty selvästi ja yleisesti tunnetuksi.

Erittäin kiitollisia todistuskappaleita hallituksen arvoste-
lussa olivat Suomen joutuminen sotaan Englannin kanssa ja
välien huonontuminen Yhdysvaltain kanssa. Arvostelun
ei tarvinnut ottaa huomioon, olisiko tuo kehitys ollut väl-
tettävissä vaarantamatta omia etuja.

Lopuksi on mainittava syytös, joka on yhteydessä kaik-
kien edellisten kanssa, nim. että hallitus ei ollut riittävästi
kosketuksissa eduskunnan kanssa eikä antanut sen käsitel-
täviksi kaikkia asioita, joita se rauhan aikana oli saanut kä-
sitellä. Syytöksessä on kieltämättä jonkun verran perää,
sillä eduskunnan täysistunnoissa ei todellakaan käsitelty
asioita aivan samalla tavoin kuin rauhan aikana, mutta se
johtui joko sodan aikana välttämättömästä pakosta käsitel-
lä asioita kiireellisesti tai pitää ne salassa. Eduskuntapiirit
pysyivät tilanteen tasalla talvisodan jälkeen käytäntöön ote-
tun sellaisen uuden menetelmän avulla, että pääministeri
esitti tilannekatsauksia ja vastasi kysymyksiin kokouksissa,
joihin oli kutsuttu eduskunnan puhemiehistö ja eduskunta-
ryhmien puheenjohtajat. Menetelmään oltiin molemmin
puolin tyytyväisiä. Eduskunnalla kokonaisuudessaan olisi
kyllä ollut monia tilaisuuksia esittää hallituksen politiikasta
eriävä kanta, välikysymyksiä ottaa käsiteltäviksi mitä asi-
oita tahansa ja kieltää hallitukselta luottamus, jos siihen olisi

ollut aihetta. Mitään tällaista ei tapahtunut. Jos eduskunta tuli syrjäytetyksi, on se siis itse siihen syypää.

Joka tapauksessa tyytymättömyys hallituksen politiikkaa kohtaan kasvoi niin suureksi, että oppositio saattoi julkisesti esiintyä. Presidentille jätettiin 20. 8. 1943 kaikkiaan 33:n kansalaisen allekirjoittama kirjelmä, joka pian julkaistiin ulkomailla ja sen jälkeen kotimaassakin. Tässä ns. kolmosten kirjelmässä esitettiin huolestuminen maan yleispoliittisen aseman huononemisen johdosta, sanottiin sotapäämäärien tulleen saavutetuksi sen jälkeen kuin Moskovan rauhassa luovutetut alueet oli liitetty takaisin, esitettiin huolestuminen suhteittemme jatkuvan huononemisen johdosta Yhdysvaltoihin, ja päädyttiin vaatimukseen toimenpiteistä joiden avulla voitaisiin päästä erilleen suurvaltaso- dasta ja saada neuvottelujen avulla turvatuksi maamme itsenäisyys, vapaus ja rauha.

Tämä kirjelmän jättäminen oli alkuna sen opposition synnylle, joka sodan loppuvaiheessa näytteli huomattavaa osaa. Jatkuvasti voidaan olla eri mieltä siitä, oliko tämä kirjelmä välttämätön, vai eikö allekirjoittajien, joista huomattava osa oli eduskunnan jäseniä, olisi ollut käytettävä sekä silloin että jo aikaisemmin säännöllisiä parlamentaarisia keinoja. Kirjelmän toimittaminen ulkomailla julkaistavaksi ei missään tapauksessa ollut maalle mikään palvelus. Samaa lienee myöskin sanottava niistä yksityisistä rauhan- tunnusteluista, joita yksityiset ulkomaille matkustaneet suomalaiset ovat hallituksen ohi ja tietämättä tehneet, sillä ne saatettiin helposti tulkita siten, että Suomi olisi valmis rauhaan melkein millaisilla ehdoilla tahansa.

Päin vastoin kuin kolmosten kirjelmä oli sosialidemokraattisen puolueuuvoston julkilausuma 8. 11. 1943 selvä ja arvokas. Sen esittämä rauhanohjelma osoittaa, että kotirintaman hajaantuminen sentään oli epäolennaisia seikkoja koskeva:

“Suomen kansa on halunnut elää rauhassa. Siitä huolimatta maamme nykyisen suurvaltasodan aikana on joutunut jo kahdesti sotaan. Me toivomme rauhan mahdollisimman pian palautuvan ja maamme pääsevän irti sodasta. Edellytyksenä on kuitenkin sellainen rauha, joka takaa maamme vapauden ja itsenäisyyden. Tästä emme voi tinkiä. Antautuminen vieraan vallan armoille ei voi tulla kysymykseen. Odotamme yleensäkin, että kun sota kerran loppuu ja kansojen kohtalot ratkaistaan, se tapahtuu ilmapiirissä, jossa pienten kansojen oikeutta kunnioitetaan ja niille taataan oikeus elää holhouksesta vapaina ja itsenäisinä.”

7. Väli rauhan neuvottelut talvella ja keväällä 1944.

Kuinka monen mutkan takana neuvotteluasteelle pääseminen Neuvostoliiton kanssa oli, tuli havainnollisesti näkyviin sen rauhan-offensiivin yhteydessä, jonka kohteeksi Suomi joutui talvella 1943—1944.

Neuvostoliiton Tukholman lähettiläs rouva Kollontay oli 13. 11. 1943 ollut keskusteluissa Ruotsin ulkoasiainministeriön kansliapäällikön Bohemanin kanssa, joka oli lausunut käsityksensä, että Suomi olisi valmis irtautumaan sodasta. Kollontay oli raportoerannut tästä hallitukselleen ja saanut kehoituksen jatkaa keskusteluja. Seuraavassa keskustelussa 20. 11. Kollontay oli ilmoittanut Moskovan toivovan, että Boheman saattaisi Suomen hallitukselle erään tiedonannon:

- “1) Jos Suomi on halukas keskustelemaan rauhasta, on sen edustaja tervetullut Moskovaan.
- 2) Sitä ennen olisi Neuvostoliiton saatava tietää Suomen ajatukset ja ehdotukset. Tärkeää olisi, että tämä vastaus olisi lyhyt ja ylimalkainen, että alueita, jotka eivät ole kuuluneet Suomelle, ei vaadita ja että

vastaus olisi ystävällinen ja tunnustava. Vastauksella ei missään tapauksessa olisi suljettava ovea jatkuvilta keskusteluilta. Jos yhteisymmärrys syntyy, voidaan varsinainen rauhansopimus tehdä myöhemmin.

- 3) Moskovalla ei ole tarkoituksena tehdä Suomesta provinssia eikä loukata Suomen itsenäisyyttä, ellei Suomen tuleva politiikka siihen pakota. Ehdoton vaitiolo neuvottelussa olisi tärkeätä.”

Kollontay itse oli lisännyt, että Tannerin kuuluminen Suomen hallitukseen on kuin punainen vaate neuvostohallitukselle, ja että hän mielellään neuvottelee Suomen vastauksesta ennen sen lähettämistä.

Kun hallituksen ulkoasiainvaliokunnassa 26—27. 11. 1943 oli käsiteltävänä tämä ilmoitus, jonka yhteydessä Ruotsin taholta oli annettu toiveita elintarvikeavun saannista, päätettiin tarttua aloitteeseen ja kehittää asia Tukholman neuvotteluilla mahdollisimman pitkälle, jolloin nähtäisiin, päästäänpö sitä tietä virallisten neuvottelujen aseteelle. Vasta sitten esitettäisiin se eduskunnalle ja Saksalle. Neuvottelujen lähtökohtana olisi pidettävä Tarton rauhajan rajoja, joihin voitaisiin tehdä jotakin poikkeuksia. Tukikohtia Neuvostoliitolle ei annettaisi ja Suomen suvereenisuus olisi taattava. Ministeri Tanner tarjoutui eroamaan hallituksesta, mutta siihen ei tahdottu suostua, koska sen pelättiin aiheuttavan hajaannuksen sosiaalidemokraattisessa puolueessa.

Kun Boheman oli esittänyt tähän suuntaan käyvän vastauksen Kollontaylle, oli tämä katsonut, ettei se tyydytä neuvostohallitusta. Tulevien rajojen tulisi joka tapauksessa käydä Moskovan linjoja. Muista asioista voitaisiin keskustella.

Hallituksen ulkoasiainvaliokunta puolestaan 29. 12. oli sillä kannalla, että sisä- ja ulkopoliittisista syistä ei tällä

pohjalla voitaisi tehdä rauhaa. Keskusteluja oli kuitenkin jatkettava. Uunnavuonna 1944 hyväksytyssä vastauksessa ilmoitettiin toivottavan neuvottelujen jatkamista, huomautettiin, että Suomi ei voisi luovuttaa kaupunkeja ja elintärkeitä alueita, ja pyydettiin tietoa neuvostohallituksen kannasta muiden rauhan yhteydessä olevien kysymysten suhteen. Lopuksi vakuutettiin, että Suomi ei toimenpiteil-
lään tulisi vaikeuttamaan vastaisia neuvotteluja.

Kun ulkoministeri Gunther 11. 1. oli välittänyt tämän vastauksen Kollontaylle, oli tämä kieltänyt sitä siinä muodossa sähköttämässä Moskovaan ja ehdottanut sen sanontaa lievennettäväksi esim. siten, että Suomi ilmoittaa olevansa huolissaan Viipurin kohtalosta.

Keskustelut näyttivät joutuneen kuolleeseen pisteeseen. Neuvostoliiton rauhanehdoista ei ollut saatu mitään selvyyttä. Sen vuoksi alettiin harkita jonkun valtuutetun lähettämistä Tukholmaan tai suoraan Moskovaan koettamaan selville, mitä Neuvostoliitto oikeastaan vaati.

Näin syntyneen väliajan täytti runsain mitoin propagandasota, joka oli niin laaja ja voimakas, että sen takana täytyi olla yhtenäinen suunnitelma. Venäläiset lentokoneet pommittivat Helsinkiä 6. 2. Yhdysvaltain v. a. asiainhoitaja Gullion jätti 30. 1. Suomen hallitukselle nootin, ja ulkoministeri Cordell Hull antoi siitä sanomalehdille selostuksen

8. 2. Siinä kehoitettiin Suomea, saadakseen rauhan, ottamaan ensi askel lähentyäkseen Moskovaa ja toivottiin, että Yhdysvaltain hyvät palvelukset sen jälkeen voisivat vaikuttaa kysymyksen onnelliseen ratkaisuun. Sanomalehtien välityksellä Suomelle samalla annettiin varoitus, että odotettavissa on Neuvostoliiton uusi sotilaallinen ja diplomaattinen painostus Suomea kohtaan. Mitään tukea ei Suomella ollut odotettavissa Yhdysvaltain taholta, koska

“on mahdoton sulkea silmiä siltä tosiasialta, että nykyinen konflikti on maailmansota, jossa ei mitään eril-

lissotia tai -selkkauksia voida tunnustaa, ja jonka aikana ei mikään saa saattaa varjoon päämäärää, nim. voittoa Saksasta ja Japanista.”

Englantilainen ja ruotsalainen lehdistö yhtyi tähän propaganda-hyökkäykseen.

Monien neuvottelujen jälkeen päästiin niin pitkälle, että Suomen hallitus lähetti Paasikiven Tukholmaan 12. 2. Tämä tapasi 16. 2. Klolontayn, joka ilmoitti neuvostohallituksen olevan valmiin vastaanottamaan suomalaisen valtuuskunnan Moskovassa. Tätä ilmoitusta säestivät venäläiset lentokoneet samana päivänä ankarasti pommittamalla Helsinkiä, ja Saksan lähettiläs Blucher puolestaan yhtyi konserttiin ilmoittamalla Saksan pitävän ilmeisenä petoksena (glatter Verrat) jos Suomi tekee rauhan, ja Saksan tekevän siitä ”kaikki johtopäätökset”.

Tavattuaan vielä kaksi kertaa Kollontayn Paasikivi 23. 2. palasi Helsinkiin mukanaan 19. 2. saamans Neuvostoliiton aselepoehdot. Tämä merkillinen asiakirja oli jaettu kahden osaan, joista toisessa lueteltiin heti hyväksyttävät ja toisessa sellaiset ehdot, joista voitiin neuvotella:

I. Ryhmä. Heti hyväksyttävät ehdot.

- 1) Neuvostoliitto ei vaadi, että Suomi ryhtyy sotaan saksalaisia vastaan. Mutta tietysti suomalaisten täytyy katkaista suhteensa saksalaisiin.

Jos Suomi tahtoo jäädä puolueettomaksi, niin se ei voi sallia vieraan valtakunnan sotajoukkoja alueellaan. Sen täytyy ainakin internoida ne. Jos tämä tehtävä on suomalaisille ylivoimainen, niin Neuvostoliitto on valmis antamaan välttämätöntä apua lentokoneilla ja sotajoukoilla.

- 2) Vuoden 1940 rauhansopimuksen jälkeen voimaansaattaminen. Suomalaisten joukkojen palauttaminen vuoden 1940 rajalle.

- 3) Neuvostolaisten vankien sekä keskitysleireissä ja työpalveluksessa olevien muiden neuvostokansalaisten viipymättä palauttaminen.

II. Ryhmä. Asiat, joista olisi neuvoteltava.

- 4) Neuvottelut kysymyksestä, joka koskee osittaista tai täydellistä demobilisatiota, jätetään käytäväksi Moskovassa.
- 5) Kysymys niiden vahinkojen korvaamisesta, jotka ovat aiheutuneet sotatoimista ja neuvostolaisen alueen valtaamisesta.
- 6) Kysymys Petsamon piiristä.”

Hallituksen ensi vaikutelma oli, että muutamia ehdoista oli fyysillisesti mahdotonta täyttää, kuten esim. saksalaisten internointia. Lisäksi tuntui epävarmalta, lähtisikö kansa mukaan, jos hallitus hyväksyisi nämä ehdot. Joka tapauksessa katsottiin asian jo kehittyneen sille asteelle, että se olisi esitettävä eduskunnan käsiteltäväksi. Neuvostoliiton taholta kiirehdiin ratkaisun tekoa suorittamalla 26. 2. Helsingin siihen saakka ankarin ilmapommitus. Kollontay puolestaan 27. 2. kiirehti asiain käsittelyä ja piti parhaana, että Suomen valtuutetut lentäisivät Moskovaan.

Selonteko neuvottelujen kulusta ja aselepoehdoista esitettiin eduskunnan salaisessa istunnossa 29. 2. Vaikka ehdot olivat ankarat ja vaikka niiden hyväksyminen neuvostohallituksen esittämässä muodossa ei voinut tulla kysymykseen, hallitus ei kuitenkaan halunnut hylätä mahdollisuuksia jatkuviin keskusteluihin, jotka voisivat selvittää esiintyviä kysymyksiä. Sen vuoksi hallitus esitti eduskunnalle, että pyrkimyksiä rauhan saavuttamiseksi Suomelle mahdollisimman edullisilla ehdoilla jatkettaisiin. Eduskunnan enemmistö 105:llä äänellä 80:tä vastaan hyväksyi hallituksen arvioinnin ja kannan yksinkertaisella päiväjärjestykseen siirtymisellä. Vähemmistö kannatti perusteltua

päiväjärjestykseen siirtymistä, jonka mukaan hallituksen "tiedonannossa mainitut ehdot ovat olennaisissa kohdissa mahdollittomat hyväksyä. Jos sodasta irtaantumiseen itsemääräämisoikeutemme, vapautemme ja turvallisuutemme taakaavilla ehdoilla ilmaantuu mahdollisuuksia, tutkinee hallitus niitä ja ilmoittanee niistä eduskunnalle". Ero enemmistön ja vähemmistön käsitysten välillä oli siis epäolennainen ja muodollista laatua.

Eduskunnan tuen saatuaan hallitus 2. 3. laatimassaan ja 6. 3. Ruotsin ulkoministerin ehdotuksesta hiukan muuttamassaan vastauksessa, joka jätettiin Kollontaylle 8. 3., ilmoitti vakavasti pyrkivänsä rauhallisten suhteiden palauttamiseen Suomen ja Neuvostoliiton välille ja siinä mielessä tarkoin punninneensa saamiaan välirauhan ehtoja, sekä ehdotti, että se saisi tilaisuuden lausua oman käsityksensä kaikista niistä kysymyksistä, jotka liittyvät näihin ehtoihin. Erikoisesti kysymys suhtautumisesta Suomessa oleviin saksalaisiin joukkoihin oli monimutkaisuutensa vuoksi tarkkaa harkintaa ja neuvotteluja vaativa. Hallitus siis pyrki neuvotteluihin hyväksymättä ennakkoehtoja.

Neuvostohallituksen puolesta 10. 3. annetussa vastauksessa ilmoitettiin Suomen vastauksen olevan täysin epätyydyttävän, koska neuvostohallituksen aselepoehdotja oli pidettävä "luonnostaan lankeavina minimiehtoina", joiden hyväksymisen jälkeen vasta olisi mahdollista keskustella vihollisuuksien lopettamisesta. Ehdot oli hyväksyttävä 18. 3. mennessä.

Tämän rinnalla jatkui voimakas ja monipuolinen toiminta Suomen hallituksen ja yleisen mielipiteen muokkaamiseksi. Ruotsin kuningas esitti ulkoministerinsä välityksellä Suomen tasavallan presidentille, Suomen marsalkalle ja hallitukselle toivomuksen, että sitä yhteyttä, jonka Suomi oli saanut Neuvostoliiton kanssa, ei katkaistaisi. Suomessa tämä toivomus saatettiin jäsenten tietoon. Tukholmalainen

Morgon-Tidningen julkaisi 11. 3. Lontoosta lähetetyn tiedon, että Yhdysvaltain hallitus muka olisi edustajansa välityksellä ilmoittanut katkaisevansa suhteensa Suomeen, elleivät suomalaiset aikaansaa sellaista sopimusta Moskovan kanssa, että Suomi irtautuu sodasta. Yhdysvaltain v. a. asiainhoitaja Gullion jättikin 13. 3. muistion, mutta se sisälsi vain ilmoituksen, että Yhdysvallat on tietoinen Suomen neuvotteluista Neuvostoliiton kanssa eikä sillä ole aihetta muuttaa kantaansa, joka on ilmoitettu 30. 1. Ulkoministeri Hull puolestaan 13. 3. pidetyssä tiedoitustilaisuudessa selitti, että Yhdysvallat ei ole saanut mitään sellaisia tietoja, että Suomi olisi torjunut Venäjän aselepoehdot. Hän huomautti Yhdysvaltain kansan ja hallituksen toivovan, että Suomen ja Neuvostoliiton neuvottelut johtaisivat Suomen vetäytymiseen erilleen sotaliitostaan Saksan kanssa. Presidentti Roosevelt taas 16. 3. lausui, että hänestä ja Yhdysvalloista on tuntunut omituiselta, että Suomi on yhteistoinnassa natsistisen Saksan kanssa. Hän otaksui puhuvansa kaikkien amerikkalaisten nimessä lausueksaan sen toivomuksen, että Suomi käyttäisi tilaisuutta irtautuakseen siitä.

Kotimaassa taas havaittiin IKL:n alkaneen harjoittaa propagandaa hallituksen rauhanpolitiikkaa vastaan. Se kuitenkin rajoittui irralliseksi tapaukseksi, eikä sillä ollut asiallista merkitystä.

Tässä tilanteessa oli hallitukselle tietenkin tärkeää saada täysi selvyytys Suomen sotilaallisista mahdollisuuksista. Ylipäällikön puhelimitse antama orakelimainen vastaus kuului: "Jos Neuvostoliitto voi ja tahtoo tunkeutua Suomeen, pysyy se sen myös tekemään." Yleistilanne olikin siinä suhteessa jo tavattomasti muuttunut, että Pietarin saartorengas oli murrettu ja neuvostojoukot 1. 3. päässeet Narvajoen yli.

Eduskunnan suljetussa istunnossa 14. 3. pääministeri Linkomies selosti Neuvostoliitolle tehdyn esityksen ja siihen saadun vastauksen. Kun neuvostohallitus ei ollut suos-

tunut Suomen kohtuulliseksi katsottavaan pyyntöön neuvottelujen alkamisesta ennen ehtojen hyväksymistä, olisi sen vaatimuksiin annettava kielteinen vastaus.

“Meidän olisi ilman keskustelua ennakolta hyväksyttävä paitsi sellaista, jonka sisältö on jokaiselle selvä ja joka syvältä koskee kansan koko elämää, vielä sellaistaakin, jonka sisällyksestä meillä ei ole varmuutta, mutta johon meidän siitä huolimatta olisi edeltäpäin annettava suostumuksemme. Ennemmin kuin Suomen kansa tällaiseen suostuu, se jatkaa epätasaista kamppailua pannen luottamuksensa siihen, mikä meille on näinä vuosina antanut voimaa: asiansa oikeuden ja kilpensä tahrattomuuteen.”

Seuraavana päivänä eduskunta antoi keskustelun jälkeen hallitukselle luottamuslauseen. Vaikka useat puhujat arvostelivat hallituksen toimintaa, ei kukaan pitänyt tarjolla olevia vaihtoehtoja sodan jatkamista parempana, eikä perusteltua ehdotusta päiväjärjestykseen siirtymisestä tehty.

Saatuaan taas eduskunnan tuen, hallitus vastauksessaan neuvostohallitukselle 17. 3. tähdensi, miten välttämätöntä Suomen eduskunnan olisi ollut saada lähempiä tietoja sekä ehtojen eri kohtain muodollisesta tulkinnasta että niiden asiallisesta sisällyksestä.

“Suomen hallitus valittaa, että neuvostohallitus ei ole katsonut voivansa valmistaa sille tilaisuutta näkökohtiensa esittämiseen näissä eri kysymyksissä ja että neuvottelujen on selitetty olevan mahdollisia vasta sen jälkeen kuin Suomen hallitus on hyväksynyt Neuvostohallituksen esittämät ehdot. Suomen hallitus, joka edelleenkin vakavasti pyrkii rauhanomaisten suhteiden palauttamiseen ja toivoo neuvottelujen aloittamista, ei kuitenkaan etukäteen voi hyväksyä kyseellisiä

kansakunnan olemassaoloon syvällisesti vaikuttavia ehtoja saamatta edes varmuutta niiden tulkinnasta ja sisällyksestä.”

Tämän vastauksen johdosta Suomen hallitukselle välitettiin 19.—20. 3. neuvostohallituksen kehoitus “lähettää yksi tai kaksi valtuutettua voidakseen saada Neuvostoliiton hallitukselta selityksen Neuvostoliiton esittämän välirauhan ehdoista”. Suomen hallitus julkaisi 21. 3., vähän ennen kuin neuvostohallitus, tiedonannon tähän saakka käydyistä neuvotteluista ja päätti lähettää Moskovaan valtuutettuja.

“Koska eri taholla oli väitetty, että Neuvostoliiton alkuperäisiä ehtoja erinäisissä kohdissa oli modifioitu ja monelta taholta vakuutettiin, että mahdollisia ehtojen lievennyksiä oli olemassa, oli tärkeätä saada tästä kaikesta selvyys.”

Päätöstä pidettiin Saksalta salassa, mutta ministeri Blucher lienee siitä saanut vihjeitä ja teki tiedusteluja. Mitä siltä taholta oli odotettavissa, osoitti juuri tähän aikaan tapahtunut Unkarin miehitys. Suomen edustajiksi määrätyt ministeri J. K. Paasikivi ja ministeri Carl Enckell lähtivät 25. 3. matkalle Turun kautta.

Heti eduskunnan 14. 3. pitämän istunnon jälkeen Ruotsin lehdistössä ja sen vaikutuksen alaisissa suomalaisissakin piireissä alettiin esittää syytöksiä, että Suomen hallituksen tulkinta aselepoehdoista ei ollut oikea ja että eduskunta oli johdettu harhaan, kun sille ei ollut edes annettu tietoa, että Tukholman venäläisissä piireissä oli ehdoille annettu lievennetty tulkinta. Ilmeisestikin Neuvostoliiton Tukholman lähetystössä oli toivottu Moskovankin tulkinnan olevan lievän. Todellisuus oli täsmällisesti päinvastainen: lievennyksistä ei kannattanut puhua, mutta kyllä kovennuksista.

Suomen hallituksen edustajat keskustelivat 27. 3. ja 29. 3.

ulkoasiainkomissaari Molotovin ja hänen sijaisensa Dekanosovin kanssa. Aluksi oli Molotovin kysyttyä, olivatko Suomen edustajat saapuneet vain saadakseen välirauhan ehtojen tulkinnan vaiko tekemään lopullisia sopimuksia, puhetta heidän valtuuksistaan. Paasikivi selitti valtuuksiin sisältyvän sekä tulkinnan että omien näkökohtien esittämisen välirauhan tai lopullisen rauhan suhteen, mutta ei minkään sopimusten teon, joka jäisi hallituksen asiaksi. Enckell taas antoi selityksen, että Suomen edustajain valtuutus rajoittui vain siihen, että he edustivat Suomen arvovaltaisia piirejä ja että he voivat lausua vain omat henkilökohtaiset mielipiteensä, mitä Molotov varsin hyvällä syyllä ihmetteli. Itse ehdoista Molotov ilmoitti pitävänsä tärkeimpänä suhteiden katkaisemista Saksaan ja saksalaisten internoimista, jonka vaihtoehdoksi hän neuvottelun loppuvaiheessa lisäsi karkoittamisen määräajan sisällä. Suomalaiset taas pitivät tärkeimpänä korjauksen saamista v:n 1940 rajoihin ja selittivät sen jälkeen kyllä kaikesta muusta voitavan sopia. Esitettyjä ehtoja neuvostohallitus ei suostunut lievittämään, lukuunottamatta Hangon kysymyksessä, jonka vuokra-ajan lyhentämisestä ja vuokra-alueen supistamisesta ilmoitettiin voitavan keskustella. Sotakorvauksen suhteen oli puhetta vain sen periaatteellisesta puolesta, mutta sen suuruutta vastaan ei Suomen edustajien taholta tehty muuta huomautusta kuin että sen määrä oli "aivan hirtittävä." Molotov selitti esitettyjen ehtojen olevan minimivaatimuksia ja useita kertoja korosti niiden olevan eräänlaisia rankaisutoimenpiteitä sen johdosta, että Suomi oli 25 vuoden kuluessa ollut kolme kertaa sodassa Neuvostoliiton kanssa, ja yhtä usein hän huomautti Neuvostoliitolla olevan riittävästi voimia saattaakseen voimaan millaisia ehtoja tahansa. Neuvottelujen päättyessä Molotov jätti Suomen edustajille välirauhan ehdot seuraavanlaisissa lopullisessa muodossa:

- “1. Suhteiden katkaiseminen Saksaan ja Suomessa olevien saksalaisten joukkojen ja alusten internoiminen taikka suhteiden katkaiseminen Saksaan ja saksalaisten joukkojen ja alusten karkoittaminen Suomen alueelta viimeistään huhtikuun loppuun mennessä. Kummassakin tapauksessa neuvostohallitus voi antaa Suomelle apua asevoimillaan.
2. Vuoden 1940 neuvostolais-suomalaisen sopimuksen voimaansaattaminen ja suomalaisten joukkojen vetäminen vuoden 1940 rajalle, toimeenpantuna asteittain huhtikuun kuluessa.
3. Neuvostolais- ja liittolaissotavankien sekä myös siviiliväestöön kuuluvien, keskitysleireissä pidettyjen tai suomalaisten töissä käyttämien henkilöiden välitön palauttaminen; jos Neuvostoliiton ja Suomen välillä allekirjoitetaan rauhansopimus eikä välirauhansopimus, tulee sotavankien palauttamisen olla molemminpuolinen.
4. Suomen armeijan 50-prosenttinen demobilisatio toteutetaan toukokuun kuluessa ja koko Suomen armeija asetetaan rauhanajan kannalle kesä- ja heinäkuun kuluessa. (Tämä kohta on otettava sopimukseen tai siitä on laadittava erillinen neuvostolais-suomalainen sopimus, joka allekirjoitetaan samalla kertaa kuin rauhan- tai välirauhansopimus.)
5. Suomen sotatoimillaan ja neuvostoalueen miehityksellä Neuvostoliitolle aiheuttamien vahinkojen korvaaminen 600 milj. Amerikan dollarilla, mikä summa maksetaan viiden vuoden kuluessa tavaroissa (paperi, selluloosa, meri- ja jokialukset, erilaiset koneet ja laitteet).
6. Neuvostoliiton vapaaehtoisesti vuosien 1920 ja 1940 rauhansopimuksissa Suomelle luovuttamien Pet-

mon ja Petsamon alueen palauttaminen Neuvostoliitolle.

7. Mikäli Suomen taholla hyväksytään yllämainitut kuusi ehtoa, neuvostohallitus pitää mahdollisena luopua Suomen hyväksi vuokraoikeuksistaan Hankoon ja Hangon piiriin ilman minkäänlaista vastasuoritusta.”

Kun Suomen valtuutetut 1. 4. olivat saapuneet takaisin ja esittäneet saamansa ehdot, oli hallituksen ensi vaikutelma taaskin, että niiden hyväksyminen oli mahdotonta, koska niitä ei mitenkään kyettäisi täyttämään. Siten saksalaisten internointi tai karkoittaminen vaaditussa ajassa oli mahdottomuus, koska joukot ja varastot olisi ensin täytynyt siirtää kaukaisilta rintamilta Pohjois-Suomeen ja samaan aikaan demobilisaation olisi pitänyt olla käynnissä. Kun myös oli saatu asiantuntijalausuntoja sotakorvauksen suorittamismahdollisuuksista, huomattiin, että siinäkin oli seinä vastassa. Siten professori Br. Suviranta 1. 4. 1944 jättämässään lausunnossa mm. osoitti, että sotakorvauksen suorittamiseen tarvittaisiin 45% koko työkykyisen väestön työsuorituksista viiden vuoden aikana, mikä käytännöllisesti katsoen olisi merkinnyt sitä, että kansan on opittava elämään syömättä. Professori A. Montgomery taas 8. 4. 1944 antamassaan lausunnossa mm. osoitti, että rauhanajan kurssin mukaan laskettuna sotakorvauksen vuotuismäärä olisi yli 5.5 miljardia markkaa, kun sen sijaan Suomen rauhanajaisen maksutaseen ylijäämä oli v. 1938 ollut vain 410 miljoonaa ja vuonna 1934, jolloin se oli ollut korkeimmillaan, 1570 miljoonaa. Sodassa köyhtyneen Suomen olisi siis ollut supistettava tuontinsa ulkomailta jotensakin olemattomiin, mutta se taas olisi tehnyt sotakorvauksen suorittamisen täysin mahdottomaksi. Näin ollen hallitus yksimielisesti piti ehtoja mahdottomina hyväksyä.

Pääministeri Linkomies esitti eduskunnan suljetusa istunnossa 12. 4. nämä ehdot, analysoi niiden sisältöä ja merkitystä sekä ilmoitti:

“Harkittuaan kokonaisuutena näitä nyt esitettyjä ehtoja hallitus yksimielisesti on tullut siihen tulokseen, että niitä ei voida hyväksyä. Tätä päätöstä tehtäessä hallitusta ei ole johtanut toive tilanteessa tapahtuvista odottamattomista poliittisista tai sotilaallisista muutoksista. Hallitus ei ole antanut valtaa kuvitteluille, että Suomelle edullinen käänne maailmanpolitiikassa pian tapahtuisi, vaan sitä on johtanut sellaisista perusteluista vapaa, asiallinen harkinta. Kun näet ehtojen hyväksyminen hallituksen käsityksen mukaan saattaisi itsenäisyytemme ja vapautemme mitä suurimman uhan alaiseksi, on toki parempi valita se vaihtoehto, joka tulevaisuudessa antaa edes mahdollisuuden säilyttää sellaista, mikä ehtojen hyväksymisellä varmasti menetettäisiin. Kukaan tosin ei voi vakuuttaa olosuhteiden kehittyvän sellaisiksi, että myöhemmin saamme paremmat ehdot, mutta pelko siitä, että tuleva kehitys muodostuu epäedulliseksi, ei voi kehoittaa hyväksymään ehtoja, jotka ovat tuhoisat kansamme elämälle.”

Eduskunta antoi hallitukselle yksimielisen luottamuslausheen. Tämän selkänöjan saatuaan hallitus laati 18. 4. neuvostohallitukselle jätetyn vastauksen, jossa ehdotuksen mainittiin olleen sekä hallituksen selvitettävänä että eduskunnan käsiteltävänä:

“Tällöin on havaittu, että suostuminen ehdotuksiin, mitkä osittain jo teknillisistä syistä eivät ole toteutettavissa, olennaisesti heikentäisi ja hajottaisi Suomen olemassaolon edellytyksiä itsenäisenä valtiona sekä asettaisi Suomen kansan kannettavaksi taakan, mikä —

asiantuntijain yhtäpitävien selvitysten mukaan — suu-
resti ylittäisi sen kestämisikänsä.

Suomen hallitus, joka vakavasti pyrkii rauhanomais-
ten ja pysyvien hyvien suhteiden palauttamiseen suu-
reen itäiseen naapurimaahansa, valittaa näin ollen, et-
tä nyt esitetyt ja sen huolellisesti harkitsevat ehdotuk-
set eivät tarjoa mahdollisuuksia tämän pyrkimyksen
toteuttamiseen.”

Neuvostohallitus 22. 4. lyhyesti ilmoitti saaneensa tie-
toonsa, että Suomen hallitus on vastauksessaan hylännyt
Neuvostoliiton välirauhan ehdot pohjana keskusteluille ja
keskeyttänyt välirauhanneuvottelut. Samana päivänä
Vyshinsky antoi radiossa hallituksensa käsityksen värittä-
män selostuksen neuvottelujen loppuvaiheesta, ja Suomen
puolesta julkaistiin virallinen tiedonanto 24. 4.

Neuvostohallituksen ehtojen tunnetuksi tuleminen oli o-
miaan lamauttamaan Suomea vastaan harjoitettua propa-
gandaa. Oli hyvin vaikea saada ketään vakuuttuneeksi sii-
tä, että neuvostohallitus oli ollut kohtuullinen vaatimuksis-
saan ja menettelytavoissaan. Sen vuoksi Yhdysvalloissa-
kin painostus hetkeksi lieveni, mutta Suomeen suhtautu-
misen yleissuunta ei muuttunut. Kun liittoutuneet 11. 5.
julkaisivat kehoituksen “akselin vasalleille” irtautua sodas-
ta, laskettiin jo myöskin Suomi niihin kuuluvaksi, vaikka
sitä tähän saakka oli pidetty “rajatapauksena”.

Vaikka neuvostohallitus olikin katkaissut neuvottelut,
annettiin sen taholta kuitenkin kiertoteitse ymmärtää, että
neuvottelut vieläkin olisivat mahdollisia. Sen vuoksi mi-
nisteri Tanner, käydessään Ruotsin sosiaalidemokraattisen
puolueen puoluekokouksessa, 19. 5. otti asian puheeksi e-
rään tuttavansa kanssa, jolla oli suhteita neuvostolähetys-
töön. Hän huomautti, että neuvostohallituksen ehtojen ol-
lessa mahdottomia hyväksyä Suomen ei kannattanut tehdä
vastaehdotuksia. Sen vuoksi olisi koetettava löytää kes-

kusteluille kokonaan uusi pohja ja käydä niitä yksityisesti. Tanner ilmoitti olevansa valmis siihen ja pyysi tuttavansa järjestämään yhteyden lähetystöneuvos Semjonovin kanssa. Tämä kuitenkin sai Moskovasta kielteisen vastauksen, jota oli perusteltu sillä, että neuvostohallitus oli päättänyt olla olematta missään tekemisissä Suomen nykyisen hallituksen kanssa ja että tuota päätöstä ei voitu muuttaa, koska hallitusta ei saatu koolle sen jäsenten ollessa rintamalla.

Hitler puolestaan harjoitti painostusta lähettämällä toukokokuun lopussa Suomen ylipäällikölle kirjeen, jossa hän paheksui Suomen ryhtymistä neuvotteluihin rauhasta ja ilmoitti, että hän ei voi antaa Suomelle yhtään asetta saamatta varmuutta siitä, että niitä käytetään tehokkaasti. Saksan tyytymättömyys tuli lisäksi näkyviin siinäkin, että sielut ei enää kesäkuun alussa saapunut Suomeen kauppasopimuksen mukaisesti viljaa.

Kesän 1944 tullessa Suomi siis oli entistä huonommassa asemassa. Yleistilanne kävi sitä uhkaavammaksi, kun kauemmas saksalaiset Baltiassa peräytyivät, ja poliisista-kaan tukea Suomella ei ollut miltään taholta saatavissa. Suomen armeija vain oli entisissä asemissaan. Se oli toistaiseksi ainoa konkreettinen tukikohta.

8. Kesäkuun suurhyökkäys ja Ribbentrop-sopimus.

Keväällä 1944 oli täysi syy odottaa puna-armeijan yleishyökkäystä Suomea vastaan. Sekä sotilaallinen että poliittinen tilanne pakotti odottamaan sitä, ja sen valmisteluista oli runsaasti rintamahavaintoja. Tuleva sotahistoriallinen tutkimus on selvittävä, mistä kaikista syistä johtuu se, että tuota hyökkäystä ei voitu paremmin torjua. Todennäköisesti syytä siihen oli kaikissa. Sotatapahtumien kulku jo sellaisenaan osoitti, että yleisissä suunnitelmissa oli ollut suuria heikkouksia. Siten oli liiaksi luotettu Pietarin eteläisen saartorenkaiden kestävyYTEEN eikä sen murruttua oltu no-

peasti tehty muuttuneen tilanteen vaatimia johtopäätöksiä. Ilmeistä myös on, että sitä valtavaa kehitystä, joka suurso-
dassa oli tapahtunut muualla, ei meillä oltu kyetty seuraama-
aan. Puna-armeija taas ei kesällä 1944 enää ollut sama
kuin kesällä 1941. Nimenomaan teknillisesti se oli aivan
toisella tasolla. Oman armeijan sotilashenki sen sijaan ei
enää ollut sama kuin kesällä 1941, vaan kahden ja puolen
vuoden asemissaolo vuorolomineen, puhdetöineen ja viih-
dytyksineen oli aikaansaanut lamaan-tumisen. Kaikki ne
toiveet, joita armeijan torjuntakykyyn ja viivytysmaaston
syvyyteen oli kiinnitetty, täytyisivät vain osaksi. Mutta
toiselta puolelta on otettava huomioon, että ratkaisukohdis-
sa Suomen armeijalla oli vastassaan musertava ylivoima.
Tätä taustaa vastaan oli ymmärrettävää, että Karjalan Kan-
naksella 9. 6. alkanut puna-armeijan hyökkäys jo 20. 6. oli
saavuttanut Viipurin. Ylijohdon oli tietysti nopeasti ve-
dettävä joukot pois myöskin Itä-Karjalasta, eikä sekään va-
litettavasti tapahtunut täysin suunnitelman mukaisesti.

Pääpuolustuslinjan menettäminen ja vihollisen nopea ete-
neminen pakotti hallituksen ottamaan huomioon katas-
troofimahdollisuuden ja ryhtymään toimenpiteisiin joko rin-
taman lujittamiseksi Saksan avulla tai rauhan aikaansaai-
miseksi. Ylipäällikkö vaati hallitukselta nopeaa toimintaa.

Hallituksen johtomiesten yksityisissä neuvotteluissa 15.
6. tultiin siihen tulokseen, että kun neuvostohallituksen o-
maksuman kannan vuoksi nykyiselle hallitukselle tuskin
onnistuisi rauhan saaminen, olisi hallitusta vaihdettava.
Pääministeriksi ajateltiin ensin ylipäällikköä, joka myö-
hemmin voisi siirtyä presidentiksi, ja sitten Waldenia, mut-
ta molemmat kieltäytyivät. Lopuksi Ramsay ryhtyi muo-
dostamaan uutta hallitusta, mutta silloin saatiin tieto, että
Neuvosoliitto suostuu rauhanneuvotteluihin entisenkin hal-
lituksen kanssa, jolloin hallituksen ero voitiin lykätä. Ul-
komailla Suomen asemaa ilmeisestikin pidettiin toivottomaa-

na. Yhtenä merkinä siitä lieene sekin, että Yhdysvallat 16. 6. karkoitti maasta Suomen lähettilään ja kolme alem-paa virkamiestä ilman mitään konkreettista tai henkilökoh-taista syytä, perustellen toimenpidettä väitteellä, että he muka olivat harjoittaneet Yhdysvalloille vihamielistä toi-mintaa.

Puna-armeijan hyökkäyksen kestätyä 10 päivää rintama-tilanne alkoi näyttää toivorikkaammalta, ja sotilasjohto al-koi pohtia toista vaihtoehtoa, katsoen 6—8 saksalaisten di-visorioon riittävän palauttamaan tasapainon. Saksan lä-hettiläs oli heti luvannut 80 lentokonetta, jotka esim. Balti-asta olivat nopeasti siirrettävissä, ja muutakin aseapua.

Suomen hallitus kuitenkin katsoi varmimmaksi pyrkiä rauhaan. Menettelytavan oli kuitenkin oltava sellainen, et-tä ensin oli saatava selvyys, onko Neuvostoliitto halukas neuvotteluihin nykyisen vaiko uuden hallituksen kanssa. Siinä tarkoituksessa ulkoasiainministerin edustaja 22. 6. matkusti Tukholmaan ilmoittaakseen kansliapäällikkö Bo-hermanin välityksellä neuvostolähetystölle Suomen olevan valmiin luopumaan sodasta ja katkaisemaan suhteensa Sak-saan. Samalla hän kyseli rauhanehtoja. Samana päivänä Suomen hallitus sai ilmoituksen, että Saksan ulkoasiainmi-nisteri Ribbentrop saapuu Helsinkiin. Etukäteen saattoi arvata, että tuo matka oli yhteydessä Suomen rauhankysy-myksen kanssa.

Seuraavana päivänä 23. 6. saatiin Tukholmasta vastaus, että Neuvostoliitto olisi valmis rauhaan, mutta Suomen oli ensin antauduttava. Suomessa taas Ribbentrop piti pitkiä puheita vaatien "selviä linjoja" ja pysymistä Saksan rinnal-la loppuun saakka, uhaten, että muuten Hitler harkitsee, onko Suomelle annettu avustus lopetettava. Saksalaisella linjalla tapahtuisi kehitystä siinäkin suhteessa, että saatiin tietää yhden divisorioon olevan tulossa Baltiasta Suomeen. Muutamat hallituksen jäsenet joka tapauksessa vastustivat

Saksan vaatimaa sitoumusta ja ehdottivat, että vielä kerran tehtäisiin yritys saada neuvostohallitukselta siedettävämät ehdot.

Valittavana oli siis kaksi vaihtoehtoa: joko saksalaisen avun vastaanottaminen, jota sotilasjohto suositteli, tai rauhantunnustelujen jatkaminen, jota presidentti kannatti. Saksalaisen avun vastaanottamisen ehtona oli kuitenkin paljon puhuttu poliittinen sopimus, jota presidentti puolestaan ei katsonut voivansa allekirjoittaa ilman eduskunnan suostumusta. Yhdysvaltain edustaja taas, joka jotakin tietä oli saanut tietoonsa Ribbentropin ehdotuksen, ilmoitti ulkoasiainministerille, että tuon ehdotuksen hyväksymisestä aiheutuisi "selvät johtopäätöset". Kun 26. 6. ratkaisu oli tehtävä johonkin suuntaan, ilmoitti ylipäällikkö pääministerille armeijan tarvitsevan varusteita, minkä vuoksi sopimus olisi tehtävä. Sen vuoksi presidentti muutti aikaisempaa kantaansa: koska rintamaa ei voitu jättää ilman aseapua, oli sitoumus Saksalle annettava. Kuitenkaan ei ollut aivan varmaa, että eduskunta olisi antanut sille hyväksymistään. Se ei olisi ollut viisastakaan, koska se silloin olisi pysynyt voimassa mahdollisesta hallituksen vaihdosta riippumatta. Sen vuoksi presidentti ilmoitti olevansa velvollinen ottamaan tuon sopimuksen teon omalle vastuulleen. Kahden asiantuntijalausunnon (prof. Kaarlo Kaira, pro. Erik Castren) perusteella voitiin tuota menettelyä pitää lainmukaisena.

Näin siis presidentti Ryti teki tuon sitoumuksen Saksan valtakunnankanslerille osoitetussa henkilökohtaisessa kirjeessä ja ilman mitään varmennusta. Sitoumuksen sanamuoto kuului:

"Viitaten kanssanne käytyihin keskusteluihin haluan lausua tyydytykseni siitä, että Saksa tulee täyttämään Suomen hallituksen toivomuksen, joka koskee aseellista apua, ja että se, huomioonottaen venäläisten

hyökkäykset Karjalassa, viipymättä antaa apua Suomen sotavoimille lähettämällä saksalaisia joukkoja ja materiaalia. Lisäksi olen todennut Teidän valtakunnan hallituksen nimissä antamanne lupauksen, jonka mukaan Saksan valtakunta tulevaisuudessakin antaa Suomelle kaikkea sen omiin mahdollisuuksiin kuuluvaa apua, lyödäkseen yhdessä Suomen sotavoimien kanssa venäläisten Suomea vastaan tekemän rynnistyksen takaisin. Saan tässä yhteydessä vakuuttaa Teille, että Suomi on päättänyt käydä Saksan rinnalla sotaa Neuvosto-Venäjää vastaan siksi kunnes se uhka, jolle Suomi on alttiina, Neuvosto-Venäjän taholta on poistettu.

Huomioonottaen sen aseveljen avun, jota Saksa antaa Suomelle nykyisessä vaikeassa asemassa, selitän Suomen tasavallan presidenttinä, etten muuten kuin yhteisymmärryksessä Saksan valtakunnan hallituksen kanssa tee rauhaa Neuvostoliiton kanssa enkä salli, että nimittämäni Suomen hallitus tai kukaan henkilö ryhtyy aselepoa tai rauhaa koskeviin keskusteluihin tahi näitä tarkoituksia palveleviin neuvotteluihin muuten kuin yhteisymmärryksessä Saksan valtakunnan hallituksen kanssa.”

Kun tämä kirje esitettiin valtioneuvoston virallisessa istunnossa, vähemmistö, johon kuuluivat sosialidemokraatit ja edistyspuolueeseen kuuluva opetusministeri, asettui vastustamaan ehdotusta ja oli sitä mieltä, että asia olisi esitettävä eduskunnalle. Sen jälkeen ulkoasiainministeri presidentin esittelystä esitteli kirjelmän, jonka enemmistö hyväksyi.

Virallisessa tiedonannossa, joka Ribbentropin käynnin johdosta 28. 6. julkaistiin, ilmoitettiin neuvottelujen tuloksesta lyhyesti:

“Tämän vierailun aikana keskusteltiin Suomea ja Saksaa kiinnostavista kysymyksistä ja erikoisesti Suomen hallituksen esittämästä toivomuksesta saada ase-apua. Saksan hallitus on selittänyt olevansa valmis täyttämään tämän Suomen hallituksen toivomuksen . . .

Kaikissa kohdissa saavutettiin Suomen hallituksen ja Saksan valtakunnan hallituksen käsitysten täydellinen yhtäpitävyys”

Kun hallituksen sosialidemokraattiset jäsenet olivat vastustaneet sopimuksen tekoa, nousi nyt kysymys heidän eroamisestaan hallituksesta. Kun kysymys oli käsiteltävänä puolueen eduskuntaryhmän kokouksessa, ratkaisuun vaikutti osaltaan ministeri Tannerin lausunto: “Jos haluatte tehdä meille henkilökohtaisen palveluksen, on meidät kutsuttava pois hallituksesta, mutta jos tahdotte tehdä palveluksen maalle, on meitä kehoitettava jäämään.” Tällä hän tarkoitti ,että hallituksesta käsin olisi helpompi toimia Ribbentrop-sopimuksen mitättömäksi tekemiseksi. Hallituksessa pysymisen puolesta annettiin eduskuntaryhmässä 36 ääntä 26 vastaan, joten Ribbentrop-sopimus ei aiheuttanut hallituspulaa. Eduskuntaryhmä julkaisi 1. 7. julkilausuman, jossa se pääkohdittain selosti puolueen kantaa ja ilmoitti ryhmän kehoittaneen sen edustajia toistaiseksi pysymään hallituksessa paikoillaan. Perustelu kuului:

“Hallituksesta eroaminen olisi helposti voitu tulkita väärin. Maamme puolustaminen uhkaavaa vaaraa vastaan on tämän hetken tärkein tehtävä, jota kaikkien yhteiskuntapiirien on tuettava.”

Yhdysvallat puolestaan otti jo kauan odotetun ja pelätyn askeleen. V. a. asianhoitaja Gullion kävi 30. 6. ilmoittamassa ulkoasiainministerille, että hänen hallituksensa on päättänyt katkaista diplomatiset suhteensa Suomeen.

Kun käytännössä nähtiin, millaista Saksan sotilaallinen

apu oli, huomattiin pian, että siihen ei ollut pitemmälti luotamista. Materiaalinen apu oli ollut suhteellisen runsasta ja sen turvin puna-armeijan hyökkäys oli saatu pysäytetyksi, mutta joukko-osastoja oli saatu vain yksi vaillinainen jv.divisioona ja yksi ps.prikaati. Heinäkuun puolivälin jälkeen Saksan ilmavoimat siirrettiin Suomen rintamalta pois ja kuukauden lopussa oli jalkaväkikin poistumassa. Tilanteen ollessa tällainen oli Suomen poliittisen johdon ensimmäisenä tehtävänä vapautua saksalaisille annetusta sitoumuksesta, mutta se ei voinut tapahtua muuten kuin suorittamalla presidentin ja hallituksen vaihto. Nyt nähtiin, kuinka edullista maalle, mutta epäedullista itselleen presidentin päätös oli ollut tehdä sitoumus Saksan kanssa omalla vastuullaan. Presidentti sai aikaan käydessään päämajassa "gentlemanisopimuksen", jonka mukaan hän eroaisi ja ylipäällikkö suostuisi asettumaan käytettäväksi seuraajana. Presidentin ero tapahtui 1. 8. ja presidentin tehtäviä hoiti hallitusmuodon mukaan pääministeri siihen saakka kuin presidentin vaali oli tapahtunut. Tämän vaalin suoritti eduskunta 5, 8., ja uusi presidentti antoi A. Hackzellin tehtäväksi muodostaa hallituksen, jonka nimittäminen tapahtui 8. 8. Uuden hallituksen tehtävänä tuli lähinnä olemaan rauhantilan aikaansaaminen Neuvostoliiton kanssa.

VIII. ASELEPO JA MOSKOVAN VÄLIRAUHA.

1. Aselepo.

Suomen murhenäytelmän loppunäytös voidaan esittää aivan lyhyesti ja harvojen asiakirjojen varassa, koska yksityiskohdat lisäisivät vain Suomen vastustajien menettelytapojen tuntemusta, mutta eivät juuri lainkaan valaisisi Suomen itsensä tekemien ratkaisujen edellytyksiä, Loppunäytöksen alkaessa ei näet enää ollut valittavina useita vaihtoehtoja. Neuvostoliitolle Suomen antautuminen sitä vastoin takasi edelleenkin suuria etuja. Suomen rintamalta vapautuvat divisioonat olivat tarpeellisia, jotta Saksan romahtamassa saataisiin vallatuksi mahdollisimman suuria alueita, ja Itämeren laivaston pääsy ulos Suomenlahdelta oli tärkeätä, jotta Neuvostoliiton ylivalta Itämerellä tulisi varmistetuksi.

Esittäessään radiopuheessaan 2. 9. 1944 Suomen kansalle eduskunnan hyväksymät toimenpiteet rauhanomaisten suhteiden palauttamiseksi Suomen ja Neuvostoliiton välillä uusi pääministeri A. Hackzell aluksi luonnehti maan sotilaallisessa asemassa huhtikuun jälkeen tapahtuneita odottamattoman epäedullisia muutoksia, jotka olivat velvoittaneet tilanteen uudelleen arviointiin. Omilla rintamilla vihollishyökkäys tosin oli saatu pysäytetyksi suurten maastomennestysten jälkeen, mutta koko maailmansodassa tapahtunut kehitys oli tehnyt Suomen entistä eristetyimmäksi. Elokuun kuluessa Saksa oli joutunut niin ahtaalle, että siltä taholta ei ollut odotettavissa mitään tukea. Lännessä se oli menettämäisillään miehittämänsä Ranskan ja Italiassa sen hallussa oli enää vain pohjoisosa. Neuvostoliitto oli jo melkein kaikkialla saavuttanut v:n 1940 rajansa ja eräin paikoin ne

ylittänytkin. Saksan liittolaisista Romania oli antautunut 23. 8. ja Bulgaria oli 29. 8. julistanut pyrkivänsä neutraliteettiin. Ei Suomelle eikä Saksalle enää ollut reaalista etua entisen tapaisesta yhteistyöstä. Saksan pakotuksesta kesäkuun hyökkäyksen torjumiseksi syntynyt poliittinen sitoumuskaan ei presidentinvaihdon jälkeen enää ollut sitova, koska se oli edellisen presidentin omissa nimissään tekemä eikä muodollisessa suhteessa täyttänyt niitä vaatimuksia, jotka hallitusmuoto valtiosopimusten solmiamiselle asettaa. Kun sotamarsalkka Keitel 17. 8. kävi presidentti Mannerheimin luona, tämä kanta oli selvin sanoin saatettu Saksan valtakunnanhallituksen tietoon.

On siis katsottava, että sama pakko, joka aikaisemminkin oli viitoittanut Suomen kulkeman tien, nytkin oli ohjaamassa uuden hallituksen toimenpiteitä, kun se 25. 8. jätti Neuvostoliiton Tukholman lähettiläälle tiedustelun, olisiko Neuvostoliiton hallitus halukas ottamaan vastaan Suomen hallituksen lähettämän valtuuskunnan, joka tulisi neuvottelemaan välirauhasta tai rauhasta tai molemmista. Vastauksessa, jonka Suomen Tukholman lähettiläs sai 29. 8., asetettiin kaksi ennakkoehtoa, jotka Suomen hallituksen olisi täytettävä, ennen kuin Neuvostoliitto oli valmis ottamaan vastaan Suomen valtuuskunnan: sen oli julkisesti selitettävä katkaisevansa suhteensa Saksaan ja vaadittava Saksaa poistamaan joukkonsa Suomen alueelta kahden viikon kuluessa siitä lukien kuin Suomen hallitus oli nämä ennakkoehdot hyväksynyt ja joka tapauksessa 15. 9. mennessä. Nämä ehdot ilmoitettiin annetuiksi myös Englannin nimessä ja olevan Yhdysvaltain hallituksen hyväksymät.

Kun pääministeri oli eduskunnan suljetussa istunnossa 2. 9. esittänyt hallituksen käsityksen, että nämä ennakkoehdot oli hyväksyttävä, jotta toimenpiteet välirauhan tai rauhan aikaansaamiseksi voisivat päästä alkuun, saapuvilla olleista 155 edustajasta 108 asettui hallituksen kannalle,

mutta 45 katsoi, että ei ollut takeita siitä, että hallituksen ehdottamat toimenpiteet johtaisivat rauhaan, joka turvaisi maan itsenäisyyden, minkä vuoksi noihin toimenpiteisiin ei olisi ryhdyttävä. Tämän jälkeen saatiin aikaan aselepo neuvottelujen ajaksi sopimuksen allekirjoittamisen hetkellä vallitsevan rintamatilanteen pohjalla. Aseleposopimuksessa on se ominaisuus, että suomalaisten oli alettava aselepo 4. 9., mutta venäläisten vasta 5. 9., mikä epäritarillisuus aiheutti muutamilla rintamaloikoilla suomalaisille melkoisen mieshukan, josta kenellekään kunnialliselle sotilaalle ei luulisi olleen mitään iloa.

Joka tapauksessa nyt tehty aselepo oli Suomelle siinä suhteessa aikaisemmin tarjottuihin ehtoihin verrattuna olennaisesti edullisempi ja kunniallisempi, että neuvottelut voitiin alkaa ilman muodollista antautumista ja että saksalaiset saivat määräajan poistumiseensa Suomesta, olkoonkin, että tuo määräaika oli tietien tahtoen mitattu niin lyhyeksi, että sen täyttäminen oli täysin mahdotonta Pohjois-Suomessa olevien joukkojen suhteen. Esittäessään 2. 9. Saksalle pyynnön, että se siirtäisi joukkonsa pois eikä enää käyttäisi Suomen aluetta Saksan sotilaallisten päämäärien saavuttamiseksi, Suomen hallitus luonnollisesti oli selvillä siitä, että pyyntö ei parhaallakaan tahdolla voinut määräaikana tulla täytetyksi, mutta kuitenkin sillä oli syytä odottaa, että saksalaiset eivät tahallisesti tekisi vaikeuksia, koska heille ei siitä olisi ollut mitään etua.

2. Väli rauha.

Pääministeri Hackzellin johtama valtuuskunta läksi Moskovaan jo 6. 9., mutta kun neuvostohallituksella oli muita kiireellisempiä tehtäviä, saatiin ensimmäinen neuvottelukosketus aikaan vasta 14. 9. Mitään neuvotteluja ei tarvittukaan, sillä neuvostohallitus ei taipunut muuttamaan mitään asettamistaan ehdoista. Väli rauhansopimus ei siis ol-

lut neuvottelujen tulos, vaan diktaatti, joka perustui voimakkaamman oikeuteen. Keskustelussa illalla 18. 9. Molotov mitään vastaväitteitä sallimatta esitti lukuisia syytöksiä Suomen "veristä ja rikollista" hallitusta vastaan vaatien välirauhan sopimuksen allekirjoittamista viimeistään seuraavana päivänä klo 12. uhaten muussa tapauksessa koko Suomen miehityksellä, joka muka jo oli valmisteilla. Hallituksen oli äkkiä hankittava valtuuskunnalle valtuudet allekirjoittaa Moskovassa saneltu sopimusehdotus. Eduskunta, joka hälytettiin koolle suljettuun istuntoon klo 6:ksi aamulla ja johon 68 edustajaa ei ehtinyt saapua, ei katsonut voivansa tehdä muuta kuin yksimielisesti hyväksyä hallituksen ehdotuksen valtuuksien myöntämisestä.

Se välirauhansopimus, joka allekirjoitettiin Moskovassa 19 .9., on monessakin eri suhteessa ainoalaatuinen asiakirja. V. t. pääministeri Ernst von Born esittikin siitä radiopuheessaan Suomen kansalle heti allekirjoittamisen tapahduttua arvioinnin, joka osoittaa hallituksen olleen selvillä siitä, että ehdot olivat hyvin lähellä sitä rajaa, jossa kansallisen olemassaolon mahdollisuus tulee kysymyksenalaiseksi.

Välirauhansopimuksen sananmuotoa ja yksityiskohtia on tarpeetonta ryhtyä esittämään ja erittelemään, mutta niiden kantavuudesta ja soveltamisesta käytäntöön on paikallaan esittää muutamia huomautuksia.

Kun v. t. pääministeri arvioi sopimusta tuoreeltaan, piti hän ensi sijassa toteamisen arvoisina seuraavat kohdat.

Ensimmäisenä hän mainitsi ehdon, että suomalaisten joukkojen vetäminen v:n 1940 rauhan rajan taakse oli heti aloitettava ja että "Karjala on siis menetetty, eivätkä toivomuksemme tämän rajan pahimpienkaan taloudellisten epä-tarkoituksenmukaisuuksien oikaisemiseksi ole toteutuneet." Lisäksi oli Suomen luovutettava Petsamo ja vuokra-alueena Porkkalan niemi sekä sodan ajaksi Etelä- ja Lounais-Suomen lentokentät. Varsin vakavana asiana pääministeri

piti velvollisuutta riisua maassa olevat saksalaiset joukot aseista samaan aikaan kuin armeijaa oli kiireesti valmistauduttava saattamaan rauhan kannalle. Lopuksi v. t. pääministeri lausui käsityksensä, että rauhanaikaisten olojemme kannalta on merkittävintä Suomelle asetettu 300 miljoonan kultadollarin suuruinen, kuuden vuoden aikana tavaroina suoritettava sotakorvaus, joka on suhteellisesti rasaskaampi kuin millekään maalle ensimmäisen maailmansodan jälkeen asetettu sotakorvausvaatimus.

Myöhempi kehitys on osoittanut, että monet mainitsematta jääneistä ehdoista ovat vielä arveluttavampia kuin v. t. pääministerin mainitsemat, ja hänen käsittelemiinsä on nähty sisältyvän enemmän kuin silloin voitiin otaksua. Sitten Suomen velvollisuus lopettaa "hitleriläismielisten (fascisminluontoisten) poliittisten, sotilaallisten ja sotilaallisluntonisten" järjestöjen toiminta on tehnyt mahdolliseksi, koska fascismille voidaan antaa kuinka venyvä sisältö tahansa, pakottaa lopettamaan esim. sellainen koko puolustusjärjestelmämme kulmakivi kuin suojeluskuntalaitos ja sellaiset vapaaehtoista sosiaalista työtä suorittavat järjestöt kuin Lotta Svärd ja Aseveliliitto, joilla ei ollut vähintäkään tekemistä ei hitleriläisyyden eikä fascismin kanssa. Suomen velvollisuus asettaa syytteeseen sotarikolliset ja palauttaa sotavangit sekä Suomeen evakoidut neuvostokansalaiset on yksipuolinen, mistä johtuu, että suomalaisia kohtaan on rankaisematta voitu tehdä millaisia rikoksia tahansa ja että suomalaisista sotavangeista vain pieni osa on nälästä ja huonosta kohtelusta puolikuoliaina palautettu Neuvostoliitosta. Sotakorvaus taas on diktaattina sanellulla lisäsopimuksella tehty epämääräisen korkeaksi, koska Suomen on sen mukaan luovutettava tavarat v:n 1938 hinnoilla, joihin sallitaan tehtävän vain 10—15 % korotus, kokonaan katsomatta niiden nykyisiin, paljoa korkeampiin hintoihin. Kun Suomen on hankittava suuri osa luovutetta-

vien tuotteiden raaka-aineita ulkomailta, on niiden määräaikainen suorittaminen riippuvainen tekijöistä, joita Suomi ei voi hallita, mutta mitään ylivoimaista estettä ei tuo sopimus ota huomioon, vaan määrää 5 % kuukausittaisen (!), tavaroina suoritettavan sakkokoron jokaiselta myöhästyneeltä suoritusertältä. Valvontakomissiosta, jossa vain nimellisesti on Englantikin edustettuna, on tullut Suomen todellinen hallitus, ja maan laillinen hallitus on vain sen toimeenpaneva elin. Tästä johtuu, että välirauhansopimuksen jälkeen on Neuvostoliiton taholta yhtä mittaa esitetty uusia taloudellisia korvausvaatimuksia ja poliittisia vaatimuksia aivan samoin kuin vv. 1940—1941. Monet noista vaatimuksista ovat sellaisia, että ne toteutettuina vaarantavat itse sotakorvauksen suorittamisen.

Muutamia välirauhansopimuksen ehtoja ei vielä ole nähty täydessä mitassa käytäntöön sovellettuina. Siten Porkkalan vuokra-alue voi Neuvostoliiton hallussa olla lähtökohtana kokonaiseen sarjaan yllätyksiä. Se on työnnetty niin kauas sisämaahan, että on saatu katkaistuksi yksi tärkeimpiä Suomen rautateitä ja se on tykinkantaman päässä Helsingistä. Tragikoomillista on, että Neuvostoliitto, joka hyökkäsi Suomen kimppuun Leningradin turvallisuuden nimessä, vapaat kädet saatuaan saattaa uhan alaiseksi pienen naapurinsa pääkaupungin ja koko maan turvallisuuden.

IX. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ.

Suomi on hävinnyt sodan ja sitä on molempien sotien jälkeen tehdyissä sopimuksissa rangaistu sotasyllisenä. Nimenomaan v:n 1944 välirauhansopimus on sälyttänyt Suomen kannettavaksi sellaisen orjantyön, että se pakottaa laskemaan kansan elintason perin alhaiseksi, sikäli kuin sotakorvaus yleensäkin kyetään ilman ulkomaista apua suorittamaan.

Onko Suomen sotasyllisyys sitten sellainen, että se tosiaankin on oikeuttanut tällaisiin rangaistuksiin?

Suomen ulkopolitiikka rauhan aikana oli johdonmukaista puolueettomuuspolitiikkaa. Sen vuoksi Neuvostoliiton vaatimuksia pidettiin täysin aiheettomina. Niihin ei alistuttu myöskään sen vuoksi, että ei tahdottu luovuttaa ikivanhaa suomalaista aluetta, johon Neuvostoliitolla ei voinut olla oikeutta sen perusteella, että eräs sen suurkaupunki, joka on rakennettu alkuaan suomalaiselle alueelle, sattuu olemaan väkiluvultaan melkein yhtä suuri kuin Suomen koko asukasluku. Jos Suomi on "sotasyllinen", on se johtunut hyvin ymmärrettävästä halusta säilyttää maan alueellinen koskemattomuus ja pyrkimyksestä pysyä puolueettomana suurvaltakonflikteissa.

Nyt perästä päin voidaan varmasti todeta, että Neuvostoliiton anastukset Suomelta eivät olennaisesti ole lisänneet sen turvallisuutta. Tapahtumien kulku on osoittanut, että Neuvostoliiton politiikka perustui väärään maantieteellisten tekijäin ja sotilaspoliittisen tilanteen arviointiin. Minäkään suurvallan hyökkäystie Neuvostoliittoon ei voi kulkea

Suomen kautta. Sen vuoksi Suomi ei ahdinkotilastaan huolimatta voinut talvella 1940 ottaa vastaan länsivaltain apua. Seuraavana vuonna nähtiin, että Neuvostoliitolle ei ollut mitään hyötyä Suomelta valloitetuista alueista. Kun Suomenlahden etelärannikko oli joutunut saksalaisten haltuun, oli Hanko tyhjennettävä eikä edes Suomenlahden saarista ollut Pietarin puolustukselle mitään apua. Ainoa suunta, josta käsin Pietari sodan aikana ei ollut uhattu, oli Suomen suunta. Jos Neuvostoliitto olisi noudattanut sopimuksiaan ja antanut Suomen jäädä puolueettomaksi, olisi sille siitä ollut arvioimattoman suurta hyötyä. Jos Saksa olisi loukannut Suomen puolueettomuutta, olisi itsestään voinut syntyä Suomen ja Neuvostoliiton aseveljeys. Sen edellytyksenä olisi tietysti ollut se varsin kohtuullinen ehto, että Neuvoston olisi tullut kohdella inhimillisesti pikkuvaltiota, jonka kova kohtalo on asettanut sen naapuriksi.

Kun Suomi kuitenkin oli vastoin tahtoaan joutunut vedetyksi sotaan, oli sen sotapolitiikan johtotähtenä pyrkimys estää maa joutumasta sotanäyttämöksi ja venäläisten miehittämäksi. Sen vuoksi syksyllä 1939 ei taivuttu Neuvostoliiton vaatimuksiin, koska pelättiin myöntyväisyyden yllättävän lisävaatimusten esittämiseen. Jotta koko maa ei joutuisi sodan jalkoihin, v. 1940 alistuttiin Moskovan pakkorauhaan eikä otettu vastaan Englannin ja Ranskan tarjoamaa sotilaallista apua. Saman syyn vuoksi v. 1941 uuden vaaran uhatessa otettiin vastaan Saksan avuntarjous, sen vuoksi v. 1941 rintamalinja koetettiin työntää mahdollisimman kauas omilta rajoilta, ja sen vuoksi v. 1944 äärimmäisen hädän hetkellä tasavallan presidentti teki Saksan kanssa sen poliittisen sopimuksen, jota siihen saakka johdonmukaisesti oli vältetty tekemästä. Pyrkimys estää maa joutumasta v. 1944 sotanäyttämöksi pakotti alistumaan toiseen Moskovan pakkorauhaan. Tuo alistuminen ei aikaisemmin olisi voinut pelastaa maata, koska Saksa olisi, niin

kauan kuin sen hallussa oli Suomenlahden etelärannikko ja iskujoukkoja eri puolilla maata, voinut suorittaa kaappauksen, kuten Unkarissa tapahtui, tai hävittää suuren osan maata, kuten Pohjois-Suomen kohtalo osoittaa.

Suomen kulkema tie on ollut välttämättömyyksien viitoittama. Kunakin ajankohtana on koetettu välttää sitä vaaraa, joka sinä ajankohtana on ollut uhkaavin. Tämä politiikka voi suurvaltojen näkökulmalta katsottuna näyttää hyvin lyhytnäköiseltä. Pikkuvaltion on kuitenkin pakko menetellä siten, koska se vaara, jota suurvallan ei tarvitse peljätä, voi olla riittävän suuri nujertamaan pikkuvaltion.

Perästä päin on helppo olla viisas ja sanoa, että sen ja sen onnettomuuden välttämiseksi olisi tullut menetellä niin ja niin. Tämän jälkiviisauden pitäisi, ollakseen huomioonottamisen arvoista, kuitenkin kyetä todistamaan, että jotakin tapahtunutta onnettomuutta kierretäessä vastaan ei olisi tullut joku kiertämätön uusi ja entistä suurempi onnettomuus. Sitä ei jälkiviisaus kykene todistamaan. Silloin sen on parasta vaieta ja jäädä vaikuttamaan vain puoluepolitiikan alalla, jossa totuuden suhteen ei tarvitse olla turhan tarkka.

Arvatenkin Suomen ulkopolitiikassa on tehty virheitä. Erikoisesti on huomautettu, että se on ollut liian jääräpäistä eikä ole käyttänyt hyväkseen tarjolla olevia nyansseja. Tällöin ei kuitenkaan voi olla kysymys muusta kuin toisarvoisista yksityiskohdista, jotka eivät olennaisesti ole vaikuttaneet politiikan yleislinjaan. Mutta siinäkin todettavat virheet ovat ymmärrettäviä ja puolustettavia, sillä pohjimmaltaan ne ovat yksinkertaisesti johtuneet Suomen pyrkimyksestä pitää hallussaan oma alueensa, johon muilla ei ole mitään oikeuksia. Neuvostoliiton asian on tehdä oma tilinpäätöksensä ja arvioida, onko sen Suomen-politiikka ollut erehdyksiä vailla. Kannattaa palauttaa muistiin, että sellainenkin myöntyväisyys suunnan edustaja kuin J. K. Paasi-

kivi 12. 3. 1942 pitämässään suuressa puheessa tuomitsi Neuvostoliiton hyökkäykset Suomeen erehdyksiksi. Tätä arviointia tuskin on syytä muuttaa yksinomaan vain sillä perusteella, että Neuvostoliitto lopulta on onnistunut saamaan haltuunsa Suomelta anastamansa alueet.

Suomen "sotasyyllisyys" ei ole riippunut sen omasta tahdosta. Osittain se on johtunut sen maantieteellisestä asemasta laajentumishaluisen suurvallan vierellä ja varomattomuudesta arvokkaiden tuotantolaitosten sijoittamisessa liian lähelle rajaa, mutta osittain se on johtunut kansan pienuudesta, mistä johtuen omat voimakeinot eivät riitä oman valtioalueen puolustamiseen ilman ulkomaista apua. Nämä syyt eivät kuitenkaan ennen ole riittäneet aiheeksi, jonka vuoksi sivistynyt maailma voisi kieltää myötätuntonsa ja hyvän tahtonsa. Myöskään ne eivät riitä viemään Suomelta oikeutta omiin ikivanhoihin ja raskaalla työllä raivattuihin alueisiin. Osittain on Suomen joutuminen sotaan johtunut siitä, että se on liian kauan elänyt vanhan ja totaaliiseen sotaan soveltumattoman aikakauden ajatustottumuksissa. Suomi on pitänyt ihanteinaan 1800-luvun periaatteita, joihin kuului kansallisuuksien ja myöskin pienten kansojen oikeus. Suomen varsinainen syyllisyys on siinä, ettei se ymmärtänyt uutta imperialistista aikaa, joka kyllä voi suuressa pelissään käyttää hyväkseen demokratian ja oikeamielisyyden naamaria, mutta joka ei tunnusta muuta kuin väkevämmän oikeuden, joka antaa arvoa vain strategisille näkökohdille ja joka noudattaa allekirjoittamiaan sopimuksia vain niin kauan kuin siitä on välitöntä etua. Huoleti voidaan jättää tulevien aikojen ratkaistavaksi, onko Suomessa syytä hävetä sitä, että se on politiikassaan koettanut noudattaa kunniallisuuden ja rehellisyyden periaatteita. Jos Suomi nyt ulkonaista pakkoa käyttäen saadaan tunnustamaan itsensä syylliseksi sotaan, ei tuo kiristyksellä saatu tunnustus ole historian tuomio.

Suomi on tuntenut itsensä sangen pieneksi tekijäksi suurvaltain voimanmittelyssä eikä se ole pyrkinyt vaikuttamaan sen lopputulokseen. Siitä on johtunut eräänlainen puolinaisuus sen sodankäynnissä. V. 1940 epäröitiin astua täysi askel sodan tiellä ja ottaa vastaan länsivaltain tarjoama apu, jolloin Suomen kohtalo olisi sidottu länsivaltain kohtaloon. V. 1941 Suomen armeija saavutti loistavasti omat tavoitteensa. Hyökkäyksestä Pietaria ja Muurmanin rataa vastaan kieltäydyttiin johdonmukaisesti silloin kun suomalainen miekka ehkä olisi riittänyt määräämään, mille puolelle vaaka kallistuu. Ottaessaan tässä suhteessa länsivaltain toivomukset huomioon Suomi ei saanut mitään lupauksia vastapalveluksista eikä mitään takeita siitä, ettei sen pidättyväisyyttä myöhemmin käytettäisi sen itsensä vahingoittamiseksi. Aivan oikein eräs Yhdysvaltain ulkoministeriön virkamies syyskuussa 1943 arvosteli Suomen politiikkaa seuraavaan tapaan:

“Suomi on pelannut korttinsa taktillisesti katsoen huonosti eikä se ole saavuttanut länsivaltojen, Neuvostoliiton eikä Saksan kiitollisuutta. Esimerkkinä tästä on se, että Suomi ei suostunut Saksan vaatimiin hyökkäystoimiin, vaan pysyi asemissaan, mutta se oli samalla antamatta tästä edeltäkäs in länsivalloille sitoumusta tai ilmoitustakaan.”

Tällaista puolinaisuutta ei totaalinen sota suvaitse. Tuulos näkyy Moskovon välirauhaehdoissa v:lta 1944.

Inhimillisesti katsoen Suomen uljas taistelu nyt näyttää aivan turhalta ja kaikki uhraukset hukkaan menneiltä. Mutta kuitenkin jo tällä hetkellä, Suomen kärsiessä tappionsa seurauksia, jo on selvästi näkyvissä ainakin yksi positiivinen tulos Suomen taistelusta olemassaolonsa puolesta: Suomi on koko maailmalle antanut vakuuttavan todistuksen tahdostaan pysyä vapaana ja itsenäisenä valtiona. Se on

tosiasia, jota ei voida muuksi muuttaa eikä väärentää, ei edes sellaisena aikana, jolloin "vapaaehtoiset" kansanäänestykset saadaan antamaan kuinka nurinkurisia tuloksia tahansa ja jolloin kansoille voidaan tyrkyttää millaisia "kansallisia" ja "demokraattisia" hallituksia tahansa.

Suomi ei voi vedota asiassaan voimaan, vaan oikeuteen. Ehkä joskus vielä palaa aika, jolloin oikeus saa käydä voiman edellä. Ellei jo ennen, niin ainakin silloin neuvostohallitus joko nykyisessä tai myöhemmässä kokoonpanossaan herää oivaltamaan, että se on tehnyt Suomelle vääryyttä ja että tuo vääryys on hyvitetävä palauttamalla takaisin alueet, jotka Neuvostoliitolle ovat vähäarvoisia, mutta Suomelle elintärkeitä.

S I S Ä L L Y S

Lukijalle	5
Johdanto	7
I. SUOMEN POLITIIKKA MAAILMANSOTIEN VÄLI- SENÄ AIKANA 11—22.	
1. Suomen perintö Venäjän unionin ajalta	11
2. Suomien suhde Saksaan ja länsivaltoihin	12
3. Reunavaltiolinja vv. 1919—1922	13
4. Kansainliittokausi vv. 1922—1935	15
5. Pohjoismainen orientaatio vv. 1935—1938	15
6. Suhde Neuvostoliittoon	17
II. SUOMEN POLITIIKKA TOISEN MAAILMANSODAN UHATESSA VV. 1938—1939 23—31.	
1. Suursodan uhka	23
2. Suomen puolueettomuuslinja ja rauhanpolitiikka.....	23
3. Suhde läntisiin suurvaltoihin	25
4. Suhde Neuvostoliittoon	27
III. SUOMEN POLITIIKKA TOISEN MAAILMANSODAN KYNNYKSELLÄ 33—52.	
1. Länsivaltojen neuvottelut Moskovassa kesällä 1939	33
2. Moskovan Ribbentrop-sopimus	34
3. Neuvostoliiton turvallisuusvaatimukset	33
4. Suhteet länsimaihin kriisin alkaessa	43
5. Sodan puhkeaminen	50
IV. TALVISOTA JA MOSKOVAN PAKKORAUHA 53—73.	
1. Yritykset saada Neuvostoliitto keskeyttämään hyök- käyksensä	53
2. Länsimainen opinio ja Kansainliitto	55
3. Ulkomainen apu	57
4. Länsivaltojen aseellisen avun tarjous	59
5. Rauhantunnustelut ja Moskovan pakkorauha	64
V. SUOMI MOSKOVAN PAKKORAUHAN ALAI- SENA 75—102.	
1. Suhteet Neuvostoliiton kanssa	75
2. Suhteet länsivaltoihin ja Ruotsiin	83
3. Yhteistoiminnan syntyminen Saksan kanssa	88

VI. SUOMEN ASEMA SODASSA VV. 1941—1942	103—161.
1. Sodan puhkeaminen	103
2. Suomen erillissota ja Saksan suhde siihen.....	119
3. Suomen sotapäämäärät	131
4. Suhteet Englantiin ja Yhdysvaltoihin	138
VII. RAUHAN TUNNUSTELUT JA PROPAGANDA- SOTA VV. 1943—1944	163—205.
1. Saksan aseman huonontuminen	163
2. Suomen vaikeudet irtaantua sodasta	164
3. Rauhan vihjeet sodan alkupuolella	166
4. Yhdysvaltain välitystarjous	171
5. Rauhanoffensiivi v:n 1943 loppupuolella.....	177
6. Kotirintaman hajaantuminen	181
7. Väli rauhanneuvottelut talvella ja keväällä 1944	185
8. Kesäkuun suurhyökkäys ja Ribbentrop-sopimus	199
VIII. ASELEPO JA MOSKOVAN VÄLIRAUHA	207—212.
1. Aselepo	207
2. Väli rauha	209
IX. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	213—218.

